

SLOVENSKI
GLEDALIŠKI IN FILMSKI
MUZEJ

DUŠAN MORAVEC

VEROVŠEK

DOKUMENTI

**DOKUMENTI SLOVENSKEGA GLEDALIŠKEGA
IN FILMSKEGA MUZEJA
ŠT. 60-61, 1993**

LJUBLJANA 1993

95540/801

Izdajo knjige je omogočilo
Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

Risba na ovitku: Nikolaj Pirnat

CIP - Kataloški zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica

792(497.12) : 929 Verovšek A.

MORAVEC, Dušan

Verovšek : komedijant ali umetnik? / Dušan Moravec. - Ljubljana : Slovenski gledališki in filmski muzej, 1993. - Dokumenti Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja, ISSN 0351-2959 ; št. 60-61

35416832

Po mnenju Ministrstva za kulturo št. 415-257/92 z dne 16. 3. 1992 sodijo DOKUMENTI SGFM med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov

DUŠAN MORAVEC

VEROVŠEK

KOMEDIJANT ALI UMETNIK?

*Par tednov je šlo, da je Verovšek umrl,
sam in tihi in pozabljen, da so ga pokopali
brez slovesnih govorov, brez črnih zastav in
brez sočalnega šundra --- Prišel bo čas, ko
bomo z jasnim in nestrannim očesom pogledali
nazaj --- In takrat, Verovček, bodo tudi
tvojemu spominu potrkanli zvonovi, takrat
bomo tudi o tvoji spominu zapeli pesem, da
jo boš slišal v grabu, zanj tako samotnem in
tistem.*

*1997-01-11
Joan Camar, 1975*

SLOVENSKI
GLEDALIŠKI IN FILMSKI
MUZEJ

1 1 -10- 1993

MLADOST Z BORŠTNIKOM (1886-1894)

Anton Verovšek

*Par tednov je šele, da je Verovšek umrl,
sam in tih in pozabljen, da so ga pokopali
brez slovesnih govorov, brez črnih zastav in
brez sožalnega šundra --- Prišel bo čas, ko
bomo z jasnim in mirnim očesom pogledali
nazaj --- In takrat, Verovšek, bodo tudi
tvojemu spominu potrkalovi zvonovi, takrat
bomo tudi v tvojo opominjo zapeli pesem, da
jo boš slišal v grobu, zdaj tako samotnem in
tihem.*

Ivan Cankar, 1915

MLADOST Z BORŠTNIKOM (1886-1894)

V zadnjih decenijah prejšnjega veka (pa tudi še pozneje) je krožila po našem glavnem mestu anekdotična pripoved o tem, kako bi lahko slovenski igralci opravili za ljubljanskega meščana domala vsa obrtniška dela: sešili bi mu obleko in poskrbeli za dobro obutev, izbrali perilo in samoveznico v modni trgovini, opremili bi mu hišo in uredili še vrt okrog nje...

Za slednje bi lahko z dobrim okusom poskrbel priljubljeni igralec Anton Verovšek.¹

Ta njegova dejavnost je bila večkrat omenjana in celo opisovana, zdaj s spoštljivim priznanjem, zdaj spet z ironijo. Govekar, ki je v zapozneli pisemski polemiki z dobronamernim pisanjem Ksaverja Meška ob umetnikovi smrti² samozavestno sporočal polresnico (resda le v zasebnem pismu),³ kako je prav on Verovška "potegnil iz obrti" (prva ohranjena pogodba pa je bila podpisana več let pred Govekarjevim prihodom v gledališče), je večkrat pripovedoval o tem. Prijatelj, pravi, sta bila od dijaških let; hodil je k njemu in ga spremljal po vrtu, ko je "z zavihanimi rokavi zalival grede z vodo in gnojnico". Že pred svojim vstopom v gledališko zakulisje pa je čutil bodoči intendant in prvi ravnatelj potrebo, da seznani z res še ne prav urejenimi razmerami v domačem gledališču tudi neslovenske bralce, pa naj jih je to zanimalo ali ne. Izkoristil je priložnost, ki se mu je ponudila v novi hrvaški reviji in tam zelo nazorno, kajpada ne brez ironije, spregovoril o ljubljanskih komedijantih, ki "šivajo po dnevi čevlje ali hlače", ki "čez dan

¹ Rodil se je v Ljubljani kot najstarejši sin vrtnarja Georga (Jurija) 18. januarja 1866 in umrl prav tam 20. decembra 1914. V gledališču je redno nastopal od konca leta 1886. - Oče, rojen 2. aprila 1837 v Mlaki št. 6, je vpisan v krstno knjigo župnije Tunjice v kamniškem okraju kot Georg Verouschek (starši: Mathias V., 1/2 Hübler in Hellena Vomberger); mati, rojena 11. marca 1837 na Vačah št. 37, pa v krstno knjigo župnije Ljubljana Marijino oznanjenje (starši: Jakob Remschkar, Strassenreiner in Ursula Novak). Otroci Anton, Michael, Georg in Johann so bili že vsi rojeni v Ljubljani med 18. januarjem 1866 in 1. septembrom 1873, kar je razvidno iz popisne pole ljudskega štetja za leto 1880, Lj., Dolga ulica 2, današnja Dalmatinova. (Podatki v arhivu Nadškofijskega ordinariata in v Zgodovinskem arhivu Ljubljana.)

² F. K. Meško, *Anton Verovšek*. Mentor 1915, 177. Govekar je ta sestavek, objavljen v dijaškem mesečniku, očitno prezrl in je reagiral nanj šele, ko ga je avtor ponatisnil v knjigi *Lisiki* (Lj. 1924).

³ Govekarjevo pismo Mešku 5. nov. 1924 (14 strani!). Prvič je bilo objavljeno v Dokumentih Slovenskega gledališkega muzeja (SGM, zdaj SGFM) VI (15), 1970, 42; prim. *Pisma Frana Govekarja* (PFG) III, Lj., 1983, 24.

prodajajo gube in kravate, ali pa delajo bukete, taki diletantje igrajo zvečer na slovenskem odru",⁴ kar naj bi bil tudi neprikrit namig na Verovškov poklic. Tudi igralčev sošolec in poznejši pisatelj dr. Jože Debevec pripoveduje, veliko bolj ljubeznivo, o nočnem študiju botanike, prav "do belega dne", na Verovškovem vrtu ob današnji Dalmatinovi ulici, takrat še bolj odmaknjeni mestnemu središču; proti jutru, ko je zahladilo, je prinesel prijatelj Tone samovar in špirit, da so si skuhali čaja in potem v šoli vse po sreči opravili.⁵

Šlo je za star vrtnarski rod. Adresarji iz tistega časa navajajo poleg očeta Georga še nekaj Verovškov, ki so se ukvarjali s to obrtjo, pa tudi uradnikov in trgovcev, med katerimi se je uveljavil Antonov brat Jurij pozneje kot eden najuglednejših ljubljanskih veletrgovcev.⁶ Naš bodoči dramski umetnik je poskušal najprej z ljubljansko gimnazijo, pozneje tudi z goriško in še z učiteljskim, vendar vidnejših uspehov ni dosegal; tako se je še mlad odločil, da bo nadaljeval očetovo delo in temu je ostal zvest še vrsto let, ko je bil že pri gledališču. V adresarjih najdemo (edinole) ob njegovem imenu celo oznako "Kunstgärtner", pozneje, ko so izhajali tudi v slovenskem jeziku, pa "vrtnar in gledališki igralec".⁷

Hkrati pa so ga od vsega začetka vabili gledališki odri, spočetka seveda ljubiteljski - sicer pa je bilo vsaj polamatersko tudi vse tisto početje, ki ga je lahko spremljal ob nastopih Dramatičnega društva. S tem se je zblížal, tako pripoveduje v svojem edinem intervjuju za znamenite Obiske Izidorja Cankarja, čisto "slučajno": na rokodelskem odru je zbudil pozornost dolgoletnega odbornika in celo predsednika društva, ki je pripravljalo temelje Narodnemu gledališču prihodnosti, dr. Josipa Stareta, moža, ki je bil "poosebljeno slovensko gledališče v prvi razvojni dobi, v eni osebi umetniški vodja, lektor, blagajnik in garderobier" (F. Koblar) in povabil ga je - kar sredi ljubljanske Zvezde, kjer je mladenič "postopal" - naj bi prevzel vlogo duhovna v dramatizaciji Krsta pri Savici. Uspeh, skorajda angažma v starem Stanovskem gledališču, ki je prav kmalu po Verovškovih prvih nastopih pogorelo. O teh svojih začetkih in še posebej o prvih, več kakor sedemdesetih vlogah na preurejenem odru stare čitalnice, kamor se je zateklo Dramatično društvo po požaru, nam je ohranil Verovšek zgovorno, nemara malo preenostransko, pa vendar slikovito in v veliki meri resnično pričevanje, veljavno vsaj za nedeljske popoldneve tudi še veliko let pozneje:

⁴ *Slovensko gledališče*. Mladost (Dunaj) 1898, 3. zv. (z značko -v-). Prim. PFG II, Lj., 1982, 88 in 229.

⁵ J. Debevec, *Vzori in boji*. Lj. 1918, 74. (Ponatis iz revije Dom in svet 1896-97).

⁶ Verovškova zapuščina ni ohranjena. Živih prič in sodobnikov po osmih desetletjih ni več; nekaj informacij in slik nam je posredoval pranečak prof. Jože Faganel. V SGFM je poleg pogodbe iz leta 1895 in predsmrtnega pisma Milanu Skrbinsku le še nekaj nepomembnih drobcev med korespondenco Osipa Šesta in Hinka Nučiča. Ta ustanova hrani tudi nekaj fotografij, od katerih vse značilnejše objavljamo v tej knjigi; prav tako nekaj gramofonskih plošč, na katerih je ohranjen igralčev glas, vendar spet v manj pomembnih vlogah. Poleg zelo značilnega (doslej neobjavljenega) pisma Skrbinsku (prim. op. 128) so pomembni še trije dopisi Izidorju Cankarju, ki jih je objavil F. Koblar (prim. op. 102, 106 in 130).

⁷ Šolska izvestja in ljubljanski adresarji v NUK in SAZU. - Brat Jurij mu je omogočil zdravljenje v zadnjem obdobju življenja. Prim. nekrologe ob njegovi smrti, zlasti nepodpisanega v Slovenskem narodu 19. sept. 1934, ki ne more prikriti Govekarjevega avtorstva; ta omenja tudi brata Toneta, "ki je iz vrtnarja postal naš najslavnejši igralec kmečkih tipov in smo mu že postavili spomenik pred opernim gledališčem".

Portret iz zrelih let

"Občinstvo je bilo tedaj naše predmestje; kadar sem stopil na oder, so se mi v avditoriju kar zableščale zlate verižice in broše naših mesarskih mam; v parterju so sedele Šiškarice v pečah, obrtniki, gostilničarji in gostilničarke, ki so posebno rade hodile jokat k 'Mlinarju in njegovi hčeri'. Vsaka predstava se mi je zdela nekako narodno slavlje. Tedaj smo imeli početke - ljudskega gledališča, ki smo danes tako daleč od njega."⁸

Verovšek ni bil edini, ki je z odra tako opazoval svoj avditorij. Sošolec dr. Jože Debevec, ki je drastično popisal svojevrstno vzdušje v stari "licealni knjižnici" in "hudega" skriptorja Levstika, se prav tako spominja svojih prvih dijaških obiskov v domačem Talijinem hramu. Ko so igrali (1883, že z Borštnikom, vendar še brez Verovška) Trnje in lovor, je bil ponosen, da imamo slovensko gledališče in porodila se mu je želja, da bi tudi sam spisal igro zanj. Pri tradicionalnem Mlinarju, brez katerega ni smel miniti noben prvi november, pa mu je ostala prav tako najbolj v spominu debela mesarica, ki si je ves čas od ginjenosti brisala oči, in dobrovoljen možiček s škrcidjem suhih češpelj, ki je s koščicami z galerije obmetaval obiskovalce v parterju pod seboj...⁹ In, ne nazadnje: ali ne meri na take gledališke ekscese tudi še veliko pozneje Cankarjeva "študija o gledališču" v Krpanovi kobili, ki le na prvi pogled parafrazira dogajanje potujočih komedijantov na predmestnem odru...?

Prav malo je manjkalo, pa bi Verovšek nikoli ne spregovoril z odra starega Stanovskega teatra (stalo je na dnu Kongresnega trga, kjer je danes Filharmonija, in pogorelo 17. februarja 1887). Zasukalo pa se je tako, da je še nastopil v tej hiši, o kateri je Prešeren svoj

⁸ Iz. Cankar, *Obiski*. Dom in svet 1911, 155; knjižni ponatis Lj. 1920.

⁹ *Vzori in boji*. Lj. 1918, 29 in 182; prim. op. 5.

I.	Name, u. sv. (Familienname) (Surname), Vorname (First name), Nachname (Last name) Ime, in to: rodninsko ime (primak), ime (krstno ime), plemiški pridevek in plemstva čin	Geschlecht Spol		Geburtsjahr, nach Möglichkeit Monat und Tag Rojstveno leto, ako možl, mesec in dan	Geburtsort Rojstveni kraj	Geburtszeit (Klimatischer Zeit- gang), Ein- gangszeit Priselnost (domovinstvo), državljanstvo
		mannlich moški	weiblich ženski			
1	Verovšček Georg	✓		1837 2. April	Tarnitz bei Wien	Engisch öster.
2	Verovšček Gertfried	✓		1837 11. März	Waidbach bei Laibach	Engisch öster.
3	Verovšček Anton	✓		1866 18. Jänner	Laibach	Laibach öster.
4	Verovšček Michael	✓		1867 29. Sept.	Laibach	Laibach öster.
5	Verovšček Georg	✓		1870 24. April	Laibach	Laibach öster.
6	Verovšček Johann	✓		1873 1. Sept.	Laibach	Laibach öster.

Verovškova družina s
štirinajstletnim
Antonom ob ljudskem
šetju 1880. leta
(Zgodovinski arhiv
Ljubljane)

čas zapisal, da je v njej le smrad, tema in mraz, prav v zadnjih tednih, preden jo je zajel požar. Najprej so mu dodelili manjšo vlogo v Borštnikovi "komični sliki" Ponesrečena glavna skušnja, kmalu zatem pa večjo pri slovenskem krstu Gogoljeve komedije Revizor: Hlestakova je igral že Borštnik, Verovškovo poznejšo vlogo mestnega poglavarja priljubljeni Kocélj, za katerim je naš igralec pozneje večkrat prevzemal vloge, tako kakor tudi za Borštnikom po njegovem odhodu v Zagreb, njemu samemu pa so ta večer zaupali oskrbnika dobredelnih zavodov Artemija Filipoviča Zemljaniko.¹⁰ Vlogi nista bili odmevni, kljub temu pa so mu v petletju, ko je Dramatično društvo po požaru in pred dograditvijo novega Deželnega gledališča (današnje Opere) uprizarjalo svoje predstave na preurejenem odru stare čitalnice v nekdanji Šelenburgovi ulici, omogočili več kakor sedemdeset novih nastopov in vsaj ob nekaterih je bil deležen tudi prvih priznanj.

Repertoar v tem času ni bil izbran; marsikaj ni moglo biti uprizorjeno zaradi pretesno in pomanjkljivo opremljenega odra, še več zaradi maloštevilnega in ne prav usposobljenega ansambla. Tako so prevladoval burke, ganljivke in redkeje posejani resnejši "igrokazi" (oznako drama ali celo tragedija so komaj kdaj tvegali). Pa tudi če je prišlo kaj zahtevnejšega na spored, Verovška marsikdaj še ni bilo zraven, če je bil, pa je dobil vlogo, ki ni mogla zadovoljiti njega samega ali pa ni bila po volji usmerjevalcem skromnega odra in tudi ne tistim, ki so spremljali njegovo delo. Velikokrat je moral igrati tudi po

¹⁰ Predstavi sta bili 8. dec. 1886 in 9. jan. 1887. Nekaj mesecev prej je postal predsednik Dramatičnega društva pisatelj in poznejši župan Ivan Tavčar, ki je poskrbel za Borštnikovo izpopolnjevanje na Dunaju in malo pozneje tudi za Verovškove študijske obiske na tujem. - Tudi Revizorja so sprejeli kot "svetovno slavno komedijo", ki sicer ni več zrcalo sedanjega ruskega življenja, je pa "zgodovinsko znamenit in pristen dokaz" pisateljevega "satirično dramatičnega talenta".

več (komaj opaznih) epizod, večkrat je vloge v istih komadih tudi menjaval in se postopoma vzpenjal od skorajda anonimnih do zahtevnejših, pozneje celo glavnih in naslovnih. Ko je prišlo na spored Schillerjevo Kovarstvo in ljubezen, ni bilo vloge zanj, četudi je v poznejšem obdobju zanesljivo upodobil predsednika pl. Walterja; tudi ob srečanju z Ibsenovo *Noro*, prvo resnično moderno dramo v slovenskem gledališču, ga še niso zasedli in tako je čakal na srečanje z nordijskim dramatikom še skoraj celo desetletje, ko je z mizarjem Engstrandom v Strahovih izrazil opozoril, kako blizu so mu moderne realistične vloge; ko pa so ga zasedli v Hebblovi žaloigri iz meščanskega življenja, Mariji Magdaleni, so kdove zakaj njegovo upodobitev mizarjevega sina Karola obzirnoma zavrnili: niso zapisali, da jim nastop ni ugajal, le vloga - "nikakor ni ugajala" igralcu.¹¹

Tako je dočkal prvi nadrobnejši opis svojega nastopa (in prvi aplavz na odprti sceni) šele takrat, ko so znova igrali Lefontovo igro iz umetniškega sveta, *Trnje in lov*. Res je bil omenjan že velikokrat prej, vendar gre skorajda brez izjeme za posplošene oznake, med katerimi pa so vendarle mnoge tudi priznavalne. Razpon vlog, ki so mu jih dodeljevali - tudi po petnajst v enem samem gledališkem letu od pozne jeseni do zgodnje pomladi - pa je bil vendarle širok in igralec je mogel (in tudi moral) izpričati ali potrditi ob njih svojo veljavo: igral je vse od slug in kmetiških grč, mlinarjev, mesarjev (in tudi vrtnarjev!) prek zijaštih turistov, ljubeznivih ali strogih župnikov, oblastnih županov in premožnih trgovcev, pa vse do vitezov, vladarjev čarobnih kraljestev in ponosnih aristokratov...

Prva od teh vlog je bil "grobokop" v Raupachovi žaloigri (spočetka so jo bolj pravilno imenovali "žalostna igra") Mlinar in njegova hči, v kateri se je pozneje povzpел do naslovne; takrat so zapazili samo to, da je bil "veliko premlad", kot burkaški mesar Debelec nekaj večerov pozneje pa že "povsem po godu". Ko so igrali Morréjevega Revčka Andrejčka in je upodabljal "zmikovta", niso kritizirali igralca, ampak lokalizacijo (podobni očitki so bili velikokrat upravičeni), saj takih tatičev (in tudi Andrejčkov, ki ga je igral pozneje Verovšek sam) ni v našem Bohinju (pač pa na gornjem Štajerskem in Avstrijskem).

Ob teh prvih nastopih je šlo še za gojenca "dramatične šole", s katero je njegov prvi učitelj Borštnik predstavil svoj naraščaj šele konec januarja 1888,¹² ob enodejanki in nekaterih izbranih odlomkih. Naš igralec sicer še ni imel take priložnosti kakor Danilo, ki je lahko povedal celo Egmontov monolog v ječi; nastopil je le v enodejanki Muteč, ki se je zdela "prav male vrednosti in pretirane karikature"; tudi Verovškova vloga, doktor Skaza, da sodi že "v davno pretekli čas", vendar ga je mladi igralec dosti dobro pogodil. Tako je bilo tudi ob mnogih naslednjih predstavah: v dramatizaciji Tavčarjevega Otoka in Struge je kot vitez Trd "primerno sodeloval" in kmalu je dobil vabljivejšo vlogo oskrbnika Igle; tudi sicer so bile naloge, ki jih je reševal, ponavadi "v dobrih rokah", celo "izvrstne" (zdravnik in pozneje župnik v Mosenthalovi Debori), velikokrat je igral s toliko "komiko in gibčnostjo", da so si ga želeli videti v zahtevnejših vlogah in posebno nadarjen se je zdel,

¹¹ Slov. narod 25. nov. 1890 (J. Noll); navajamo zlasti kritike iz tega dnevnika in iz revije Lj. zvon (največ Ganglove in Zbašnikove), saj sta ta dva lista najzvesteje spremljala gledališče, ob posameznih primerih tudi druge; dokumentiramo le pomembnejše navedke.

¹² Pri "javni skušnji" 26. jan. 1888 so nastopili poleg Verovška in Danila še Borštnikovi "slušatelji" Fran Lovšin, Gustika Gostičeva (poznejša Avgusta Danilova) in Fran Perdan; med gojenci je bil tudi poznejši celjski igralec Rafael Salmič.

Revizor.

Komedija v petih dejanjih. Ruski spisatelj Nikolaj Vasiljevič Gogol. Preložil Ivan Vesel. Igro uprizoril režiser Borštalk.

[illegible]

South, toward, walked, unable, not

Parter in leto 40 kr. — Fauteuil v parterji 70 kr. — Sedež v parterji 60 kr. — Sedež na galeriji 40 kr. —
Garnizonski in dijaški biljet 30 kr. — Galerija 20 kr.
Sedeži se dobivajo v nedeljo od 11. do 12. ure dopoldne in zvečer od pol 7. do 7. ure pri gledališki kasi.

Kasa se odpre ob pol 7. uri. Začetek ob 7. uri zvečer.

Letak iz zgodnjih let (1887)

kadar je predstavljal v kakšni vlogi starokopitnega gorenjskega očanca. Prijeti pa je bilo treba za vsako delo, tudi v opereti in prav zaradi primerne postave so mu dodeljevali celo vloge v komičnih operah (glumača v Prodani nevesti in še kaj).

Tako vidimo, da igralcevi številni nastopi v meddobju od požara starega do dograditve novega Deželnega gledališča niso bili docela prezrti; nasprotno, velikokrat so bili pohvaljeni, četudi s kar se da pavšalnimi oznakami iz naše skromne in malo iznajdljive gledališke terminologije. Res pa je, da so se spremljevalci dogajanja na tesnem slovenskem odru malo dlje pomudili ob njegovi stvaritvi šele, ko je prišla znova na spored priljubljena Lefontova dvodejanka iz umetniškega življenja Trnje in lovor (imenovana tudi Neznani umotvor). Uprizarjal jo je že Josip Noll in v zgodnji dobi Dramatičnega društva (1874), za njim režiser Gecelj (Kocelj) in potem večkrat Borštnik. Ta je igral "podobarja" Rollo in očitno mu je bila vloga zelo blizu, saj je celo v času svojega šolanja na Dunaju, "tu med (zimskimi) počitnicami bivajoč" znova upodabljal tega "trpina umetnika" (1886). Takrat je igral kiparja Michelangela še Kocelj, zdaj, v januarju 1891, je bil dedič tudi te njegove vloge že Verovšek (njegovo ime je bilo natisnjeno na letaku celo na prvem mestu). Režiser prve uprizoritve je spremljal zdaj novo slovensko verzijo te drame kot kritik: najprej je pohvalil kajpada "beneficianta" Ignacija Borštnika, ki da je bil v vlogi "borečega se ženjalnega umetelnika zares mojsterski", ob njem je bila "dražestna" Zvonarjeva v vlogi Leonore, kar

nekaj vrstic pa je namenil poročevalec, ki je bil tako kakor Borštnik navezan na to delo, tudi Verovšku, celo več kot ob marsikateri poznejši priložnosti:

"G. Verovšek se je potrudil prav pošteno, da je storil, kar je bilo v njegovi moči, kajti uloga umetelnika tako vsestranskega kakor je bil Michel Angelo, spada med najtežje. V maski pa ni bil posebno srečen, preveč je bila podobna oni iz jedne zadnjih predstav in se ni strinjala z znanimi podobami velicega umetelnika. Občinstvo mu je izreklo svoje priznanje, kar prav rade volje omenjam."¹³

Igralec, še zmeraj začetnik (prav takrat je dopolnil petindvajseto leto), je dočkal pri tej predstavi prvi aplavz na odprti sceni, ki mu je ostal za zmeraj živ, četudi je gledal nanj pozneje z ironičnim posmehom: "Ah, takrat sem se zazdel samemu sebi! Ko sem drugi dan šel po ulici, sem si mislil: 'Fant, cela Ljubljana te gleda!' Sedaj se z veseljem spominjam tiste naivnosti."⁸

Taka so bila prva srečanja s "slavo", kakor jih je doživljal mladi komedijant, ki je že zorel v odrskega umetnika, tako kot je hkrati - z nič manjšim umetniškim čutom - opravljal svoj vrtnarski poklic, ki se je z njegovo dejavnostjo na slovenskem odru še zmeraj prepletal. In taka je bila prva "kritika" v uglednem ljubljanskem dnevniku, ki je kot neuradno "uradno glasilo" Dramatičnega društva zavzeto spremljal delovanje gledališča, to pa se je mukoma izvijalo iz spon amaterizma in se, korak za korakom, vse bolj približevalo bolj profesionalnemu zavodu z umetniškimi stremljenji.

Kritika? Komaj je mogoče zapisati to besedo, pa če so nekateri kronisti še tako zvesto spremljali gledališko dogajanje. Ni mogoče prezreti, da je bila ta "kritika" samozavestna, pa četudi je le malokateri poročevalec mogel spremljati dogajanja na svetovnih odrih in jih vzporejati z domačimi, pri tem pa je bilo vselej treba še blagohotno "uvaževati razmere". Naša takratna kritika je veliko govorila o diletantizmu, celo o "vrljih" diletantih, pač bolj v ljubiteljskem kakor v pejorativnem pomenu te besede; le malokdo pa se je zavedal (ali vsaj priznaval), da je njegovo pisanje vsaj toliko "diletsko" kakor igranje, ki ga je ocenjeval. Nekaj je sicer treba povedati v opravičilo: naši gledališki spremljevalci tistega časa so s sorazmerno zanesljivim čutom ocenjevali repertoarne tokove, zavedali so se programske nebogljenosti in neuresničljivosti ciljev, ki so jih kar dobro poznali; ko pa so se lotili igralcev, jim je dobesečno zmanjkalo besed in njihovemu izrazju se danes prav tako nasmihamo, kot so oni zmajevali z glavami, ko so opazovali okorne gibe ali neutečeno dikcijo nastopajočih. Tako si ob prebiranju njihovih zapisov komaj moremo pomagati pri rekonstrukciji podobe igralcev, ki bi jih morali opisati, ne samo oceniti, že zdavnaj pred nami. To pa velja - žal - tudi še za poznejša obdobja, ko je imelo Dramatično društvo na voljo že - vsaj za tiste čase in takratno malo Ljubljano - ponosno in lepo urejeno novo Deželno gledališče.

In vendar: prav to posplošeno in nezanesljivo pisanje nam je marsikdaj edino pomagalo pri rekonstrukciji igralčevih stvaritev.

Prva leta po preselitvi se v umetniškem pogledu ni veliko spremenilo. Na zunaj že: oder je bil neprimerno razsežnejši in za tiste čase sorazmerno dobro opremljen: avditorij z okusom urejen in prostran, pri resnejših predstavah celo bolj kakor je bilo potrebno. Še

¹³ Slov. narod 26. jan. 1891; igra je bila prvič na sporedu že 2. dec. 1874 in kmalu tudi natisnjena v Slovenski Taliji (Lj. 1877, zv. 38a).

zmeraj pa je bilo treba hišo - z vsemi stranskimi prostori - deliti s tujimi komedijanti. Domači ansambel je bil maloštevilen in pomanjkljivo usposobljen za zahtevnejše naloge, mnogi nastopajoči so čez dan še opravljali svoje prvotne (obrtniške ali uradniške) poklice - zato "odgovorni vodja" Ignacij Borštnik tudi v teh letih, v svojih poslednjih ljubljanskih sezonah, še ni tvegala niti velike tragedije, niti resnične moderne drame.

Mladi Verovšek je še živel v senci svojega prvega učitelja. Pri predstavi Jurčičeve tragedije v poznih septembrskih dneh 1892 mu je zaupal režiser samega impozantnega Celjana Hermana drugega ob Danilovem Frideriku in Veroniki Zofije Zvonarjeve (sam si je pridržal le skromno vlogo obubožanega plemiča Vukašina). S tem mu je dal lepo priložnost ob pravem času, vendar so sprejemali njegovo stvaritev strogi ocenjevalci z deljenimi pogledi; priznavali so sicer, da je zastavil vse svoje moči, vendar so obzirno sodili, da vloga trdega in neizprosne grofa "ni ugajala njegovemu temperamentu", še celo ne v "visokodramatičnem" prizoru tretjega dejanja, ko se niti Danilo niti Verovšek nista mogla vzpeti tako visoko, da bi prišel prizor do veljave (del krivde so blagohotno pripisovali tudi nelagodnosti prvega večera v novi hiši). Manj obzirni pa so bili revialni ocenjevalci, ki so si lastili pravico in dolžnost strožje "strokovne" presoje; tako je Ljubljanski zvon v svoji sicer zvesti in včasih tudi dobro podprti gledališki kroniki brez slehernih zadržkov zapisal uničujočo sodbo, ki je ob tisti svečani priložnosti obetajočega igralca gotovo hudo prizadela - igralo se je "v obče dobro", to pa nikakor ni veljalo zanj: njegov grof Herman je bil "zgolj karikatura".¹⁴

K naši prejšnji oznaki gledališke kritike je treba dostaviti še to, da je bila nemalokdaj odkritosrčno brezobzirna pri presojanju nastopajočih, hkrati pa je v tem obdobju znova izpričala zdrave poglede na repertoarno usmeritev. Priložnost je bila ugodna, saj naj bi se začejala nova era v razvoju domačega teatra; to pa bo moglo uspevati le, če se bo resneje "bavilo z dramatiško umetnostjo" in se vendar že otreslo "onega diletantstva", ki ga v novem deželnem gledališču nikakor ne bi smelo biti - za čitalnico je bilo marsikaj dobro, zdaj so časi drugačni, čimprej bo treba spopolniti repertoar z novejšimi in nikakor ne le pretežno nemškimi igrami (posebej so se resnejši kritiki upirali preudomačenim "birchpfeiferiadam"). Pozneje je spregovoril o tem tudi Verovšek sam: "Kritika bi morala biti instruktivna za občinstvo in igralca. Pisali naj bi jo ljudje, ki so neodvisni in dovolj zreli, da bi jih igralec kdaj lahko vprašal za svet. Pri nas pa je kritika odvisna od osebnih, narodnostnih in političnih simpatij. Zato se je meni že zgodilo, da so me hvalili, ko sem bil mizeren, in trgali, ko sem bil dober." To igralčevo presojo lahko sprejmemo; bolj problematičen pa je njen drugi del in predlog: "Kritik bi morda najbolje storil, ko bi podal resumé igre, ocenil kreacijo posameznih vlog, četudi igralca niti ne imenuje, in ob koncu sezone priobčil kritiko vsakega umetnika posebe."⁸

Vendar je bil Borštnik pri izbiranju sporeda tudi zdaj previden in zadržan. Izgovori o tesnem in pomanjkljivem odru so v novi hiši sicer zbledeli, še zmeraj pa je bilo navzoče (in vsaj do neke mere tudi upravičeno) režiserjevo nezaupanje v domače igralce. Tako tudi v tem času še ni tvegala Shakespeara, četudi se je že dolgo govorilo o njem in se je igralec v bližnjem zagrebškem obdobju kaj hitro srečal z njim, vse do nastopa v vlogi Hamleta. Prav presenetljivo pa je bilo tudi, kako je gledala kritika na izročila preteklosti: ko je prišlo znova na spored Kovarstvo in ljubezen (resda eno maloštevilnih velikih del, ki tudi

¹⁴ Slov. narod 30. sept. 1892; Lj. zvon 1892, 705 (A. Funtek).

Štev. 15.

Dramatično društvo v Ljubljani.

Dr. pr. 430.

V nedeljo dne 25. januarja 1891.

V dvorani ljubljanske čitalnice.

Na korist učitelju dramatičnega društva

Ignaciju Borštniku.

Traje in labor.

Drama v dveh dejanjih. Po Lefontu pod. Fr. Kufner.

O S T A N O V E									
Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik
Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik
Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik
Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik

Društvo se vsilji v 12. ulico v Ljubljani.

V začetku:

Ni moj ukus!

Dramatična igra. Spleti Ignacij Borštnik.

O S T A N O V E									
Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik
Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik
Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik
Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik	Ignacij Borštnik

K tej predstavi vabi najljudnejše

Ignacij Borštnik.

„Dramatično društvo“.

Pri predstavi stvara godba slav. domačega podpolka baron Kolko št. 17.

Ustopnina:

Redni I. vrste 70 kr. — II. vrste 60 kr. — III. vrste 50 kr. — Ustopnina 40 kr. — Garancijski in dijaški biljet 30 kr.

— Sedeži se dobivajo v nedeljo dopoldne pri čitalniškem knosnu (tržnica) in zvečer pri blagajni.

Blagajna se odpre ob polu 7. uri. Začetek ob 7. uri zvečer.

Prihodnja predstava bode dne 2. februarja (Čevljar baron).

Pristop k dramatičnim predstavam je vsakemu dovoljen.

„Nedeljski Program“ v Ljubljani.

Letak iz zgodnjih let (1891)

Ljubljani niso bila več tuja), Schillerjeve drame niso sprejeli kot klasično, ampak "antikvarno" delo, polno velikanskih efektov, umestnih in prisiljenih, zajeto iz življenja in vendar neresnično, realistično zasnovano in do skrajnosti pretirano. Predstava pa je vendarle dokazala, da imamo igralno osebje, sposobno tudi za dramo v velikem stilu. Verovšek je dobil novo priložnost, kakršne so se mu pozneje, v obdobju govekarjanskih "narodnih iger", vse bolj odmikale: igral je prezidenta pl. Walterja in sicer "prav dobro", četudi ne v vseh prizorih enako; označil ga je samo v velikih potezah, ni pa ga karakteriziral v vseh podrobnostih. In vendar, bil je uspeh ob Borštnikovem spletkarju Wurmju, močnejši kakor malo prej ob Hermanu.¹⁵

Verovšku so bile v vseh obdobjih, zlasti poznejših, blizu dramske postave iz slovenskih iger, predvsem Cankarjevih; tudi Govekarjevih bi ne zavračal, ko bi ga tako nevarno enostransko ne omejevale in ne silile v neprestano variiranje vse preveč sorodnih nastopov. V tem deceniju pred Cankarjem pa je veljal ne le za najplodovitejšega, ampak

¹⁵ Slov. narod 12. jan. 1893.

tudi za najboljšega dramskega pisatelja Josip Vošnjak, ki se je zlasti v svoji življenjski jeseni vse bolj predajal snovanju za gledališki oder. Verovšek je igral "na splošno zadovoljstvo" že v njegovih prvih igrah od Pen in Ministrovega pisma naprej, zdaj pa so prihajala na spored tudi njegova zahtevnejša dela. V Lepi Vidi so mu dodelili upokojenega svetovalca Sodjo, Vidinega očeta, le malo pozneje pa je upodabljal v novem "ljudskem igrokazu" istega avtorja glavno vlogo, "premogarja" Sivca. Prav v oceni te predstave zasledimo že tudi občutek, ki je spremljal našega igralca, zdaj z ostrino, zdaj bolj z blagohotnimi nasveti, vse življenje: obvladanje besedila. Kritikova ugotovitev je sicer kontradiktorna: igralec se je "pošteno trudil", vendar ni imel posebnega uspeha zategadelj, ker ni znal svoje vloge kakor bi bilo treba. Pozneje se bomo še velikokrat srečovali s takimi pomisliki in tudi z opravičili, nič manj spornimi, da namreč vloge res ni znal, jo je pa "naredil". Ali smemo pri tem sprejeti umetnikovo izjavo v intervjuju iz leta 1911 (vprašanje ga je očitno preganjalo vse življenje): "Moje vloge so dvojne: take, ki jih znam, in take, ki jih ne znam. Znam tiste, do katerih imam veselje, iz katerih morem kaj ustvariti; ne znam pa tistih, katere dobim iz nagajivosti."⁸

Sicer pa je bilo dela v tem času veliko in večidel je bilo uspešno opravljeno. Samo v teh dveh sezonah (1892-1894) je odigral Verovšek petintrideset vlog (signum temporis!) in najpogostejša ocena je bila "prav dobro", mnogi obrobni nastopi pa so ostajali kajpada tudi neocenjeni. Velikokrat so opredelitve v teh poročilih značilnejše zanje kakor za igralca, skoraj vedno posplošene: veliko besed je bilo izgubljenih o vidnem napredovanju in hvalevredni sigurnosti, pa spet o pomanjkljivem memoriranju ali o zgrešeni interpretaciji (kar bi moralo biti namenjeno bolj režiserju kot igralcu) in celo o takih nadrobnostih, kot so bili nasveti, da bi si želeli malo več vojaške pokončnosti ali pa na primer - rokavice pri prvem nastopu...

Skratka: še zmeraj je šlo za otroško dobo našega igralca, slovenskega gledališča in nič manj tudi kritike.

PRVA ZRELOST OB REŽISERJU INEMANNU (1894-1900)

Po koncu druge sezone v novem Deželnem gledališču se je prvi slovenski igralec in gledališki usmerjevalec Ignacij Borštnik dokončno odločil za slovo. Na zagrebškem odru, ki mu je dajal svojevrsten odtis razgledani in tenkočutni reformator Stjepan Miletić, so se mu kazali izjemni pogoji za delo - in res jih je imel, vsaj dokler je bil pri krmilu ta intendant.

Borštnik je vodil slovensko gledališče skoraj brez izjeme z domačim ansamblom, pa četudi so bili v njem mnogi igralci, ki so bili čez dan zavezani svojim prvotnim poklicem. Po njegovem odhodu pa se je zgodilo nekaj komaj pojmljivega, če presojamo z današnjimi pogledi: v deželo so povabili prvega Čeha, izkušenega igralca in režiserja Rudolfa Inemanna; ta je prevzel umetniško vodstvo, uvedel nove delovne metode, razširil in poglobil repertoar, za seboj pa je privabljal leto za letom nove rojake, ki so v ljubljanskem ansamblu prav kmalu prevladali in nekatere predstave uprizarjali domala sami. Tako je nastal v slovenskem gledališču nenavaden, skorajda absurden položaj; vendar je treba priznati, da je obrnil Inemann marsikaj tudi na bolje.¹⁶

Za Verovška in njegov razvoj bi bil prihod tujih komedijantov, med katerimi pa so bili tudi nekateri z resnim umetniškim stremljenjem in s temu primernimi uspehi, lahko usoden. Lahko bi ga potisnili docela v ozadje; vendar se to ni zgodilo. Slovenski igralec sam je, resda šele takrat, ko je "češki val" že pojenjal, ta čas zelo strpno in tudi pravično ocenil - tako kakor tudi Ivan Cankar nikoli ni ugovarjal zasedanju najobčutljivejših vlog v svojih dramah s češkimi umetniki, nasprotno, celo sam jih je večkrat predlagal ali obžaloval, če koga ni bilo več v Ljubljani.

Verovšek začenja svojo presojo z ugotovitvijo, da se je zgodil s prihodom prvega Čeha, ko je odšel Borštnik, velik preobrat. Zapisal je celo hudo besedo, da je ta dvignil slovensko gledališče "iz dilentantizma do umetnosti". Na prvi pogled bi lahko slutili ost, namenjeno prvemu učitelju, čeprav za to nimamo dokazov, tako kot jih nimamo za domnevo, da sta bila prijatelja. Kot utemeljitelja slovenskega gledališča ju omenjamo radi skupaj, kot neločljiva odrska sopotnika, vendar je bila med njima temeljna razlika že v temperamentu

¹⁶ Podrobnosti so v knjigah istega avtorja *Borštnik* (Lj. 1985) in *Vezi med slovensko in češko dramo* (Lj. 1963).

(življenjskem in odrskem), pa čeprav sta igrala tudi nekaj istih vlog; Borštnik je bil veliko bolj zaprt vase, Verovšek ljubljeneec veselih družčin in hvaležnega občinstva; Borštnik resnoben, četudi je nastopal hkrati v komedijskih vlogah, Verovšek je imel izrazit, zanj celo usoden komedijski dar, ki so ga pozneje vse bolj izrabljali in mu s tem onemogočali resnejše, tako zaželeno delo - toda o tem več pozneje.¹⁷ Z namigom na "diletantizem" in "umetnost" je mislil igralec, ko je ob svojem drugem jubileju kramljal z Izidorjem Cankarjem, verjetno bolj na delovne metode, ki jih je uvajal novi režiser: vpeljal je dnevne skušnje, prav zato pa je mnogo slovenskih članov-diletantov odpadlo. Tudi denarno vprašanje ni bilo brez pomena: Čehe so angažirali samo za pol leta, medtem ko bi "domačine morali stalno plačevati" (Verovšek je očitno pozabil, da je bila v njegovi nekdanji pogodbi enaka klavzula). Kljub temu, da je živel vrsto let tudi v senci čeških prišlekov, pa je ostajal njihov slovenski soigralec razumevajoč; zapisal je celo, da so bili napadi našega časopisja "velikokrat krivični" in dostavil je zelo stvarno presojo - "pomisliti je treba, da so jih priklicale v deželo razmere same". V deželo brez urejenega gledališča, brez denarja, brez prave skrbi za naraščaj, brez publike, ki bi bila pripravljena napolniti avditorij vsaj še pri prvi reprizi resnejše drame - vse to je imel gotovo v mislih, četudi ni vsega zapisal.

Inemannov vpliv je bil tako močan ("intendančni tajnik" Govekar je nastopil šele ob koncu tega obdobja; Hinko Nučič še pozneje; tudi prvo Cankarjevo dramo je uprizoril češki režiser šele tik pred odhodom), da to šestletje (1894-1900) upravičeno lahko imenujemo po njem. Verovšek je bil vsa ta leta (in vsaj še toliko po odhodu prvega Čeha) slovenskemu gledališču zvest in vse bolj se je uveljavljal, vse bolj pa je naraščala tudi njegova popularnost, četudi ne vselej po zaslugi vlog, ki bi si jih želel.

Pred začetkom druge Inemannove sezone, 5. septembra 1895, je bila podpisana edina ohranjena pogodba med Dramatičnim društvom in Verovškom. Nekaj reči je pri tem zelo pomembnih. Najprej, da se je to zgodilo skoraj tri leta pred prihodom (na takrat še nevplivno mesto) Frana Govekarja, ki je pozneje trdil, da je igralca prav on prvi stalno angažiral. Pogodba se v besedilu imenuje "službena" in ima zelo resen videz (izpolnjena je na tiskanem obrazcu, podpisala pa sta jo v imenu društva, ki je vodilo gledališče, njegov podpredsednik doktor in "vitez" Bleiweis Trsteniški in intendant doktor Tekavčič). Sopodpisnik je naveden kot "igralec v Ljubljani" - nikjer torej sledu o njegovem "ljubiteljstvu", kaj šele o prvotnem poklicu. Prvi člen pogodbe določa, da ga Dramatično društvo "nastavi pri svojem podjetju", kar naj bi bilo slovensko gledališče, za čas od 1. oktobra 1895 do 1. aprila 1896 in si pridržuje pravico, razveljaviti to pogodbo "proti tridesetdnevi odpovedi". Drugi člen je zelo določen in strog. Igralec se je moral zavezati, "po svojih najboljših močeh posvetiti svojo umetnost in nadarjenost kot igralec gledališkemu podjetju Dramatičnega društva" in sicer "kadar, koder in kolikorkrat to zahteva repertoire"; udeleževati se mora točno "vseh skušenj in vaj, kakor jih določi društvo ali vodstvo oziroma režija"; določila hišnega in disciplinarnega reda mora "priznati in vzdrževati"; posebej je določeno, da se igralec zaveže, s to pogodbo "angažovane talente

¹⁷ Že na začetku tega obdobja si je Verovšek večkrat "zaslužil poseben aplavz", ko se je "pokazal kot jako uspešen komik" (npr. ob Winterfeldovi veseloigri Zakotni pisar v dec. 1894); včasih je celo resnejšo vlogo, npr. osornega zagovornika kmetskih pravic v Šubertovi igri Jan Výrava "tiral nekoliko v komično". Nastopal je celo na družabnih prireditvah, npr. v korist penzijskega fonda v Narodnem domu, kjer je "imel gostilno in svoj teater" in je pripovedoval Krjavljevo zgodbo o hudču.

Blaž Mozol v
Govekarjevih Rokovnjačih

nikomur drugemu skazovati za časa pogodbe, kakor le občinstvu, ki je določi društvo".

Za vestno izpolnjevanje prevzetih dolžnosti se je Dramatično društvo obvezalo, plačati igralcu "mesečno gažo" štirideset goldinarjev, razen tega pa še za vsak nastop igralni honorar dva goldinarja. Zelo stroga so tudi določila za primer bolezni. Če bo "brez svoje krivde" obolel, dobi za prva dva tedna celo plačo, za naslednja dva polovično, če pa bi trajala bolezen dlje, ima društvo pravico gažo ustaviti do konca bolezni ali celo pogodbo razveljaviti - izplačevanje "prostovoljne podpore" je zavisno od Dramatičnega društva. "Alikvotni del" gaže pa tudi zapade, če član gledališča iz lastne krivde ne more ali noče nastopiti - društvu jamči za vso škodo, ki iz tega izvira. "Dogodjaji", ki jih ni zakrivilo društvo in ki imajo "nasledek zatvoritev podjetja ali popolno nevgajanje člana občinstvu (!) razveljavijo to pogodbo", celo to je po sodbi vodstva "podjetja" sodilo v službeno pogodbo. Še dodatno določilo: če bi podpisnik to pogodbo rušil in ne bi prišel na delo najkasneje do 10. septembra, zapade "konvencijonalni globi" v znesku dvesto goldinarjev (štiri mesečne gaže!), ki jo je treba takoj plačati "po menjicnem pravu".

Vsa ta določila so že v tiskanem besedilu pogodbe, dostavljena so le imena, roki, višina gaže, honorarjev in morebitne globe. Na koncu pogodbe pa je pripisan še poseben člen, ki se nanaša le na našega igralca in pravi: "Gospod Anton Verovšek se zaveže, že od 19.

Še en posnetek popularne vloge v Rokovnjačih

septembra 1895. l. naprej redno zahajati k predpisanim skušnjam ter dobi za vsako skušnjo po 50 kr. in le tedaj, ako ima predstavljati manjše vloge - tako zване 'šarže' - samo 30 kr.". Še prav posebej pa se je igralec s tem členom zavezal "vselej, kadar potreba nanese, proti običajni nagradi štatirati."

Še sklepno določilo: ta pogodba se "dvakrat spiše in obojnostransko do 10. septembra 1895 l. zamenja".¹⁸

Poglavitna repertoarna zasluga režiserja Inemanna je prav gotovo bila, da je premagal nekdanje Boršnikove zadržke in se odločil za prvega Shakespeara na slovenskem odru; prav s tem pa je dobil Verovšek eno svojih najavbljivejših priložnosti: režiser si je pridržal vlogo spletkarja Jaga, Desdemono je zaupal mladi češki igralki Zdenki Teršovi, Verovšek pa je postal po njegovi volji naš prvi Othello.

Predstava je bila izjemen dogodek za malo Ljubljano, le malokdaj - tudi poslej - vajeno takih srečanj. Glavne vloge so bile "vseskozi v srečnih rokah", ko so naši igralci posredovali domačemu občinstvu ta "najdragocenejši sad Shakespearovega genija"; s to predstavo je naša Drama dokazala, da je sposobna uprizarjati tudi najtežja klasična dela.

¹⁸ Izvirnik v SGFM; prim. tudi Gled. list Drame SNG v Lj. 1964-65, 253.

Sodbe o igralcih so bile sicer posplošene - Jago je bil tak, kakršnega si je "po naši sodbi mislil pesnik", Teršova "idealna Desdemona". Še največ izvemo o Verovšku, ki je presenetil: da je nadarjen in marljiv, je bilo znano - ta večer pa je pokazal, da "se zna uglobiti v dramatični značaj, da ima moč in talent za tragične vloge". Kritik je bil seveda previden, saj je šlo za nešolanega domačina - njegov Othello ni bil dovršen, "taka trditev bi bila smešna", a bil je tako dober, da je igralec nanj lahko ponosen - tako velikega uspeha še ni nikdar dosegel. Taki sodbi dnevnškega kronista je to pot pritrtil tudi zmeraj strožji revialni ocenjevalec: tudi ta ni pričakoval, da bo sicer spretni igralec zmogel tako veliko in težavno nalogo; že res, da bi bilo mogoče semtertja "še fineje nijansovati in še podrobneje karakterizovati", toda igralec je dokazal, da zna "misliti in čutiti s pesnikom" - posebej je imponiral način, kako je ob koncu četrtega dejanja odslovil svojo soprogo; njegov notranji duševni boj je "prav dobro razodevala desnica, s katero je krčevito poprijemal in stresal zvitek papirja, od beneškega poslanstva mu izročeneega". S tem je ocenjevalec vsaj nakazal opisno metodo kritike, takrat še malokdaj uveljavljene pri nas; še pomembnejša pa je očitajoča ugotovitev, veljavna tudi še za naslednje obdobje, ko je zapletal Govekar Verovška skoraj docela v svoje mreže: kako so mu dajali vse dotlej premalo prilike, da "bi se izkusil v večjih ulogah". Značilna pa je tudi ocena v katoliškem dnevniku, da je igralec "imponiral najbolj po svoji postavi", čeprav je svojo naglo sodbo takoj dopolnila in omilila s tem, da "ni zavreči njegovega Othella"; če ni bil popoln, je bil vsaj časten uspeh. Tudi ta kritik je pripomnil, da so igralca prejšnja leta "preveč enostransko izobraževali"¹⁹ (bolje bi bilo reči uporabljali ali zlorabljali). Nemara z opombo o "postavi" niti ni mislil slabo, saj je bila Verovškova zunanost za ta nastop gotovo potrebna in primerna. Navedli pa smo jo zato, ker se je v gledaliških poročilih tistega časa vse prepogosto ponavljala, neredko tudi z ironičnim podtonom. Ko je uprizoril Inemann že prvo leto komedijo Jaroslava Vrchlickega V Diogenovem sodu in mu dodelili vlogo makedonskega kralja, so preizkušali poročevalci svojo domiselnost z ugotovitvami, da je bil Verovšek sicer "velik Aleksander", ne pa docela - Aleksander Veliki.²⁰

Tako je začel Othello cikel slovenskih uprizoritev Shakespeara, ki so jim sorazmerno naglo sledile nove; do svetovne vojne se jih je nabralo devet in v eni sami Verovšek ni nastopal, v Juliju Cezarju. V Beneškem trgovcu je imel sicer "naslovno", vendar malo pomembno vlogo Antonija²¹ (pozneje pa starega Gobba) - Shylock je bil kajpada Inemann sam; ko je prišla prvič na spored Ukročena trmoglavka (Kako se krote ženske) je igral padovanskega plemiča Baptisto. Tudi Hamleta nikoli ni igral in nemara je bil eden redkih igralcev, ki si ga bržkone niti ni želel - toliko že lahko zaupamo njegovi kritičnosti; upodabljal pa je pri slovenskem krstu te tragedije "ponosno" in (spet!) "najprimernejše zunanosti" kralja Klavdija, z umirjeno igro, ki je kazala njegovo "grizočo vest in strah pred odkrito resnico" - najbolj je ugajal prizor pod križem; ko je prišla drama čez več let znova

¹⁹ Slov. narod 4. marca 1896; Lj. zvon 1896, 258; Slovenec 4. marca 1896.

²⁰ Lj. zvon 1894, 761. Take oznake se pogosto ponavljajo, zdaj pohvalno, zdaj ironično ("postaven in ozbiljen"). Njegov češki soigralec, pozneje znameniti Rudolf Deyl, se je še v poznih letih spominjal skupnega dela - imenoval ga je "velikan po postavi in z glasom kot Danton" (Lidová demokracie, Praha, 8. okt. 1967).

²¹ Značilna je opomba, da je "izoblikoval simpatičen, nekoliko premil značaj" (Slov. narod 2. okt. 1897). Tudi take sodbe se večkrat ponavljajo; preostri odrski liki našemu igralcu niso ustrezali in jih je, če je bilo le mogoče omilil.

Drugikrat:

OTELLO.

Žalostna v petih dejanjih. Spisal Shakespeare, Področil Režiser: c. Rudolf Ineman.

○ ○ ○ ○ ○

[illegible]

Just as with a normal female, a female of *Artemia* must be mated to males (Fig. 1).

Dramatično društvo

Blagajna se odpre ob 7. uri.

Začetek točno ob polu 8. uri.

Konec ob 10. uri zvečer

Vstopnina:

Parieti		Balconi	
Sedei I de III. v. rste	80 kr.	Sedei I v. rste	60 kr.
" IV. - VIII.	70 "	" II.	30 "
" IX. - XI.	50 "	" III.	30 "
Stajalište	20 "	Galeria:	
Dispozicje la vještine vstopnice	30 "	Sedei I v. rste	40 kr.
		Sedei II de V. v. rste	20 "
Vstopnina v jelo	60 kr.	Stajalište	20 "

V shematski na sedišča so vstajali
lebo vsak dan.

Pri predstavi svira orkester sl. c. in kr. pso polka Leopold II. kralj Belgijcev, stev. 27.

Prihodnja predstava bo v torek, dné 17. marca 1896. l.

Letak prve uprizoritve
Shakespeareove drame na
slovenskem odru (1896)
z Verovškom v naslovni
vlogi

na spored, je dobil vlogo komornika Polonija.

S tem je bila Verovškova shakespeareana prvega obdobja sklenjena. V novem se je preizkušal celo kot režiser Romea in Julije, igralski vzpon, ki ga je mogoče primerjati z Othellom, pa je dočakal šele poldrugo desetletje pozneje, v docela drugačni, izrazito komedijski kreaciji Falstaffa (Vesele žene windsorske, 1911). Že ob koncu sezone 1895-96 pa je bil znova poudarjen uspeh Othella kot višek, ki ga je dotlej dosegla naša Drama: ob njem so prišli znova na spored še Schillerjevi Razbojnik in Verovškom v vlogi Karla Moora in "težki, a nehvaležni" Goethejev Egmont - ves ostali repertoar je bil "kvalitativno slab". Pri tem je bil spet poudarjen Verovškov prispevek. S posebnim veseljem so ugotavljali njegov napredek, saj je z Othellom "nadkrilil vse domače sile" in je zdaj poleg Inemanna najboljša moška moč našega gledališča: "Mož ima talent in ambicijo, torej prva pogoja za napredovanje." Taka priznanja je dobil tudi ob "benefici": izročajo se mu različne vloge in večidel so zadovoljni z njim, saj je eden najmarljivejših; vendar, spet s previdnim in nemalo visokostnim zadržkom - ko bi trdili, da je "poseben umetnik, bi nam morda on sam ugovarjal" - ima pa včasih prav srečne večere.²² Eden takih primerov je bil gotovo Karl Moor, ki ga je igralec "dobro razumel", še bolje pa bi uspel, ako bi znal malo bolje izpreminjati in modulirati glas ter stopnjevati izrazila afektov, tako je strokovno presodil Ljubljanski zvon. In še v Mariji Stuart istega avtorja: igral je plemenitega

²² Slov. narod 4. apr. 1896; Lj. zvon 1896, 122.

Mortimerja, prikupno preprosto in zlasti v prizoru, ko ga grof Leicesterski izroči bircem, dosegel velik in časten uspeh. Še bolj obrobna nastopa v Egmontu in v Lessingovi Emiliji Galotti, pa smo s klasiko pri kraju - razen Othella je vsa prihajala iz nemškega kulturnega kroga. Pač: v klasiko so že pri prejšnji uprizoritvi prišteli tudi Gogoljevega Revizorja; nekdanji interpret Zemljanike je dobil zdaj vlogo samega glavarja. "Izvrsten" ni bil samo Inemannov lažni revizor Hlestakov, ampak tudi Verovšek; vendar spet ni šlo brez pripomb - zdelo se je, da ni bil dovolj čvrst v besedilu, toda "to je pokrivala njegova krepka in moška igra",²³ ki pa jo je spremljal žal polprazni avditorij.

Verovšek je rad nastopal v maloštevilnih klasičnih dramah, ki so zašle na naš oder, posebej še v Shakespearovih od zgodnjega Othella do zapoznelega srečanja s Falstaffom. Še toliko bližje pa so mu bile karakterne vloge v "moderni", bolje rečeno v sodobni (ali poldsodobni) evropski drami. Z nalepko "moderna drama" je prihajalo namreč na naš provincialni oder marsikaj, kar ni bilo vredno takega imena; ko se je Borštnik, še pred dograditvijo novega gledališča, vendarle odločil za Ibsena (Nora, 1891), je Verovška obšel; prav pred koncem stoletja in malo pred svojim odhodom iz Ljubljane pa je uvrstil Inemann na spored drugo pri nas uprizorjeno Ibsenovo dramo, Strahove. Bila je izjemna novost za Ljubljano, četudi (v letu 1899) le še bolj za Ljubljano. Kritiki so šli s strahom k predstavi, vendar so se vračali zadovoljni, celo presenečeni. Slovensko gledališče je dokazalo, da je kos tudi velikemu nordijskemu dramatiku, saj ima nekaj "izbornih" igralcev, ki jim je mogoče zaupati najtežavnejše naloge. Pred vsemi so hvalili Danila, ki se je trdno uveljavil v občutljivi in nelahki vlogi Osvalda (gospo Alvingovo je igrala njegova soproga, pastora Mandersa režiser sam), nič manj dobro pa ni "pogodil hinavskega mizarja" Engstrandu Verovšek; še prav posebno je ugajal v zadnjem dejanju, ko je "tako v igri kot v govoru imenitno kazal svoj dvomljivi značaj" (imel je tudi značilno masko). Tudi Zbašnik je sprejel novo stvaritev domačega igralca s priznanjem, vendar je ta revialni kritik, vselej zvest svojim zahtevnejšim estetskim merilom, želel, da bi igralec svoj temperament "nekoliko bolj krotil ter potuhnjenost Engstrandovo še nekoliko fineje poudaril in izrazil".²⁴ Vendar, led je bil prebit; kljub temu pa igralec tudi v naslednjih obdobjih ni imel širših možnosti za uveljavljanje v Ibsenovih dramah (Sovražnik ljudstva, 1906; Stebri družbe, 1910; Zveza mladine, 1912), zlasti ne v zahtevnejših vlogah tega mojstra.

Posebna ljubezen so ostajale Verovšku v tem (in v naslednjem) obdobju dramatis personae v slovenskih dramah, četudi so se te pred Cankarjevim nastopom le malokdaj visoko vzpele in mu kajpada vsi nastopi v teh igrah niso bili enako ljubi - najmanj nemara prav tisti, ob katerih je bil avditorij najbolj odziven. Igralo pa se je ta leta vendarle marsikaj od Ogrinca in Stritarja, Murnika in Medveda do obuditve Linhartovega Matička ter Aškerčevih in Ganglovih novosti, prav tako ob koncu našega obdobja pa so bila že prva srečanja z Govekarjevimi podjetnimi prizadevanji za popularizacijo domačega odra in s

²³ Slov. narod 17. nov. 1899; s takimi oznakami je dajala kritika tudi "potuho" igralcu, ki res ni vselej obvladal besedila. Seveda to ni veljalo samo za Verovška; nekaj resnice pa je gotovo v Govekarjevi domislici - ko bi se on vlogo naučil, Verovšek pa igral, "to bi bilo nekaj".

²⁴ Slov. narod 8. nov. 1899; Lj. zvon 1899, 763. Zasedba je bila res nenavadna: enainštiridesetletni Danilo je igral Osvalda (hodil je celo na študijske obiske v psihiatrično bolnišnico), njegova več kot deset let mlajša soproga pa gospo Alvingovo, njegovo mater. Že pred tem je doživel v isti vlogi pravo zmagoslavje Borštnik, seveda v Zagrebu.

krstno predstavo prve Cankarjeve drame.

Nekateri od teh nastopov so bili prezrti, drugi komaj omenjani, mnogi pa so zbužali tudi pozornost in priznanje. Med temi je bil gotovo Linhartov grajski kancelir Žužek ali stari Andrej Logar pri zapozneli uprizoritvi Stritarjeve drame, "pristni slovenski kmet, trmast in neomajen", kakršnih je Verovšek v izvirnih igrah ali v ponajenih burkah in "igrokazih" veliko upodobil; tudi to pot je bil najboljši, celo izboren in nedosežen v tretjem dejanju, kjer je "igral duševni boj s tako realitiko, da smo bili ob nji razdivljeni".²⁵ Tudi v Aškerčevem Izmajlovu je imel kot knez Zagorski "najtežavnejše besedilo" ob svoji lovski zgodbi, tako da je Gangl celo priporočal pisatelju, naj ga izpusti.

Kakor hitro se je približal gledališkemu vodstvu bodoči "faktotum", kakor se je sam rad imenoval, spočetka le pisarniški tajnik Fran Govekar, je poskušal s svojo delavoljnostjo in vplivnostjo uveljavljati tudi nove zamisli o "narodni drami", ki naj bi gradila most med odrom in pogosto slabo zasedenim avditorijem. Že prvo leto je imel pripravljeno odrsko besedilo, temelječe na Jurčičevem in Kersnikovem romanu Rokovnjači, devetega februarja 1899 pa je poskrbel tudi za uprizoritev na odru: Verovšek je dobil vlogo Blaža Mozola, "kmeta zanemarjene zunanosti", ki "se mu vidi, da mnogo pije" - za nedeljski ljubljanski parter in še posebej za galerijo je postala ta vloga skorajda sinonim za Antona Verovška, nekdanjega Othella. Sprožil se je plaz "narodnih iger", ki so bile v veliki meri pisane prav za tega vse bolj "popularnega" igralca, ki pa so se mu s tem resnejše vloge vse bolj odmikale.²⁶

Vse to pa se je dogajalo že v novem obdobju, ko Inemanna ni bilo več v Ljubljani, čeprav je Rokovnjačem še botroval. V obdobju, usodnem za našega igralca, saj se prav ob teh vlogah, ki jih je sprejemal, ni pa želel, da bi bile v središču ali celo edine, odpira temeljna dilema našega razmišljanja o Verovšku, nakazana že v naslovu (komedijant ali umetnik?). Prav zaradi tega bi sodilo več besed o tem na naslednje strani.

Prava sreča pa je bila za Verovška, da se je že v bližnjih mesecih srečal tudi z drugim polom takratne slovenske dramske književnosti, z Ivanom Cankarjem. Njegov Jakob Ruda je bila poslednja Inemannova režija v Ljubljani; sam je igral podjetnika in nesojenega snubca Petra Broša, "najtežavnejšo" in "najbolje igrano" vlogo (!), pa četudi je kot Ruda gostoval Ignacij Borštnik iz Zagreba.²⁷ Verovšek je bil posestnik in gostilničar Dobnik, "takisto izvrsten v maski in igri".

To zgodnje srečanje s Cankarjem ni bilo pomembno, bilo pa je vendarle prvi korak do poznejših vlog pri skorajda vseh krstnih predstavah pisateljevih dram, do znamenite upodobitve Kantorja v Trstu in do režije Lepe Vide ali nove uprizoritve Kralja na Betajnovi v zadnjem letu življenja. Bilo pa je hkrati začetek ne le sodelovanja, ampak tudi prijateljstva. Če ne prej, sta se vsaj tisti čas zblížala ob srečanjih na Dunaju, kamor je odhajal Verovšek v poletnih mesecih s podporo Dramatičnega društva, da so se mu

²⁵ Slov. narod 11. okt. 1899.

²⁶ Aškerc je že ob prvi predstavi navdušeno pisal, da Schillerjevi Razbojniki ne bodo več streljali na našem odru - premagali so jih naši Rokovnjači (Slov. narod 9. febr. 1899). Zanimiva pa je spet opomba v istem dnevniku, da "bi bil" Verovšek "izboren Blaž Mozol", ko bi se bolj naučil svoje vloge. Je nemara le nekaj resnice v njegovi izpovedi o vlogah, ki jih je znal in o tistih, ki jih ni?

²⁷ Slov. narod 22. marca 1900; ta pohvala ne more prikriti osti proti gostujočemu Borštniku.

razpirala obzorja.²⁸ Vse to pa sodi, tako kakor razmišljanje o Verovškovem oblikovanju ljudskih tipov v Govekarjevih dramatizacijah, že v naslednja poglavja.

Pred koncem tega obdobja, ko je bil Inemann še v našem mestu, je razmišljal Verovšek, nedavno sam Borštnikov učenec, o svoji "dramatični šoli".

Dramatična šola? Misel na to nepogrešljivo vejo dejavnosti je bila živa od prvih let Dramatičnega društva, celo od priprav nanj. Levstik je imel visoke namene s svojo "učilnico" in novi rodovi so njegovo zamisel uresničevali, vendar v veliko skromnejšem obsegu. Njihovih prizadevanj ne smemo podcenjevati, prav toliko zgrešeno pa bi bilo, ko bi jim prisojali prevelik pomen. Že na samem začetku je vodila tako "šolo" Dragojila Odijeva, pevka in igralka, malo pozneje z njo tudi priljubljeni komik Kocélj (šola je prirejala celo "javne skušnje"), pozneje so pridobili proforskega kandidata Antona Trstenjaka, tajnika Dramatičnega društva, ki je imel med učenci že tudi Zvonarjevo, Danila in Borštnika. Po vrnitvi z Dunaja je slednji prav kmalu sam postal "profesor" in naš Verovšek ga je imel za svojega prvega učitelja, tako kot je imel le nekaj let pozneje Hinko Nučič za svojega prvega učitelja - Verovška.

Ko je malo pred razpadom slovenskega gledališča (1913) ambiciozni Milan Skrbinšek zasnoval svojo "šolo" (Govekar jo je ironično imenoval "pravcata dramska univerza" in res je hotela biti skorajda to) je z eno samo potezo hotel zbrisati vse, kar so poskušali pred njim, vse tisto da ni bilo nič drugega kakor "slaba skrb za vzgojo štatistije". Skromni Nučič, najprej učenec in pozneje tudi učitelj v teh tečajih Dramatičnega društva, je prizadevanja svojih predhodnikov in sodelavcev veliko prizanesljiveje in pravičneje presojal. Ko je dobival v tej Verovškovi učilnici prve nauke, je bila res še zelo skromna, vzgojila pa je vendar nekaj "boljših dramskih začetnikov" vsaj za manjše vloge; v nasprotju z nekdanjo šolo Dragojile Odijeve je imela malo gojenk - igralski stan ni bil na dobrem glasu in uglednejši meščani niso pošiljali v uk svojih hčera - tiste, ki so prišle, so bile iz "revnih krogov", nekatere celo "nič prida" in večidel brez talenta; pa tudi gojencev iz "boljših krogov" - Nučič je mislil tudi nase - ni bilo med njimi. Kljub temu pa je Verovšek, zlasti po prvih obiskih Prage, delo resneje zastavil; kot edini učitelj je dal prve osnovne pojme o gledališču, tudi o njegovem razvoju v svetu in pri nas, pa tudi o igranju samem. Za sprejemni izpit je dal Nučiču konkretno nalogo: Prešernovo Slovo od mladosti in odlomek iz Krsta pri Savici, kmalu pa so se "vrgli" na študij posameznih scen iz Viljema Tella. Verovšek je izpričal pri tem dober in zanesljiv čut, če že njegovo znanje ni moglo biti preobsežno in poglobljeno. Po interni produkciji je pokazal "vrhovni režiser" po Inemannu, spet Čeh Adolf Dobrovolný, na mladega Nučiča, češ "iz tega dečka ne bo nikoli igralec". Verovšek pa je vztrajal pri svojem in kdo je imel prav, je pokazala že bližnja prihodnost.

Zlasti Hinko Nučič je vselej s spoštovanjem govoril ne le o igralcu in o poznejšem režiserju, ampak tudi o svojem prvem učitelju. Pozneje se je sam veliko ukvarjal z

²⁸ Cankar Milčinskemu v juniju 1900 (Cankarjevo ZD XXVIII, Lj. 1972, 103); pozneje podobno tudi Schwentnerju in drugim. - Govekar je poskušal igralka tudi v tem pogledu razvrednotiti, češ da je "zahajal le v predmestna gledališča in se bratil le z igralci malih gledališč. V Narodni divadlo sem ga vlekel šele jaz!" (PFG III; Lj. 1983, 27). Verovšek sam pripoveduje, da je hodil v Raimundovo in Ljudsko gledališče na Dunaju ter v praški Narodni divadlo tudi "k izkušnjam" (*Obiski*, 1911; prim. op. 8).

gledališko pedagogiko in vedel je, da čudežev v tistih poletnih tečajih ni bilo mogoče pričakovati. Vedel pa je tudi, da bi brez Borštnikovih prizadevanj, pa tudi prejšnjih in poznejših, ne imeli niti tega, kar smo dosegli v otroški dobi slovenskega igrilstva. Tudi in v veliki meri po zaslugi Antona Verovška, ki je znal v svoji šoli vselej poskrbeti tudi za prijetno vzdušje in vedro razpoloženje.²⁹

²⁹ M. Skrbinšek, *Slovenska dramatična šola*. Dan 23. in 24. okt. 1913. Skrbinškovi pogledi so bili zdravi, vendar jih ni mogel realizirati; predhodnike in njihova prizadevanja pa je podcenjeval. - Prim. tudi H. Nučič, *Igralčeva kronika* I, 54. - V poznih letih je pripovedoval o tem tudi igralec Lojze Drenovec, o Nučiču priznavalno, o Verovšku pa ironično in brez spoštovanja: "Verovšek je delal po svoje: malo nas je ozmerjal, malo se je ponorčeval iz nas. Zatem si povedal kaj iz kakšne vloge, potem pa ti je prav komično kaj zabrusil nazaj, da smo se vsi smejali". Nučičevo pripoved moramo prav gotovo sprejeti kot zanesljivejšo. - Prim. tudi F. Koblar, *Zgodovinski oris vzgoje za slovensko gledališko umetnost*. Dokumenti SGM III (10), 1967, 10.

IGRALEC IN REŽISER (1900-1906)

Ob prelomu prejšnjega in našega stoletja, ko je prevzemal Inemannovo dediščino v slovenskem gledališču - prav tako za šest let - novi češki režiser Adolf Dobrovolný, je Verovšek dočkal "povišanje", kar pa je hkrati oviralo njegov že tako enostranski igralski razvoj: vse bolj vplivni Govekar je tudi njega, kot se je pozneje rad hvalil, "proti ugovorom" imenoval za režiserja. To je bilo v obdobju, preden se je do kraja razplamtela sloveča pravda o Krpanovi kobili in preden je Verovšek prevzel umetniško vodstvo mladega slovenskega gledališča v Trstu. Ta leta so napravila nekdanjega Othella za najbolj popularnega komedijanta, hkrati pa je tudi to v veliki meri zaustavilo njegovo umetniško pot, čeprav je treba Govekarju priznati, da je omogočil domačemu članu (tudi v gmotnem pogledu) enakovredno mesto kot ga je imel "vrhovni režiser".³⁰ Verovšek je opravil samo v prvi sezoni nič manj kakor štirinajst "režij" - kako je bilo to mogoče, nam postane vsaj do neke mere razumljivo šele po razmisleku o temi "režija danes in takrat". Prej pa si oglejmo nekaj primerov, kaj vse je dobil novi režiser tista leta v delo.

Zmotna bi bila namreč domneva, da je vodil zgolj priprave za uprizorjanje burk in ganljivk, maloštevilnih resnejših "igrokazov" in tistih "narodnih iger", ki se jim je malo pozneje tako silovito uprl Ivan Cankar. Gotovo, tega blaga je bilo največ in najpogosteje je prihajalo tudi Verovšku pod roko, vendar ne samo to. Njegov režiserski debut je bila sama Grillparzerjeva žaloigra Sappho konec septembra 1900, tista znamenita predstava, pri kateri je hkrati prvič nastopil tudi mladi Hinko Nučič v vlogi enega od dveh "ponosnih belcev", ki sta pesnico pripeljala na oder. Kmalu za tem se je srečal s Schillerjem, kar s tremi njegovimi deli, od katerih pa je bila novost celo za slovenski oder komaj Devica Orleanska sredi januarja 1902. In že leto dni prej - Shakespeare! Prvič je prišla na spored tragedija o veronskih ljubimcih, z mladim in pozneje tako znamenitim češkim protagonistom Rudolfom Deylom v naslovni vlogi. Sprejem je bil hladen in celo odklonilen, pa ne zaradi Verovškove režije - glavni obtoženec je bil "razposajeni Willy", kot ga je pozneje imenoval Oton Župančič: Ljubljana ni prenesla renesančnega duha igre, kritike so motile "kosmate umazanosti", ki jih je še podpiral prevod "vprav rokovnjaške

³⁰ "Izkaz o plačah" za sezono 1901-02 (v arhivu SGFM), pisan z Govekarjevo roko, določa najvišje prejemke opernemu solistu (2160 kron), v Drami pa sta imela največ Verovšek in Dobrovolný (po 1800), tajnik Govekar sam 1200, češki igralec Lier pa samo 780 in mladi Nučič celo 350! - V tisti sezoni je bilo v gledališču med dramskimi "solisti" osem Čehov, dva Hrvata in trije Slovenci (Danilo, Danilova, Verovšek) - spet po Govekarjevih podatkih (PFG II; Lj. 1982, 164); Nučiča očitno še ni štel med "soliste".

barve",³¹ pa tudi občinstvo je med prizori glasno šepetalo in se smejala..

Ob tem je uprizoril Verovšek kar več Anzengruberjevih iger, nekatere po Borštniku ali Inemannu, Podkriževalce pa celo prvi; tudi zgodnje srečanje s Hauptmannom - "sanje" Hanice pot v nebesa - nam je pripravil slovenski režiser, pa tudi še več domačih iger je obnovil ali poskrbel celo za krstne uprizoritve, na primer Finžgarjevega Divjega lovca; zanimivo pa je, da so Cankarjevega Kralja na Betajnovi zaupali Čehu Lieru, četudi je bil gotovo Verovšek prvi poklican za posredovanje tega dela in za kreacijo naslovne vloge, ki si jo je pridržal režiser sam. Pač pa mu je "zaupal" Govekar vodenje vseh svojih "narodnih iger", ki so prišle na spored pred Martinom Krpanom - očitno je, da zanje med češkimi režiserji ni bilo velikega zanimanja, Verovšek pa je bil tako (še preden so bile napisane) določen za junaka večera. Ob vsem tem je moral po "službeni dolžnosti", skladno z določili pogodbe, voditi celo operetne predstave in nekajkrat tudi operne - od Mam'zelle Nitouche do znamenite "glasbene tragedije" Nikola Šubić Zrinjski.

V nekaj sezonah pred odhodom v Trst - skoraj petdeset režij; tam pa v veliko krajšem obdobju le malo manj. Kako je bilo to mogoče? Navidezno zapletenost tega vprašanja je mogoče razrešiti s poenostavljenim odgovorom: "režija" v prvem deceniju našega veka ima komaj kaj skupnega z režijo našega časa, pa tudi s tisto iz obdobja od vojne do vojne.

Režija? Nekdo je pač moral biti v teatru, ki je skrbel za nemoten potek vaj (in predstav), ki je usklajeval prizadevanja igralcev in tistih, ki so imeli na skrbi luč ali kuliserijo in ki je nemara ob zahtevnejših uprizoritvah kaj pojasnil na začetku dela. Ti "režiserji" niso imeli nobenih ambicij, da bi se uveljavili mimo avtorja, šlo jim je le za zvesto posredovanje njegovega dela. Prav tako niso želeli (in tudi niso mogli) "nadvladovati" igralcev, svojih kolegov (tudi sami so bili skoraj brez izjeme prvi igralci). Tako je bilo celo v uglednejših in bolje urejenih gledališčih, na primer v Zagrebu. Hrvaška gledališka zgodovina šteje za začetek sodobne gledališke režije kot posebne in samostojne umetniške dejavnosti prihod dr. Stjepana Miletića (1894),³² ki je že prvo leto angažiral (kot igralca) našega Borštnika. Po tej analogiji tudi Borštnik v Ljubljani še ni bil režiser v današnjem pomenu besede, pa tudi v Zagrebu se je po Miletićevem slovesu marsikaj spet vračalo v stare kolesnice. Nekateri naši kritiki, ki so imeli kdaj priložnost pogledati čez plot ali v domače zakulisje, so že takrat celo javno spregovorili o tem. Tako je na primer Miroslav Malovrh na glas razmišljal (in sprožil val ugovorov na občnem zboru Dramatičnega društva) o tem, da pri nas "o kaki resnični režiji niti govora ni". Bil je zelo določen, nemara je tudi poenostavljal, daleč od resnice pa njegovo pisanje le ni bilo: "Pri nas pokaže režiser igralcem, kje morajo nastopiti in kje oditi, aranžira ensamble in določi rekvizite in - vse je pri kraju."³³ Kritik pa je tudi slutil, kaj naj bi bila naloga režiserjeva: paziti mora, da vsak igralec predstavljeni značaj pravilno in dobro izvede, njegova dolžnost je prirejati enotne, harmonične predstave, vodstvo gledališča pa mu mora preskrbeti sredstva za to - tudi najboljši režiser je brez moči, če nima vsaj primernega časa za pripravljalna dela. Tudi še po polemiki o

³¹ Predstavo je tako ocenjeval celo liberalni dnevnik, ki so mu "neestetičnosti" grenile "sladki užitek nežnega ljubavnega speva" (Slov. narod 7. jan. 1901); prevod (S. Domicelja) pa je zavrnil katoliški Slovenec (4. jan. 1901), ki je hkrati okrcal tudi igralce in občinstvo.

³² N. Batusić, *Gavella. Književnost i kazalište*. Zagreb 1983, 7.

³³ Malovrhovi feljtoni so izhajali v Slov. narodu aprila 1905, neposredno pred občnim zborom Dramatičnega društva.

Fotografija iz najboljših let

Krpanovi kobili je pisal na primer Kobal, da ni vzajemnosti med našimi igralci in na odru ni nikdar harmonične celote, to pa je pomenilo z drugimi besedami, da ni - režije. Najbolj zgovoren pa je primer, ki nam ga je ohranil Milan Skrbinšek; tudi njemu je bil takratni režiser (beri: do njegovega nastopa) nič drugega kot "aranžer brez umetniškega oblikovanja v smislu primernega sloga" in pri neki vaji je doživel prizor, ki ga ni mogel pozabiti. "Režiser" Danilo je mirno spremljal dialog med Verovškom in svojo soprogo, prvo igralko; na nekem mestu pa se mu je le zazdelo, da bi moral nekaj pripomniti, pa ga je Danilova skrajno začudeno pogledala in ogorčeno dejala: "Kaj ti pa je? Pusti naju vendar pri miru! To bova že sama napravila!"³⁴ Ta anekdota, ki je ne prepisujemo prvič, je spričo svoje žive resničnosti vredna ponovnega razmisleka.

Tako je bilo, tega ne kaže prikrivati, tudi z "režijo" Antona Verovška. Ni je dvignil na višjo raven; opravljal jo je, kot so velevala določila pogodbe in gledališki hišni red. Zato mu to opravilo tudi ni bilo prva umetniška naloga. Tudi kot "režiser" je ostajal predvsem igralec, zavezan v veliki meri komedijantstvu in hkrati stremeč k višjim, komaj dosegljivim ciljem.

Shakespeara so uprizarjali tudi v tem novem obdobju, vendar se niti priložnost niti (vsaj deloma priznani) uspeh Othella ni ponovil, čeprav se je uveljavil naš igralec celo kot režiser. Pri Romeu in Juliji si je pridržal Mercutia, ki naj bi bil "po svoji naravni svežosti

³⁴ M. Skrbinšek, *Gledališki mozaik I*, Lj. 1963, 66.

ena najlepših in najhvaležnejših igralskih vlog" - Verovšek bi lahko v njej briljiral, toda ponovil se je pogosti očitek o pomanjkljivem obvladanju besedila, četudi z vljudnim opravičilom, da je bil pač "žrtva režije";³⁵ nemara je bilo pri vsem tem nekaj resnice in igralec sam se je pri ponovitvi "prezasedel" in si dodelil le vlogo Capuletovega sluga. Tudi pri novi uprizoritvi Hamleta, ob gostovanju znamenitega Andrije Fijana, ni bil več Klavdij in nemara mu je bila vloga komornika Polonija celo vabljivejša. Še toliko bolj pa tesar Kozobrin, ko so igrali Sen kresne noči (že v Župančičevem prevodu) - pozneje je pesnik tega prekrstil v Dunjo in s tem bolj približal izvirniku (Quince, a Carpenter); to pot pa je nastopal Verovšek v Shakespearovi komediji pod vodstvom Dobrovolnega in strožji ocenjevalci so si zaželeli v igri tega "rokodelca" - kdo ve zakaj - več lahkotnosti in gracioznosti. Tudi v Schillerjevih igrah si ni pridržal zahtevnejših vlog; s tem pa je poglavje o klasiki na ljubljanskem odru v obdobju od 1900 do 1906 že sklenjeno.

Bolj si je želel nekdanji Engstrand resnejših nastopov v igrah svojega ali polpreteklega časa. Vendar tudi teh ni bilo veliko: če je režiral sam, se ponavadi ni zasedal v prvih vlogah; drugi so ga večkrat obšli z izgovorom, da je že tako in tako "preobremenjen" v najbolj igranem sporedu. Sicer pa je bil pojem "sodobnosti" tisti čas skoraj neopredeljiv, medtem ko moremo govoriti o pravi "moderni" drami le ob posameznih primerih. Tako je Verovšek v tem obdobju zamenjaval svoje nekdanje obrobne vloge z večjimi in celo naslovnimi v dvomljivem repertoarju (Mlinar in njegova hči, Revček Andrejček, Anzengruberjeve ljudske igre...), četudi ne brez uspeha. Kritiki so obnavljali spomin na Borštnika: bil je kot Andrejček "pač neprekosljiv", Verovšek pa ob njem kot oče Jeklen "originalna kmetska grča"; zdaj je napravil tudi iz naslovne vloge več kot so pričakovali, prav nasprotno pa Dobrovolny iz njegove nekdanje vloge - manj. Velikokrat so kaj zavračali, zlasti katoliški tisk, iz "ideoloških" razlogov: v "tendencioznih" Podkriževalcih so videli le "persiflažo na persiflažo" in čeprav je bil "halo po teatru" in je dijaški parter "bučal", ni igra niti malo ugajala; ko so igrali samostansko dramo Bratje sv. Bernarda, je s svojo drastično komiko vzbudil sicer mnogo smeha, ampak Slovenec je igralca posvaril - če bi užival hrano in pijačo kot "člani posameznih rodov", bi mu humor kmalu pošel, zato "le ne pretiravati!"³⁶ Na drugi strani pa je socialistični Rdeči prapor (nemara tudi iz "ideoloških" razlogov?)³⁷ včasih ostro ugovarjal, da dajejo takemu igralcu nepotrebne epizodne vloge. In vendar je bilo nekaj resnice v tem očitku, saj so šle mimo Verovška lepe igre, v katerih je nastopal ob robu ali pa sploh ne: Tolstojevo Vstajenje - z gostjo Milo Dimitrijevič; Gorkega Na dnu, kjer je bil le "dober stražnik"; spet Tolstojeva "svetovnoslavna" Moč teme, kjer je bil originalen stari hlapec, naraven in nepretiran; Wildova Salome, v kateri je igral - tako kot drugi domačin Danilo - le komaj opazno vlogo; prav tako v Ibsenovem Sovražniku ljudstva, ko je gostoval v glavni vlogi spet Fijan, Verovšek in Danilo pa sta imela "malo opraviti"; in tudi ne ob prvem srečanju z lirčno intimo Maeterlinckove odrske poezije (Monna Vanna). Tako je prišel Verovšek do

³⁵ Slov. narod. 4. jan. 1901. - Pri teh očitkih so malokdaj upoštevali, da so imeli igralci tudi po dvajset različnih vlog v eni sami sezoni in da je bilo pogosto komaj teden dni vaj.

³⁶ Slovenec 16. febr. 1904 in 24. okt. 1905.

³⁷ I. Regent pripoveduje, prav nasprotno kot Govekar, da je bil med maloštevilnimi izobraženci in kulturnimi delavci, ki so se že zgodaj pridružili socialnodemokratski stranki, tudi "Anton Verovšek, član ljubljanske drame" (Spomini, Lj. 1967, 264). Omenjajo pa ga tudi (Nučič in celo nekateri nekrologi) kot "legendarnega" in "junaškega" zastavonoša ljubljanskega Sokola.

enega maloštevilnih nastopov, ki ga je mogel zadovoljiti in ob katerem je bilo lahko brez pomislekov zapisano visoko priznanje, šele tik pred odhodom v Trst.

Takrat, sredi marca 1906, je prišla na spored drama Ivana Sergejeviča Turgenjeva *Tuji kruh*, v prevodu Ivana Prijatelja in v režiji hrvaškega režiserja Leva Dragutinovića, "krasna stvar", ki je bila deležna enakega priznanja kot literarno delo in kot predstava domačega gledališča. Verovšek je igral, tako kot pozneje tudi v Trstu, starega, obubožanega plemiča Kuzofkina, eno svojih najpomembnejših resnih vlog. To pot se je o njej najbolj razpisal Slovenec, ki je sicer namenjal gledališču dokaj manj pozornosti kakor liberarni dnevnik. Drama po sodbi njegovega kritika odkriva "resno naravo globokočuteče ruske duše" in prikazuje obubožanega plemenitaša Kuzofkina "s pretresljivo realistiko"; prav o tej vlogi in njenem interpretu je v poročilu največ besed:

"Vloga Kuzofkina je os, okrog katere se suče celo dejanje, v kateri pa ima tudi igralec priliko dokazati vso sposobnost. S posebnim zadoščenjem moramo konstatirati, da je bil g. Verovšek v vlogi Kuzofkina tak, da si boljšega pri nas ne moremo misliti in želeti. Pokazal je, da nekaj more in zna, kajti tip, kakršnega je kreiral v svoji najnovejši vlogi, se lahko pokaže tudi na večjem odru. Verovšek je prekosil samega sebe; do sedaj vajeni gledati ga v drastično-komičnih vlogah, spoznali smo ga zadnji čas, da je v isti meri vrl interpret veledramatičnih characterskih partij. Sinoči je nastopal v harmonični celoti v maski, mimiki in gestah dovršeno in žel obilo zaslužene hvale. Naravnost mojster je bil v obeh zadnjih prizorih koncem dejanj, zlasti predno umre, ter v nastopu s svojo hčerjo."

Četudi ne gre za zgledno strokovno oceno, je pisanje (Frana Kristana) vendarle pomembno opozorilo v času, ko so igralca najbolj enostransko uporabljali. Žal pa - četudi so igrali isti večer enodejansko komedijo Milana Begovića *Venus victrix*, je bilo gledališče slabo, po nekaterih poročilih celo "sramotno slabo" obiskano. Nov dokaz, kako težko je bilo uvrščati tehtnejša dela v spored ljubljanskega odra.

Nič bolj strokovno podprto, pa tudi nič manj pohvalno ni bilo - istega dne - poročilo v liberalnem dnevniku:

"To vlogo je prištevati najbolj zanimivim in najbolj hvaležnim za igralca characterskih vlog. In g. Verovšek je res igral Kuzofkina s priznanja vredno dovršenostjo. Že dolgo nam ni g. Verovšek tako ugajal, kakor v tej vlogi. Igral je strogo diskretno in umerjeno, za kar zasluži največje priznanje, to tem bolj, ker so posamezni prizori taki, da naravnost silijo k pretiravanju."³⁸

Tudi "Rdeči prapor", ki je še na začetku iste sezone ugovarjal zgrešenemu zasedanju tega igralca, je sprejel delo "socialnega značaja", ki mu je bilo kajpada blizu, tudi kot izjemno dobro odigrano:

"To je v prvi vrsti pripisati Verovšku, ki je igral obubožanega plemiča Kuzofkina, očeta, ki prikriva svoje očetovstvo, dokler ga ne razdražijo tako, da skoraj ne ve, kaj govori. Uloga je krasna, a težavna, največ zato, ker zelo mika igralca, da bi karikiral. Verovšek se je tej nevarnosti s priznanja vredno rezervo izognil in je s tem dokazal, da še nikakor ni izgubil

³⁸ Slovenec 17. marca 1906 (F. K.); Slov. narod 17. marca 1906 (-y).

sposobnosti za seriózne vloge.³⁹

S temi besedami je tudi Etbin Kristan diskretno, vendar slehernemu bralcu razumljivo pokazal na krivice, ki jih je že dolgo trpel Verovšek pod krinko "popularnosti". Te so ga vse bolj oddaljevale njegovim željam; in vendar je ostalo njegovo žlahtno jedro kljub vsem Mozolom, Krjavljem, Ježem in Krpanom nedotaknjeno. Kuzofkin je bil njegov najvišji vzpon pred Sodnikom zalamejskim.

Izvirne slovenske igre so bile Verovškova posebna ljubezen in žal mu je bilo, da jih ni več na sporedu. Posebno je cenil Cankarja in igral je prav v vseh njegovih dramah in komedijah, ki so prišle tisti čas na oder, to se pravi pri vseh krstnih predstavah in obnovitvah, v poznejšem obdobju pa je nekatere celo režiral - izjema so bile edinole mladostne Romantične duše in cenzurirani Hlapci, igri, ki sta prišli na spored šele po igralčevi smrti. Tudi Govekarjevih dramatizacij bi se ne branil, ko bi mu ne zastavljale poti do toliko bolj zaželenega resnega ustvarjalnega dela. Vse druge novosti pa so bile tako in tako na redko posejane.

Ko je bila na vrsti "duhovita" veseloigra "odličnega" slovenskega pisatelja, Detelov Učenjak, je Verovšek kot sluga doktorja Blažiča (v poznejši Kreftovi režiji Daneševa vloga) skrbel, da ni prišla v tej komediji "tragika preveč do površja" (in res se občinstvo, vajeno cenene burkavosti, Detelovemu humorju ni smejalo). Pri krstni uprizoritvi Finžgarjevega Divjega lovca nekaj tednov pozneje je bil po sodbi soigralca in nekdanjega učenca Hinka Nučiča "briljanten", kritika pa mu je očitala že znane napake in se je hkrati zapletala v protislovja - njegovega Tončka je sprejemala kot "izvrstno karakteristiko", igral pa naj bi ga "prav po 'Krjavelsko'". Ko pa je prišla na spored Kristanova Ljubislava, po dolgem času izvirno in "v vsakem oziru umetniško dovršeno delo", ni dobil samo Verovšek kot starosta Ljubičan ocene "prav dobro", opomin je dobila tudi zasedbena politika gledališkega vodstva: igralec se je tako "vglobil" v svojo vlogo in jo igral "tako spretno, da je iz nje docela izginil vsakdanji znani Verovšek";⁴⁰ se pravi komedijant, ki so mu dajali tako malokdaj žlahtnejše umetniške priložnosti.

Vse drugače je bilo seveda pri Cankarju. Pisatelj je mislil nanj po uspešnem nastopu (v sicer malo pomembni vlogi) pri krstu Jakoba Rude in po prvih dunajskih srečanjih že ob pripravah na nesojeno premiero komedije Za narodov blagor poleti 1900. Že takrat je naročal odločujočim v gledališču pozdrave za Verovška - sporoče pa naj mu tudi, da je v komediji zanj dobra vloga, Aleksij Gornik. Pri tem je vztrajal tudi še veliko let pozneje, ko se je novi intendant Juvančič odločil za zapozneno uprizoritev. Lahko bi tvegali celo domnevo, da je mislil Cankar na slovenskega umetnika že med pisanjem komedije, tako kot mu je pisal "na kožo" svoje "junake" Govekar - od Blaža Mozola do Martina Krpana - le da bi mu dal s tem lepšo priložnost: Cankarjeva oznaka, da je Gornik "nerodnoflegmatičen celo takrat, kadar je zaljubljen in kadar je srdit", se skorajda prekriva - kolikor ga je mogoče rekonstruirati - z Verovškovim igralskim naturelom. Cankarju želje niso izpolnili, tudi takrat ne, ko je komedija le prišla na spored: priprave za uprizoritev je

³⁹ Rdeči prapor 23. marca 1906 (-an).

⁴⁰ Slov. narod 12. marca 1906. - Tudi Slovenec, ki avtorju ni bil posebno naklonjen, je sprejel dramo že nekaj dni prej kot "dobro naštudirano in lepo ter s finim ukusom uprizorjeno" (9. marca 1906; režiser je bil L. Dragutinovič).

vodil novi češki režiser Vilem Taborský, Heleno je igrala njegova soproga, Šuko Boleška (ki si ga je Cankar pozneje želel celo za Petra v Pohušanju), Mrmoljevko pozneje znamenita članica Narodnega divadla Nosková-Nasková. Bila je še zmeraj pretežno (vsaj v glavnih vlogah) "češka predstava", v kateri je sodeloval še Hrvat Lev Dragutinović; domačini pa so stali večidel v drugi vrsti: Danilo in gospa Avgusta, mladi Nučič, poznejši sloveči basist Betetto. Verovšku so dodelili Grudna, prav tako eno ne najbolj pomembnih vlog. Nobenih znamenj ni, da bi Cankar temu ugovarjal, tako kot tudi nikoli ni nasprotoval češkim interpretom svojih vlog. Ali se je nemara, kljub vsej naklonjenosti do Verovška, le tudi bal za Gornika, ko je v svojem predlogu pripisal: "Verovška prosite v mojem imenu, naj se svojo ulogo - nauči!" - na drugi strani pa se je tudi pri Grudnu bal, da bi ga igralec ne "potegnili preveč v farso" - to bi bil naravnost fiasco!⁴¹

Še veliko bolj "češka" je bila druga Cankarjeva krstna predstava, rojena v času, ko je Blagor čakal pred zapahnjanimi gledališkimi vrati: Kralj na Betajnovi, v prvih dneh leta 1904. Ni mogoče dvomiti, da se je naš igralec že takrat spogledoval s Kantorjem; ta vloga pač ni bila pisana zanj, moral bi jo veliko bolj "narediti" kakor prav tako nesojenega Gornika - prav priložnosti za variiranje tako različnih vlog pa so za slehernega velikega igralca najbolj vabljive. Da je bila v njem ta (nemara takrat še neizrečena) želja živa že ob ljubljanskem krstu, je potrdil umetnik več let pozneje, ko si je v Trstu - sam svoj režiser - pridržal prav to znamenito cankarjansko podobo. Ob prvi uprizoritvi pa so si porazdelili delo družinski člani in češki prijatelji Františka Liera: Kantorja je upodobil režiser sam, njegova življenjska družica je bila to tudi v igri, celo Kantorjevi otroci so bili v vsakdanjem življenju Lierovi; Maksa je igral tenkočutni Boleška, ki je prosil za nasvete avtorja samega; češki igralci sta prvi upodobili Francko in Nino in tudi Bernot je bil Čeh. In Slovenci? Spet so stali ob robu, v takratnih razmerah, ki se nam zde danes komaj pojmljive: mladi Nučič je bil sodnik, Avgusta Danilova Lužarica. Edina vsaj malo pomembnejša "slovenska" vloga v tej tako slovenski drami: Anton Verovšek, župnik na Betajnovi. Posebej ga niso omenjali; zapisano pa je bilo, da so vsi igrali z veliko rutino in da se morda igralci niso še nikdar za nobeno igro tako zavzeli; tudi Cankar sam je presodil, da so "igrali imenitno", posebej še Boleška. Pač: katoliški dnevnik, ki ga je motila "strupena tendenca igre", je Verovšku priznal, da je igral svojo kočljivo vlogo vsaj - "taktno".

Tako je bilo igralčevo drugo (odrsko) srečanje s Cankarjem. Zvesta pa sta si ostala tudi poslej: Verovšek v Trstu in pozneje ob ljubljanskem krstu Lepe Vide; Cankar vse do umetnikovega zgodnjega slovesa, ko ga je pospremil z najlepšo osmrtnico.

Vse drugačna pa so bila Verovškova srečanja (in razhajanja) z Govekarjem. Dobra znanca, morda res celo "prijatelja", kot se je ta hvalil, sta bila zmlada; sodelavca, drug drugemu potrebna, ves čas, ko ju je vezala skupna usoda na slovenski oder. Govekar je igralca cenil, vendar predvsem takrat in za tisto delo, ki bi ga brez njega ne mogel uresničevati na odru - Ivan Cankar ni le enkrat govoril o Govekarju, ki da podpisuje "narodne igre", katere sta v njih "boljšem delu ustvarila Jurčič in Verovšek"; v pravdi o Krpanovi kobili je pozabil celo na Jurčiča in je imenoval le Verovška avtorja teh uspešnic;

⁴¹ Cankar v pismu intendantu Juvančiču pred premiero. - Tudi kritika je velikokrat pisala o tem: mož "si zna pomagati, to je velikega pomena"; sam se "izvrstno izmaže", toda "drugi so pri tem reveži" - to je "senčna stran tega rutiniranega igralca". (Slov. narod 12. marca 1902, ob Finžgarjevem Divjem lovcu).

Martin Krpan v
Govekarjevi "narodni igri"

še več let pozneje, ko je razmišljal o svojem ljubljencu Janezu Trdinu, je znova zastavil vprašanje, ali hodi ljubljansko občinstvo poslušat Govekarja in odgovor je bil prav tako jasen kot kratek: "Ne: Verovška!".

Nič manj jasno se ni izpovedal igralec sam ob vabljeni priložnosti, ki mu jo je ponudil pri drugem umetniškem jubileju Izidor Cankar. Esejist je obiskal v gledališki garderobi umetnika, ki mu je bil "slovenski igralec par excellence", posebej slovensko gledališče, med vsemi najbolj zvest domačemu odru, igralec, ki govori "najbolj slovensko slovenščino" in je prav tako nepatetičen v življenju kakor je naraven na odru. Zapletla sta se v pomenek o mnogočem, še posebej pa o temi, ki je bila poglavitna dilema Verovškove ustvarjalnosti (in je hkrati tudi temeljna spodbuda za našo raziskavo): Komedijant ali umetnik? Othello ali Krjavelj? Blaž Mozol ali Kuzofkin? Režiser ali igralec? Cankarjev Gornik in Kantor ali nastopaštvo v govekariadah? Aplavz razgretega avditorija ali zbrana tišina ob poznejšem Sodniku zalamejskem?

Še dva posnetka iz
Martina Krpana

Anton Verovšek je bil pripravljen na vse; taka je usoda in namen igralčeve umetnosti; ostro pa je ugovarjal enostranskim pogledom na svoje delo in hkrati na poslanstvo slovenskega gledališča. Spomnil je na Othella in Karla Moora na samem začetku; na vse tiste vloge "humorističnih očetov" in "kmetских tipov", ki so tem sledili in jih spodrinili:

"To je Govekarja izpodbudilo, da je začel pisati narodne igre - dramatične produkte, ki so bili najbolj v korist blagajni in pisatelju samemu, manj našemu občinstvu in slovstvu, najmanj pa meni, ki sem igral glavne junake. Pri teh igrah so se mi namreč ljudje navadili smejati in tako sem moral nekaj časa igrati same pajace, izmed katerih omenim zlasti Krasno Lido, v kateri sem nastopal kot baletka. Dasi sem vsled teh figur postal popularen - pa po krivici, ker bi bil ta košček priznanja zaslužil za druge vloge - sem tudi sam izprevidel, da je bila doba narodnih iger moji umetnosti le v škodo. Zato so se mi te vloge uprle, kakor so se uprle tudi drugim. Medtem so namreč 'Rokovnjači' razbojnikovali po vseh slovenskih deželah, krjavljevalo in krpanajsalo se je v zadnji goriški vasi, dokler se ni

pri občinstvu in kritiki pojavil odpor, ki je z narodnimi igrami nepričakovano hitro pometel.⁴²

Tako Verovšek Izidorju v letu 1911; kako pa so sproti sprejemali vse to dogajanje na domačem odru? V zmoti bi bili, ko bi domnevali, da so njemu in Govekarju vsi pritrdjevali tako kot nedeljski popoldanski avditorij in da je bil Ivan Cankar edini oponent. Slovenski narod je res zapisal, da si zdaj, ko smo videli Verovškovega Krjavlja, tudi Jurčičevega ne bi mogli "predočiti drugače". Prav nasprotno pa je Rdeči prapor, razmišljajoč o "večnokrasnem" Jurčičevem romanu, odločno "konstatiral", da - Krjavlja ni! "Verovšek ni za to ulogo. On igra dobro, toda značaj njegov ni primeren tej ulogi." Značaj Mozola v Rokovnjačih je bistveno različen od Krjavljevega: Jurčičev Krjavelj je zabit, otroško naiven, Verovškov pa je "navihan kmetijski prebrisanec, ki hoče svojo dozdevno zabitost izrabljati".⁴³ Ko je napisal Govekar malo pozneje svojo "predigro" k Rokovnjačem - Legionarje - se je obrnila ost prej proti avtorju, igralec pa je dobil vso podporo. O Govekarju so pisali kot o markantnem pojavu v slovenski književnosti; ni sicer idealist kakor Cankar, tudi ni krepka, individualna osebnost in ne mož velikih idej, pač pa "rafinirano spreten" in piše vedno samo z razumom. Zato Legionarji niso umetniško delo, so pa "eminentno gledališka igra" (!). Blaž Mozol (v Rokovnjačih) je Jurčičev, ne Govekarjev, "klasični krojač Boštjan Jež pa je tako originalen in tako komičen, da z njim stoje padejo Legionarji", prav on je glavna oseba cele igre.⁴⁴ Govekar ga je zasnoval prav nalašč za Verovška, "s posebnim ozirom" na njegovo igralsko osebnost. Ni ga bilo mogoče prehvaliti - figura, kakršnih smo na slovenskem odru le malo videli.. To je bilo navsezadnje res, ampak kritik si ni zastavil vprašanja - za kakšno ceno. Celo zahtevnejši presojevalci so pisali, da bi igre nihče ne šel gledat, ko bi ne igral Ježa Verovšek "tako krasno" - vendar s pripombo: Dramatično društvo bi samo sebi koristilo, če bi nadomestilo to "dobro" igro s Finžgarjevim "slabim" Divjim lovcom.⁴⁵ Ko je prišla na spored še Govekarjeva preuredba Martina Krpana in je morala policija s silo odpraviti na stotine ljudi, je bil junak večera kajpada spet Verovšek, simpatičen, "pravi tip prostodušnega, naivnega, a dobrega slovenskega fanta", ki ga je "izvedel mojstrsko in s pristnim humorjem..."⁴⁶ Kritik je upravičeno zastavil vprašanje, kaj bi bilo s slovenskim gledališčem, ko bi ne imelo Verovška (in prav kmalu ga res ni imelo), nihče pa ni odprl problema, ki so ga zlasti ob igralčevi smrti razreševali in ga še danes nismo do kraja razrešili. Zapisana pa je bila vendarle tudi drugačna misel, ki je še danes veljavna: tak "Hanswurst", kakršen je (Govekarjev) Martin Krpan "sedaj", ne more ostati "simbol

⁴² Prim. op. 8. - Prav tam je Verovšek povedal: "Če me takoj sprejme smeh ali velika tihota, mi je to vzpodbuda; ob takih trenutkih človek čuti, da je že pri nastopu zmagal." S tem je jasno izrazil, da so mu bile enako ljube resne kakor komedijske vloge; bolelo ga je le, ko so se mu ljudje navadili smejeti tudi v dramah, brž ko se je pojavil.

⁴³ Rdeči prapor 8. marca 1901 (A. P.).

⁴⁴ Slov. narod 11. nov. 1903 (J. C. Oblak). - Prav te vloge so posebej popularizirali, ne samo v časnikih. Izdali so razglednice s sliko Blaža Mozola in povečavo te (s kupico v roki) je napravil gledališki slikar Waldstein kot reklamo za gostilničarja Mačka na današnjem Cankarjevem nabrežju.

⁴⁵ Dom in svet 1905, 59 (A. Robida).

⁴⁶ Slov. narod 7. jan. 1905 (S.).

našega naroda. To ni ne častno ne prikladno.⁴⁷ Ta ost je bila navsezadnje namenjena tudi interpretu, čeprav najprej "avtorju" - prej ali slej naj se odloči in nam ustvari dramo, ki bo njemu in našemu slovstvu na čast.

Vsa resnica je bila razgnjena šele ob mrtvem umetniku; ko jo je sam, z dobro mero humorja, sporočal bralcem Doma in sveta pri polni moči, ni nihče ne ugovarjal, ne pritrdjeval. Pač pa sta jo obudila v spominskih zapisih zlasti mladi Milan Skrbinšek, ki se je ob prihodu v gledališče sprijateljil z režiserjem Lepe Vide in z interpretom Sodnika zalamejskega, in pa pisatelj Ksaver Meško - prvi z vso kritično ostrino, drugi z ljubeznivo, toda odločno zavzetostjo. Njegov sestavek je izzval silovit ugovor prizadetega in užaljenega Govekarja, vendar šele ob novem natisu v knjižici Listki - prvi v dijaškem Mentorju je ostal, kot vse kaže, prezrt.

Kakšna so bila opažanja za vse lepo in dobro ogretega pisatelja in kakšna "čista, sveta resnica" nekdanjega Verovškovega šefa, kateremu je bilo - brez slabega namena, zgolj iz spoštovanja do igralčevega dela - namenjeno Meškovo pisanje?²

Pisatelj seveda ni Verovška tako od blizu poznal kakor Govekar; srečaval se je z njim le priložnostno in tudi vseh njegovih predstav ni spremljal; ni ga zanimalo umetniškovo zasebno življenje in njegove delovne razvade, ki so Govekarju pripravljale tudi neprijetne zadrege pri vodenju njegovega že tako slabo utečenega "podjetja"; ni preiskoval, koliko "modrih ponedeljkov" so našteli igralcu v gledališki pisarni in vernega katoličana tudi ni motilo, koliko noči je preživel pri "strastni ženski" - svobodomiselni Govekar je znal, kot pač uglajeni meščani, take reči veliko skrbneje prikriti. Gotovo, gledališkemu ravnatelju ni bilo vselej lahko delati z igralcem, ki ni imel izostrenega čuta za uradniško disciplino - tej se je Govekar (svojčas ne tako filistrski) prilagodil in jo je terjal tudi od sodelavcev. Meško pa je vendarle vedel, kakšne naloge prevzema (in mora prevzemati) Verovšek v Govekarjevem teatru in kakšne bi lahko (in jih tudi že je), preden so ga zapletli v mreže tistih "narodnih iger"; nič ni bilo narobe, če je nekaj zapazil sam, nekaj pa mu je potožil Verovšek ob tistih maloštevilnih srečanjih.

Meško je v svojem spominskem eseu zapisal, da je dvoje ubilo Verovška: moč in nemoč. "Nemoč, ker svoje moči ni mogel dovolj in docela udejstviti." In kje je tičal vzrok? "V naših malih in tesnih razmerah, v našem občinstvu; deloma morda tudi v njih, ki jim je umetnik Verovšek moral biti pokoren. V počitnicah so ga pač pošiljali na Dunaj in v Prago, a v sezoni so mu stavili - po naših razmerah prisiljeni - ob pot plotove, močne in visoke, da je komaj videl čeznje, kaj da bi jih mogel odločno preskočiti, morda vse podreti. V tesno kletko so ga zaprli. In lev v kletki - ali je še lev, še kralj?" Meško je vedel, da ga je kritika hvalila ob Krjavlju, Krpanu, Mozolu "in sličnih"; toda "blagoslovljeno delo" bi storila, če bi bila rekla na glas: "Ali je Bog ustvaril Verovška in njegovo umetniško silo samo za Krjavlje, Krpane, Blaže Mozole? Je li to edina pot, ki jo naj hodi taka umetniška osebnost, kakor je Verovšek? Ni nobene težje? Nobene, ki bi se dvigala više?". Meško je vedel: najstrašnejše je za umetnika, če mora biti "dninar in rokodelec"; če ne more in ne sme "prosto razmahniti duha peroti". Meško je pisal po svoji vesti in ni pričakoval zamere, saj je poslal knjigo celo Govekarju v dar in se mu je po prejemu ostrega ugovora opravičeval...

⁴⁷ Lj. zvon 1906, 123 (F. Zbašnik).

Tej resnici tenkočutnega lirika je postavil Govekar nasproti svojo, drugačno, trdo, "realistično", neprizanesljivo in jo poimenoval "čista, sveta resnica" o Verovšku. Res je bil toliko "pieteten", da pisatelju ni odgovarjal javno (ali pa se je bal, da bi taka replika izzvala še nove, ki bi bile veliko bližje Meškovi in ne njegovi "resnici"). Namesto tega je napisal štirinajst strani dolgo pismo,⁴⁸ v katerem je visoko povzdignil svoje zasluge in do kraja razvrednotil podobo dramskega umetnika, ki mu sploh ni bil umetnik: on ga je "potegnil iz obrti" in ga prvi stalno angažiral (kar je popoln anahronizem); šele njegove (in take) vloge so ga "storile popularnim in naravnost slovitim" - pred njimi je bil diletant, "neznan in neuvaževan", in po njih znova; bil je "naravni igralski talent, posestnik krasnega organa, pristne čustvenosti in zmagovitega humorja", toda - "umetnik ni bil, ker se tehnično ni popolnjeval" (!) in ker ni nikoli "utegnil", da bi "proniknil v tajne igralske umetnosti" in se poglobil v resne vloge - umetnik je postal po smrti, ko je "začel pesniti Milan Skrbinšek. A to so bile fantazije mladega začetnika". Govekar se je skliceval - v podporo svoji "kruti istini" - celo na kritika Kobala, poeta in dramaturga Otona Župančiča in na druge sodobnike, ne sluteč, da bodo prišla kdaj na svetlo tudi drugačna pričevanja prav teh (Kobalovo pismo Juvančiču, Župančičeva spominska pričevanja v zapuščini...),⁴⁹ ki so trdna opora Meškovemu in ne njegovemu razmišljanju. Seveda so v tem odgovoru tudi zna resnice (tudi Meško je govoril o "razmerah"), ki pa ne spreminjajo Verovškovega umetniškega profila (ne vselej zanesljivo obvladanje besedila, njegovo nočno življenje) - "enkrat" je celo med skušnjo zaspal" - pomanjkljiv smisel za urejanje gmotnih zadev). Govekar je skušal ovreči Meškovo svetlo podobo Verovškovega človeškega in igralskega lika z vseh strani, od umetniške do zasebne in celo politične, četudi je ta še najmanj pomembna: očital mu je, da se je "pajdašil" s Štefeto in raznimi klerikalnimi pijanci in "tožaril" vse deželnemu glavarju Šušteršiču (nekatera druga pričevanja kažejo Verovška tudi v tem pogledu z docela nasprotne plati).⁵⁰ Ob koncu je še enkrat ponovil: "Verovšek je bil neobrušen demant do smrti; edini umetnik je bil Borštnik." Borštnik? Svoje dni, ko so nekateri ugledni kulturni delavci predlagali tega utemeljitelja modernega gledališča na Slovenskem za prvega gledališkega ravnatelja (torej na mesto, ki je bilo že določeno za Govekarja), je (prav tako v pismu) z nič manjšo ihto očrnil njegovo podobo: razglasil ga je za alkoholika in erotomana, ki ne bo niti "strog šef" niti "dober ekonom" (v Zagrebu je veljal za enega najbolj solidnih članov) in bil mu je "svoje vrste umetnik" (pri tem je podčrtal "svoje vrste" in ne "umetnik"), ki da ga morejo prenašati redkokdaj celo (!) Hrvati.⁵¹ Zdaj pa mu je bil dobrodošel kot umišljeno nasprotje - Verovška.

Spomladi 1905. leta, ko je bil intendant Govekar še trdno v sedlu in tudi Verovšek še ni

⁴⁸ Govekarjevo pismo, odposlano 5. nov. 1924, je bilo prvič objavljeno v Dokumentih SGM VI (15), 1970. - Občutljivi Meško se je že 8. nov. opravičil, da "večine teh reči do danes ni vedel"; moral je pač verjeti, "kar sem v raznih listih bral" - za pisatelja je pač "velik minus, če je čisto ločen od sveta". Poudaril je, da "ni bilo niti od daleč kake zle volje proti komu" - le razmer ni dovolj poznal. - Prim. D. Moravec, *Govekarjeva "čista, sveta resnica" o Verovšku*. Dokumenti SGM VI (15), 1970, 42; PFG III; Lj. 1983, 24 in 268.

⁴⁹ O vsem tem bomo govorili pozneje.

⁵⁰ Prim. op. 37.

⁵¹ Pismo Ivanu Hribarju 7. maja 1908; PFG II; Lj. 1982, 45. - Govekar se je zavedal svojega nečednega pisanja, zato je ob koncu prosil "primerne diskrecije, ker nočem biti zopet 'intrigant' in 'izdajatelj tajnosti'."

mislil na Trst (čeprav je na takratnem amaterskem odru priložnostno že gostoval), je dobil priljubljeni igralec vabljivo možnost za proslavljanje svojega prvega jubileja. Poteklo je dvajset let od mladostnega nastopa na odru starega Deželnega gledališča, komaj nekaj tednov pred požarom, in ob tej priložnosti si je lahko sam izbral, če smemo zaupati virom, gledališko igro za svoj prvi praznik. V dobro mu lahko štejemo, da se ni odločil za nobeno od Govekarjevih. V manj dobro, da ni vsaj ob tej priložnosti poskrbel za nastop v zahtevnejši vlogi, ki so mu jih sicer tako poredko dodeljevali, vendar je tudi za to mogoče najti opravičilo: prav lahko bi se dogodilo, da bi gledališče ne bilo napolnjeno - to pa bi ne bilo le v škodo moralnemu uspehu predstave, igralec bi bil oškodovan tudi po materialni plati. Ne smemo namreč pozabiti, da so bili to časi brez radia, televizije, filma in takih stranskih virov zaslužka, pa tudi gledališče je bilo eno samo; zato so bile tako imenovane "benefične" predstave domala edini vir ob redni mesečni plači.⁵² Tako si je igralec izbral, če mu je že niso določili ali vsaj priporočili, za slovensko gledališče še novo "narodno igro s petjem" (čeprav mnogi še niso pozabili, da so jo igrali Nemci v našem mestu že četrto stoletja prej): Morréjeva Loterija (z izvirnim naslovom Familie Schneck) je bila premierno uprizorjena 21. marca 1905 in Verovšek je v njej upodabljal hlapca Korla; nič več in nič manj.

Poskrbeli pa so vendarle za svečan večer. Sodelovala je "iz posebne prijaznosti" nekdanja članica ansambla Gizela Nigrinova (sestra takrat že dolgo ugledne beograjske umetnice Vele) in oba so spremljali "najburnejši aplavzi", šopki in venci, za jubilaranta pa so bila pripravljena tudi darila, h katerim so bile privezane "gotovo ne prazne" kuverte. Nihče sicer ni prikrival, da je bilo izbrano delo majhne literarne vrednosti, zato pa dobra in poučna in ne vsiljiva moralizujoča ljudska igra, v kateri si realizem in romantika prijateljsko podajata roko; v njej pa je tudi hvaležna vloga in jubilarant jo je odigral "z neposnemnim humorjem in pretresljivo komiko, lahko, živo in pri tem skoz in skoz naravno". Torej: kolosalen uspeh, frenetični aplavzi, potrjevanje vsesplošnih simpatij do zaslužnega domačega igralca.⁵³

Jubilejna predstava pa je dala številnim poročevalcem tudi prvo priložnost, da so zapisali nekaj več vrstic o Verovšku, ki so ga vse dotlej spremljale le bolj ali manj posplošene oznake ob značilnejših nastopih. Najzgovornejši je bil Slovenski narod, čeprav so bili nekateri krajši sestavki bolj problemsko zastavljeni: v teh dvajsetih letih se je razvil iz skromnega diletanta v umetnika, ki je danes prva moč slovenskega gledališča. Igrati je moral v teh dveh desetletjih vse, kar je prišlo pod roke, časa za "specializacijo" ni bilo in tako se je "naučil" samega seve "izpreminjati", to pa naj bi bilo po sodbi avtorja jubilejnega zapisa bistvo vse igralske umetnosti. Omenil je sicer tudi nekaj drugih vlog in poudaril, da je "tudi sicer vesten umetnik", toda "posebno srečen" je bil v vlogah komičnih značajev - med temi pa so bili v ospredju Govekarjevi "junaki", ki so bili pisani prav zanj in v katerih je bil "nedosegljiv mojster". Z enako simpatijo je pospremil igralca ob njegovem prazniku Slovenec, ki ni pozabil omeniti, da je bil današnji najmočnejši steber

⁵² Izbiro "benefičnih" predstav so Verovšku (in ne samo njemu) večkrat očitali, tudi Govekar v že citiranem pismu Mešku in že prej (npr. v Slovanu 1905-06, 158), ko je nastopal kot baletka (režiser Lier pa kot slon) v burki Lepa Lida; občinstvo je "divje ploskalo", toda ne ljudstvo, ampak "snobi obeh spolov".

⁵³ Slov. narod in Slovenec v dneh neposredno pred premiero; šlo je za delo avtorja že tudi pri nas dolgo priljubljenega Revčka Andrejčka.

Ljubljanskega gledališča nekdanj "vrli igralec" katoliškega društva rokodelskih pomočnikov; posebej pa je poudaril še drugo zaslugu sedanjega umetnika - dobil je, iz ljubezni do domačih tal, "laskavo ponudbo za angažma na tujem" in še posebej zavoljo tega mu je klical "Slava!" Razprodani avditorij je njegovo priljubljenost tudi ta večer znova potrdil.⁵⁴

Krajša sta bila oba revialna kritika (Zbašnjak in Robida), vendar sta se oba določneje dotaknila bistva Verovškovega poslanstva (komedijant ali umetnik?). Kritik Ljubljanskega zvana sicer ni imel nobenih pomislekov glede njegovih "domačih tipov", saj si tistega dela našega dramskega sporeda brez njega skoraj misliti ni mogoče. Toda: "Seveda želimo v njegovem interesu, da se mu odkazujejo v prihodnje raznovrstnejše vloge nego doslej, ker se je sicer bati, da postane preveč stereotipen." Prav tako pa je nič manj razgledani kritik revije "Dom in svet", govoreč o "edini privlačni sili v slovenskih igrah", posebej poudaril, da Verovšek ni le "klasično dovršeni" Mozol, Krjavelj ali Krpan - mojstrsko je igral že tudi Othella, Schillerjevega prezidenta, Ibsenovega Engstranda, Cankarjevega betajnovskega župnika in še marsikaj, ne nazadnje številne "humoristične očete" - da bi le ostala ta izvrstna slovenska moč ohranjena domači Taliji "v čast in prospeh"!⁵⁵

Žal pa se ob tej priložnosti še nihče ni odločil za kakšen intervju ali drugačno obliko neposrednega soočenja z igralčevimi pogledi, kakršne nam je ob drugem jubileju ohranil Izidor Cankar v svojih predragocenih Obiskih, najprej v reviji Dom in svet in postumno še v knjižnem ponatisu.

Ob letu pa je bilo v slovenskem gledališču že vse drugače.

Februarska glosa Krpanova Luca, ki je popisovala v liberalnem dnevniku počastitev, kakršne še ni doživel pri nas noben odrski umetnik, je izzvala Cankarjeve replike v socialističnih Naših zapiskih med majem in avgustom 1906 in hkrati Govekarjeve ugovore v njegovem Slovanu. Spleta se je znamenita polemika o Krpanovi kobili, ki je še danes sinonim za prenekatero polemično pisanje; to pot je bila razgrnjena pred javnostjo, korenine pa segajo v davno leto 1901, ko je Cankar v zasebnem pismu bodočemu ljubljanskemu gledališkemu "faktotumu", takrat še intendantčnemu tajniku, brez ovinkov razodel: takih stvari, kot so njegove tako imenovane "narodne igre" ("narodne" le v toliko, da se po kmečko kolne v njih), nikoli ne bo pisal - ne le njega, celo njegovega peresa bi bilo sram; če namerava potisniti gledališče tako globoko, mu pri tem delu ne bo pomagal.⁵⁶

Po objavi Cankarjeve "Izjave", s katero je bila polemika zanj sklenjena, so se jeseni dogodki naglo zvrstili: sredi novembra se je Govekar že poslovil in dolžnosti intendantu je prevzel profesor Juvančič, ki je bil voljan in se je čutil usposobljenega, da preusmeri gledališko barko; že 27. novembra je Govekar prek dunajskega odvetnika prepovedal uprizarjanje vseh štirih "svojih" dramskih besedil; kritik Fran Kobal, ki se je z vso silo

⁵⁴ Jubilejni članki v Slov. narodu in Slovincu 18. in 22. marca 1905.

⁵⁵ Lj. Zvon 1905, 316 in Dom in svet 1906, 316; prva revija je objavila (verjetno civilno) fotografijo postavnega moža v črini, druga Krpana z mesarico.

⁵⁶ Pismo je bilo odposlano 1. jul. 1901, ko se je ljubljansko gledališče izmikalo uprizaritvi *Blagra*; v njem je Cankar tudi zapisal, da to gledališče "ni skoro več drugega nego šmira za galerijo". Tudi v naslednjem pismu (15. oktobra) je odločno pribil: "*Popolnoma* bi se Vam ne bilo treba ukloniti okusu občinstva". (Cankarjevo ZD XXVI; 154 in 156).

zavzel za Cankarjevo vrnitev, je takoj zastavil besedo tudi za Verovška, v zelo značilnem pismu, odposlanem še pred Govekarjevo "prepovedjo", z datumom 23. november:

"Če smem govoriti svobodno, bi želel, da poskrbite za g. Verovška kaj večjih karakternih vlog. Resnih, mislim. Škoda tega istinitega talenta, če bi moral izcveteti na tistih nižavah, na katere ga je Govekar namenoma pobil s svojimi ljudskimi igrami. Namenoma, ker v svoj prid. Sodim, da ste Verovška dovelj spoznali, da mi bodeite verjeli, če trdim, da bi se dalo iz Verovška narediti vse kaj večjega nego je sedaj - neprestano komična figura, ljubljeneč občinstva - ker je občinstvu Hanswurst. Na ta način bi se Verovška za stalno pridobilo slov. odru in ne bi se bilo bati, da jo potegne proč, kakor jih je radi sličnih chikan odšlo že toliko domačinov."⁵⁷

Žal, ta pobuda pri novem intendantu ni bila tako odzivna kakor nekaj dni prej objavljeno priporočilo, naj bi zdaj, v spremenjenih razmerah, poskrbeli za Cankarjevo vrnitev. Večkrat smo že poudarjali, da je imel Juvančičev prihod v gledališče predvsem dve temeljni repertoarni zaslugi: uprizoritev toliko let odlaganega Blagra, ki je hkrati spodbudila naglo rojstvo Pohujšanja; prve uprizoritve Molièrovih komedij in še nekaterih prav tako komaj znanih del francoske književnosti. Pri vsem tem je Verovšek v prvi Juvančičevi sezoni še sodeloval (k Pohujšanju so ga celo privabili kot gosta iz Trsta), vendar posebno vabljenih vlog zanj niso našli.

Molière mu je bil ob prvem srečanju nemara le malo manj tuj kakor velikemu delu občinstva in celo kritike (da o Govekarju ne govorimo). Francosko literaturo so nam (razen nekaterih burk in solzljivk) tako dolgo odtujevali, da so se celo resni kritiki spraševali ob Daudetovi Arležanki, kako da je s to "novostjo": vse dotlej so imeli na našem odru vtis, da na Francoskem preprostega ljudstva sploh ni in še zmeraj se je zdelo, da tudi ta igra ni posebno primerna za naše gledališče, publiki se ni priljubila, prav nobenega navdušenja ni bilo zapaziti.⁵⁸ Pač pa je Verovšek, ki je dobil v Molièrovi mali komediji *Les précieuses ridicules* (Gizdavki; igral je meščana Gorgibusa) milostno oceno "prav dobro", v Arležanki ugajal s svojo naravno igro brez pretiravanja.⁵⁹ Tudi vse drugo je bilo bolj ali manj ob robu: antikvar v Nučičevi dramatizaciji Tavčarjeve novele Antonio Gledjevič; nastop v enodejanki Zofke Kvedrove Egoizem, za katero je bilo menda komaj pet enournih vaj, od teh dve na odru; "raisonneur" in "imenitna figura" v Štolbovi igri Na letovišču; stari Gobbo v Beneškem trgovcu - svojčas je igral naslovno, četudi ne glavno vlogo; sodelovanje v nekaterih že zdavnaj preigranih burkah; in predvsem krst Cankarjeve satirične komedije Za narodov blagor. Šestkrat je nastopil to leto kot režiser, vendar ni bilo med dodeljenimi deli nobenega res pomembnega; še najbolj ga je nemara vabila enodejanka Zofke Kvedrove, četudi je bila uprizorjena v neugodnih razmerah.

Za Verovška je bila gotovo zamujena izjemna priložnost, ko pri ljubljanskem krstu Blagra ni dobil vloge Gornika. Cankar si ga je želel že ob nastanku komedije in zdaj, ob dogovarjanju z Juvančičem, znova. Prvikrat, v letu 1900, predloga niso mogli, zdaj niso

⁵⁷ Prim. Dokumenti SGM VI (15), 1970, 50.

⁵⁸ F. Zbašnik v Lj. zvonu 1907, 124; tudi Govekar je pisal (Slovan 1906-07, 95), da je Arležanka "dokaj zaprašeno romantično in sentimentalno delo", čeprav jo je še sam uvrstil v okvirni repertoarni načrt svoje nesojene sezone in celo prevedel (iz nemščine).

⁵⁹ Dnevna poročila v Slovenskem narodu 2. in 25. jan. 1907 (s šifro P. K. in F.).

hoteli uresničiti: to "nerodnoflegmatično" odrosko postavbo si je pridržal češki režiser Taborský sam (svoji soprogi je zaupal zapeljivolepo politikancko gospo Heleno), Verovšek pa je moral igrati veliko manj vabljivo podobo doktorja Grudna. Avtor, ki je pri označevanju svojih oseb večkrat zanihal, je ob neki priložnosti sicer zapisal, da sta Grozd in Gruden, "če se stvar vzame, kakor je" - glavni osebi, "velika rodoljuba in voditelja naroda. Takrat najbolj, kadar sta smešna!" Svojemu prvotnemu predlogu se je sicer odrekel - očitno ni tvegala spora z režiserjem - bal pa se je celo, da bi Verovšek "ne potegnil Grudna v farso", kar bi bil "naravnost fiasco". To se očitno ni dogodilo - pisali so, da sta interpretata Grozda in Grudna postavila markantna, do zadnjega detajla dosledna tipa na oder; posebej še Verovšek, ki je igral (v nasprotju z Dragutinovičem) "bolj v avtorjevem duhu" in povsem po njegovih "intencijah".⁶⁰ Tako je bilo Verovškovo novo srečanje s Cankarjevo umetnostjo, pred šentflorjanskim županom, ki ga je odigral naslednje leto po pisateljevi želji kot gost iz Trsta; predvsem pa pred Kantorjem, ki ga je z izjemnim uspehom upodobil v prav takrat osnovanem drugem slovenskem poklicnem gledališču, v mestu ob morju.

42

TRŽAŠKO MEDDOBJE (1907-1909)

Ob koncu prve Juvančičeve sezone, spomladi 1907. leta, je prejel in sprejel ljubljanski dramski umetnik povabilo iz Trsta: v novoustanovljenem "poklicnem" (ali vsaj polprofesionalnem) slovenskem teatru z višjimi stremljenji naj bi bil prvi igralec, režiser in usmerjevalec umetniškega dela. Odločil se je - vse kaže, da brez posebnih težav - in zapustil svoje rojstno mesto.

Vzroki Verovškovega odhoda (pa tudi vrnitve po dveh letih) najbrž ne bodo nikoli do kraja raziskani. Viri so skrajno pomanjkljivi, umetnik sam jih je komaj nakazal v razgovoru z Izidorjem Cankarjem: nikamor ni šel s takim veseljem in nikjer ni bil tako globoko razočaran. Malo verjetno je, da bi pogrešal "prijatelja" Govekarja, ko je krmilo prevzel novi intendant. Najbrž tudi ne njegovih "junakov" od Krjavlja do Krpana, čeprav so mu ti zagotavljali veliko (drago plačane) popularnosti. Gotovo bi se zlahka poslovil od njih, ko bi mu nudil novi repertoar vsaj kolikor toliko ustrezno nadomestilo, predvsem v resnejšem delu sporeda. Z Juvančičem se dotlej verjetno sploh nista poznala, saj je ta veliko bival na tujem. Se nista zblížala? Je bil razgledanemu "francoskemu" estetu Verovšek le preveč "ljudski" igralec? Ga je premalo upošteval kot "režiserja" (domala vsa vabljivejša dela so bila v rokah novega češkega režiserja Taborskega)? Ponujeni prejemki, zvišani za petdeset odstotkov, so bili mikavni, vendar skoraj gotovo ne toliko odločilni kakor zagotovilo samostojnega dela in predvsem umetniške avtonomnosti v veliko bolj svobodnem in bolje prevetrenem tržaškem ozračju (ne samo zaradi burje). Poseben čar pa je imela pri tem tudi zavest, da bo soustvarjalec pomembnega kulturnega dogajanja, rojstva drugega slovenskega odra, ki ga bo mogel krojiti po svoji volji, veliko manj utesnjeno kakor v Ljubljani, saj ga je ta pogosto dušila.

V Trstu se gledališko življenje v slovenskem jeziku kajpada ni začinjalo šele z dograditvijo Narodnega doma v samem središču mesta in z utemeljitvijo stalnega ansambla. Že revolucionarno leto 1848 je dalo, tako kakor v Ljubljani, spodbudo za vrsto javnih prireditev Slavjanskega društva in vsaj 2. junija 1850 je bila že tudi prva gledališka predstava. Seveda se takratna prizadevanja še niso mogla trajno vzdržati, po novi odjugi na začetku šestdesetih let pa je dobil prav Trst prvo čitalnico, prej kakor Maribor in Ljubljana; ta je prirejala že tudi gledališke igre in njena dejavnost je doživljala od osemdesetih let neslutene razsežnosti - tržaški amaterji so skupaj z gosti iz Ljubljane (pod Borštnikovim vodstvom) privabljali v veliko gledališče Fenice prave množice obiskovalcev in ko je bilo ustanovljeno 1902. leta Dramatično društvo, se je zbralo pri

Portret iz tržaških let

predstavi Desetega brata nič manj kakor 1900 ljudi, to pa se v Ljubljani že iz tehničnih razlogov nikoli ni moglo pripetiti. Novemu društvu je uspelo, da je bila čez tri leta dograjena ponosna stavba Narodnega doma in v njej prostorna, sodobno urejena gledališka dvorana. Ko se je uresničil ta sen tržaških rodoljubov (v januarju 1905), so kaj hitro spoznali, da je "diletantski oder z nekaterimi sporadičnimi predstavami danes za tržaške Slovence spričo njih silnega narodnega in političnega napredka popolnoma nezadosten in - samo še kompromitujoč". In tako je občni zbor 1. junija 1907 sprejel sklep, ustanoviti "tu v Trstu redno slovensko gledališče na umetniški podlagi".⁶¹

Res so ga ustanovili in nagovorili ljubljanskega prvaka Antona Verovška, naj bi mu bil (ob intendantu Rajnerju Hlači) umetniški vodja, režiser in prvi igralec. Že 6. oktobra je bila začetna predstava in tržaški slovenski dnevnik je slikovito popisal razpoloženje, ki je razgibalo mesto, okolico Narodnega doma in samo dvorano, še preden se je dvignila zavesa:

"Pred predstavo nudila je okolica Narodnega doma pogled, ki ga človek uživa le ob redkih slavnostnih slučajih. Pri blagajnah pa se je tlačila množica, ki se je trgala za vstopnice. In kako vrvenje po vestibolu! V sami dvorani in na galeriji vse natlačeno polno, glava ob glavi. Število poslušalcev okoli - tisočine. Ljudje vseh slojev od dekle do

⁶¹ Prim. razpravo istega avtorja v Dokumentih Sgm I, 1964-65, 121 in nasl.

elegantne gospe, od delavca do bogatina!"⁶²

To prvo predstavo je že vodil in v njej igral "ubogega dobrodušnega trpina", tovarnarja Patnarja, naš Anton Verovšek.

V novem okolju se je spočetka dobro počutil; Trst zanj ni bil neznano mesto in tudi igralec sam za Tržačane ni bil tujec, saj je že prej večkrat gostoval na njegovem (še amaterskem) odru. Tudi v Govekarjevih igrah in Pri belem konjičku, ko se je zdel v vlogi "trgovca z narodno žajfo" diven in neprekosljiv, kar "klasična figura, briljanten tip". Takrat še ni bilo domenjeno, da pride popularni ljubljanski igralec v Trst, v njegov bodoči stalni ansambel, želeli pa so, naj bi jih obiskal kot gost spet prav kmalu, "sprejememo ga z odprtimi rokami". Pred koncem sezone je res prišel, to pot kot ljubeznivi dobri starček Revček Andrejček in spet je "osvojil vsa srca", še več, občinstvu in celo kronistom se je dozdevalo, da je to "čista, živa prava umetnost". V prvih majske dni je obiskal mesto v zalivu še "uradno", ob gostovanju ljubljanske Drame z zahtevnejšo Hauptmannovo Elgo, "dramo strasti in ljubezni". Čeprav je nastopil le v vlogi oskrbnika Timoša, je bila ocena tako visoka, da so si morali pomagati kar s tujo terminologijo: "Eine Prachtfigur! Pred tem našim domačim umetnikom zadobivamo zares čezdalje večji respekt!"⁶³

Trst ga je vabil in zvabil, vendar iz ljubljane ni odšel sprt. Ob koncu posezonske turneje se je poslavljaj, kot pripoveduje Danilo, na malem odru v Trebnjem. Najprej užaljen spričo neuglednega okolja: "Torej raz tole 'plohovje', ki ga še svoj živ dan nikoli videl nisem, naj se jaz poslavljam od kranjske dežele?.."; ko pa so ga obkolili rodoljubi in mu s svojimi prijaznostmi niso pustili do besede, je postal ves razigran in židane volje in do ranega jutra se je "poslavljaj". In Danilo z njim.⁶⁴

V zgodnji jeseni je bil že Tržačan.

Žal repertoarna podoba novega slovenskega gledališča ni bila usklajena s širokopotezno "profesionalizacijo" podjetnih meščanov in novi režiser vsaj spočetka tudi še ni mogel odločilno vplivati na programsko usmeritev. Organizatorji so veliko govorili o novi eri in res se je začejala: imeli so ne le zavidanja vredno hišo v srcu tržaškega mesta, ampak tudi redne predstave in vsaj nekaj stalno angažiranih igralcev, čeprav so v veliki meri sodelovali tudi še amaterji. Zavedali so se, da "najmlajše kulturno dete tržaških Slovencev" nima zgolj lokalnega pomena. Toda tistega znamenitega dne, ko se je zbralo v dvorani in krog nje tisoč ljudi, so igrali nepomembno burko skoraj neznanega nemškega avtorja.⁶⁵ Prireditelji in spremljevalci njihovega dela si niso zatiskali oči: na odru je zaživel "precej klaverno 'umotvor'", njegova literarna vrednost je enaka ničli - predstava je sicer ugajala, vendar le po zaslugi nastopajočih, predvsem pa Antona Verovška, ki je igral z vso "njemu lastno pristnostjo", mojster odrske umetnosti, ki je že davno ljubljeneec tržaškega občinstva.

⁶² Edinost dan po otvoritveni predstavi 6. okt. 1907.

⁶³ Poročila v Edinosti, npr. 29. jan., 22., 28. in 30. apr. ter 4. maja 1907.

⁶⁴ Danilo, *Spomini*. Lj. 1930, 171.

⁶⁵ August Neidhart, Prvi. V Ljubljani je uprizoril Verovšek to burko (v Kobalovem prevodu) že prejšnje leto, prav tako v oktobru.

Še en portret iz
tržaških let

Ta burka ni bila edina in prav kmalu so v Trstu znova zaživele tudi govekariade - za drugo slovensko gledališče prepoved avtorja in njegovega dunajskega odvetnika ni bila zavezujoča. Zato je nesmiseln poznejši Govekarjev očitek, kaj vse je igral Verovšek v Trstu - res je igral tudi burke in njegove narodne igre, saj si je moralo novo gledališče bolj kot ljubljansko najprej pridobiti publiko, da jo je moglo pozneje privabiti k resnejšemu sporedu. Tudi brez Morrėja kar ni šlo in našemu igralcu je bil avtor Loterije očitno res blizu. V igri o plemenitem župniku (Gospod Jakob) je bil "diven" zlasti v "veledramatičnem prizoru", ko ga tako neusmiljeno žalijo njegovi župljani in v "krasnem" sklepnem prizoru, tudi njegova režija je bila "izvrstna"; ko pa je prišel znova na spored Revček Andrejček, je bil s svojo fino igro in z graciozno recitiranim kupletom spet spiritus agens vse predstave. Verovšku te vloge niso bile tuje, vendar ga tudi niso zadovoljile; ne njega ne tistih, ki so pričakovali od nove kulturne ustanove višje ravni.⁶⁶ Zato se je režiser že v novembru odločil za Turgenjeva in tudi ocenjevalci so "z napetostjo pričakovali" njegov Tuji kruh, ki je že v Ljubljani razkril umetnikovo podobo z nove plati - s to igro je stopilo Dramatično društvo na novo področje, ki se ga dotlej še ni lotilo - na pot k resni umetniški drami; predstava naj bi bila (in je tudi bila) velik preobrat na bolje. Rusko igro so uprizarjali isti večer kakor domačo enodejanko, Egoizem Zofke Kvedrove in v obeh je gostovala prva dama ljubljanskega gledališča Avgusta Danilova, nekdanja in prihodnja partnerka Antona Verovška. Poskrbeli so tudi za kar najbolj ustrezno zunanjo podobo - pripravili so povsem nove kulise po izvirnih ruskih motivih, pa tudi ustrezne kostume, da bi prišel značaj igre tudi v zunanji opremi do primernega izraza, saj je šlo za eno najbolj karakterističnih ruskih dramskih besedil. Vse je bilo deležno priznanja, najbolj pa Verovšek sam. Kritik to pot ni pisal panegirika, dostavil je celo nekaj pomislekov, zato lahko njegovi pohvali toliko bolj zaupamo:

⁶⁶ Razen tega so uprizarjali v prvi Verovškovi tržaški sezoni še več manj pomembnih burk in ljudskih iger, pa tudi nekaj resnejših del (A. Wilbrandt, Svetinova hči; S. Mosenthal, Debora; J. K. Tyl, Požigalčeva hči...). Prim. seznam vlog.

"Glavna vloga Kuzofkina je bila v rokah režiserja Verovška. Vstvaril je zelo simpatično figuro trpina Kuzofkina. Izvrstno je karakteriziral skromnega, dobrohotnega starca, samo semintja se je zdelo, da si je postajal nezvest, ko je povzel bolj krepke tone, in ravno tako preveč agresiven sarkazem nasproti svojemu posmehovalcu proti sklepu drugega dejanja. Z imenitno rutino in izrazovitostjo je obvladoval vso svojo težko pot do najvišjih efektov. Burno ga je pozdravilo občinstvo ob sklepu vsakega dejanja."⁶⁷

Zanimivo je, da je malo prej gostoval v Trstu - v isti vlogi seveda - znameniti italijanski dramski umetnik Ermete Zacconi; že zavoljo tega bi utegnil biti Verovškov nastop tvegano dejanje, vendar je bil slovenski igralec zmagovalec. Izrečena je bila sodba, da so bili laški igralci v umetniškem pogledu pač dovršeni, toda ruskega značaja drame niso pogodili - Tržačani so presodili, da je treba zanj slovanskega ansambla. Zato so dali tudi Verovšku, in njemu še posebej, prednost pred italijanskim mojstrom; pripovedujejo celo, da si je ogledal predstavo Zacconi sam in da je prišel slovenskemu rivalu - čestitat.⁶⁸

Tako je Trst z vso naklonjenostjo sprejemal Verovškovo delo tudi ob tem primeru: njegovo repertoarno odločitev, ki je bila preobrat v dotedanjem prizadevanju mladega ansambla; njegovo režijo, ki je poskrbela za zunanje prvine in še posebej za "rusko" vzdušje na odru; in, seveda ne nazadnje, za njegovo interpretacijo nelahke vloge v življenju preizkušane obubožane plemiča Kuzofkina. Vendar pa spremljevalci novega dogajanja v tržaškem gledališču te (pre)usmeritve niso hvalili enostransko. Pričakovali in želeli so sicer, da bi pripravil ansambel v tisti sezoni še nekaj takih umetniških večerov, naravno pa se jim je zelo, da bi pri tem ne smel zanemarjati tudi "bolj lahkokrile muze", ljudske in vesele igre, ki je za zdaj "glavno torišče" našega gledališča.

Takemu priporočilu bi se gledališče prav gotovo odzvalo, tudi ko bi ga ne terjala kritika. Tako se je zvrstilo do konca sezone še veliko nezahtevnih iger, zapisanih pa je bilo tudi nekaj značilnih glos. Predvsem se zdi zanimivo, da so priznali pri novi uprizoritvi Desetega brata dobro igranje, ob Verovškovem primeru celo "divno kreacijo" Krjavlja, vendar s pripombo, na kakršno smo v Ljubljani manj pogosto naleteli - "kolikor to dopušča precej nesrečna Govekarjeva dramatizacija". Za "benefico" si je izbral režiser ljudsko igro s petjem Brat Martin, že zadnjaj preigrano delce Karla Coste, vendar se je popuščanje okusu občinstva dobro obneslo: v hiši, ki je bila marsikdaj slabo zasedena, je bila tisti večer spet "glava ob glavi", tako kot na svečani otvoritvi poklicnega gledališča; gotovo bolj zavoljo Verovška kakor avtorja - hoteli so počastiti "zaslužnega voditelja" in domačega "igralca-umetnika" in ta se je kar "personificiral" z naslovnim junakom, "pristnim in jovijalnim tipom". Večer večerov, najlepši v sezoni, pa je bila Wilbrandtova Svetinova hči: prvič je nastopila kot članica ansambla Avgusta Danilova, ki se je s tem pridružila Verovšku in odločilno prispevala k naglemu vzponu tržaškega gledališča; ob njej, ki se je predstavila kajpada v naslovni vlogi, je igral Verovšek očeta-kaznjenca, povratnika po štiriindvajsetih letih življenja v samici. Njegovo "negotovost v govoru in

⁶⁷ Edinost 27. nov. 1907 (s šifro J. Pr.). - Tudi druge oznake povzemamo večidel iz tega dnevnika. Naj navedemo poleg citiranih še nekatere, bolj ali manj posplošene: mojster dramatične umetnosti; ljubljene tržaškega občinstva; z njemu lastno pristnostjo; diven; z imenitno rutino; z nevsahljivim humorjem in neizcrpljivo komiko; salve smeha; igralec-umetnik; majestetičen in vendar dobrohoten oče; klasičen in nedosegljiv; izboren tip.

⁶⁸ Dokumenti SGM I, 1964-65, 128; Danilo, *Spomini*. Lj. 1930, 99.

Leto VI. **DRAMATIČNO DRUŠTVO V TRSTU.** 11. pr. 50.

(Izven abonementa)

V nedeljo, dne 20. oktobra 1907. ob 8. uri zvečer

v drugič in zadnjikrat v sezoni

PRI ZNIŽANIH CENAH! PRI ZNIŽANIH CENAH!

PRVI!

Burka v 3 dejanjih — Spisal Avgust Neidhardt.
Preveč M. Govekarjeva.

OSEBE:

Anton Platnar, tovarnar	Verovšek	Josip Rotman, njegov pri-	Levit
Rozalija, njegova žena	Puceljnova	atelj	Janica
Eva, Platnarjeva hči iz	Garcasona	Rozika, sluginja	Zorčana
prvega zakona		William Smith	Vebie
Fran, Rozalijin sin iz pr-	Viktor	Salomon Schwimer, agent	Opatič
vega zakona		Detektiv	

Izjemanje se vrši v velikem mestu v sodanem času.

Cene: LOŽE, prve stiri	K 7.—	SEDEŽI z vstopnico vred v	
druge	5.—	priliku: od I.— IV. vrste	2:20
Vstopnina v lože	—70	„ V.—VIII. „	1:40
Stojalica v priliki	1.—	„ IX.—XV. „	1:40
Dijake in vojaške vstopnice		Sedeži z vstopnico na galeriji	1:40
(za prilike)	—60	Stojalica na galeriji	K —70

Prihodnja predstava 27. oktobra.

Letak prve uprizoritve
stalnega slovenskega
gledališča v Trstu (1907)
z Verovškom v glavni
vlogi

vedenju, stopnjevanje duševnih sil, skromnost in občutljivost je ilustriral jako srečno", njegova "resignacija in samozatajevanje" sta bila dobro izražena in s to svojo študijo je ustvaril "dobro premišljeno in konsekventno izvedeno ulogo".⁶⁹ Velik korak naprej proti zastavljenemu cilju, tako kot malo prej v Debori, ko je prišla Danilova še kot gost.

Naj bo dovoljena spet opomba o kritiki. Po ljubljanskih izkušnjah bi komaj mogli pričakovati izjemne strokovnosti; toliko bolj pa je značilna zanjo ne le zavezanost domačemu odru, ampak še posebej naklonjenost prvemu možu tržaškega ansambla in umetniškega vodstva, brez katerega bi se nova ustanova ne mogla že v prvem letu vzpeti tako visoko; to pa velja zlasti za njegove resnejše stvaritve, po Kuzofkinu tudi za "očetovske" vloge, med katerimi je bila ta v Svetinovi hčeri gotovo med najdragocenejšimi. Ko se je prva sezona sklenila, pa sta poskrbela Verovšek in Danilova tudi za vzgojo naraščaja, ki ga je bilo še zmeraj "polprofesionalno" gledališče tako potrebno. Zasnovali so "dramatično šolo", ki je imela dva razdelka: prvi, pripravljalni tečaj naj bi bil namenjen praktičnemu dramskemu pouku - Verovšek je zbiral krog sebe "gospode", Danilova "dame" (torej ni šlo le za vzgajanje "štaterije"); osnovali pa so tudi višji umetniški tečaj, ki je bil izključno teoretičen in naj bi imel "akademičen značaj" - deloma so že pridobili strokovnjake, kaj več pa žal iz časnikov ni mogoče razbrati.⁷⁰

⁶⁹ Edinost 11. febr., 9. marca in 13. apr. 1908; poročila je šifriral J. Pr.

⁷⁰ Edinost 5. maja 1908; vabilo je podpisal predsednik Dramatičnega društva prof. Ivan Merhar.

Pomembno pa je, da tudi poletni meseci niso bili zgolj premor, ampak že tudi preiščena priprava na novo gledališko leto.

Druga sezona stalnega slovenskega gledališča v Trstu, ki pa je bila hkrati drugo in poslednje tržaško leto Antona Verovška, je bila v mnogih pogledih premik na bolje. Ustanova se je organizacijsko utrdila; občinstvo je prihajalo v hišo, čeprav še zdaleč ne pri vseh predstavah v enakem številu; repertoarna raven se je dvigala (prav v tem je bil eden od razlogov za prejšnjo ugotovitev); po Verovšku je ansambel odločilno pridobil z angažmajem prve dame "osrednjega" odra, ljubljanskega. Že v prvih oktobrskih dneh 1908. leta je bilo jasno, da je "Tespijev voz v polnem teku".

Že sam začetek je bil v programskem pogledu veliko višji; nihče ni mogel govoriti o "klavnih umotvorih" kakor na začetku prejšnjega leta, četudi ni šlo za izjemna "moderna" ali celo "klasična" dela (pojme so večkrat uporabljali v kaj neprimernih zvezah - to pa se je dogajalo tudi v Ljubljani). Tržačani so znali poskrbeti za dobra priporočila: ko je prišla na spored dunajska igra V. Léona Omikanci (v Ljubljani jih je uprizarjal že Inemann deset let prej), niso pozabili poudariti, da je stalno na repertoarju uglednih berlinskih gledališč, češki Gospod Grobski L. Stroupežničkega pa je bil tako in tako "repertoarna igra" praškega Narodnega divadla. Prva se je zdela v svojem žanru neprekosljiva, prepletena z globoko resnobo in z veselim humorjem; pri drugi so s posebno naklonjenostjo sprejemali izvedbo - ni še bilo tako dovršene in ubrane uprizoritve. Priprave za obe predstavi je vodil kajpada Verovšek sam in v obeh je igral osrednji moški vlogi - v češki, ko je upodabljal kmeta Vrbovca, je znal osvetliti njegovo podobo z vseh strani, bil je zbadljiv in maščevalen, pa hkrati dobrosrčen. Novost in celo "senzacija"⁷¹ naj bi bila uprizoritev Ohornovega igrokaza Bratje sv. Bernarda (že zaradi nenavadnega - samostanskega - okolja), čeprav je preizkusil to delo Verovšek že v Ljubljani, v Trstu pa so pred leti gostovali z njim nemški komedijanti.

Vse kaj drugega pa je bilo srečanje s Cankarjevim Kraljem na Betajnovi sredi oktobra 1908. Bila je edina drama, ki je dočkala v času pisateljevega življenja obuditev, v novem okolju in ob docela drugačni porazdelitvi vlog. Verovšek je utegnil zamuditi tisto leto v Ljubljani izjemno priložnost, ko so igrali celovečernega Molièra - če bi mu seveda naslovne vloge v Namišljenem bolniku tudi ob njegovi navzočnosti ne speljal kateri od tujih igralcev (tedaj ga je upodabljal Dragutinović). Možnost, da si je v Trstu lahko izbral in upodobil samega Kantorja, pa je bila gotovo še veliko vabljivejša. Te vloge si je prav gotovo že dolgo želel, vsaj od takrat, ko so pripravljali v Ljubljani znano "češko" krstno predstavo Cankarjeve drame in sta bila Verovšek in Nučič (župnik in sodnik) edina domačina.

Tržačani so se zavedali, da uprizarjajo "cvet domače umetnosti", ponosni pa so bili tudi na svoje poslanstvo, ki so ga ravno ob Cankarjevi drami lahko izpričali: občinstvo je treba šele "estetično vzgajati" in ga voditi "od ležernih burk do uživanja resne umetnosti", zato je dolžnost novega stalnega gledališča, da prireja "tupatam" literarne večere in predstavi ob takih priložnostih povsem domače umotvore. Pogledi na Cankarja tisti čas tudi v Trstu niso bili vselej usklajeni, zato se je zdela potrebna nekoliko nenavadna opomba pred

⁷¹ Oznake povzemamo - kjer ni drugače navedeno - spet po tržaškem dnevniku Edinost, saj je ta najzvesteje spremljal gledališko dogajanje; poročila so izhajala neposredno po premierah, zato dokumentiramo le pomembnejša (prim. tudi seznam vlog ob koncu knjige).

premiero, ki je budila veliko zanimanja: "Naj se o Cankarju že reče kar se hoče, dejstvo je, da je on najzanimivejša sedanja prikazen v slovenski literaturi in skoraj edini resnični slovenski dramatik", Kralj pa je njegova najboljša drama.⁷² Tudi predstava sama je bila deležna priznanja pri občinstvu, ki jo je sprejemalo "s precejšnjim umevanjem", kritiki pa je bila vredna pohvale, četudi je bila "vržena na oder v sila kratkem času - no, gratuliramo tem bolj"; vendar naj bi gledališče v bodoče ne tvegalo takih "bravur". Junak je bil kajpada Verovšek, režiser in igralec naslovne vloge:

"Njemu v prvi vrsti gre zasluga na dobrem vspehu. Njegova interpretacija Kantorja, tega vtelesenja surove in sveste si sile, je premišljena in logična. Zlasti na koncu drugega dejanja je njegova umetnost učinkovala mozeg pretresujoče", čeprav se "tupatam (stari grehi) ni strogo držal besedila..."⁷³

Tudi sicer je bila predstava vseskozi slovenska, pravo nasprotje ljubljanski. V Trstu je zorel nov rod domačih igralcev: Francka je bila Mekindova, Nina mlada Janova, Maksa je upodobil "Viktor" (sin skladatelja Frana Gerbiča Hugo Viktor Gerbič), župnika, nekdanjo Verovškovo vlogo, Valo Bratina, Bernota Veble. Rdeči prapor je bil v nepodpisanem (verjetno Kristanovem) poročilu strožji: uprizoritev je pozdravljal, omejenemu času za priprave ugovarjal; "izvrsten" je bil samo Verovšek, Janova še "jako dobra", nekateri prizori pa "precej diletantovsko izvršeni". Vendar so po tej predstavi že ugotavljali, da je tržaški oder "zrel za strokovno kritiko",⁷⁴ opustiti je treba relativna merila ali, če bi rekli po Govekarjevo, "uvaževanje razmer".

Seveda je bilo treba ob takih primerih, ki so jih imenovali "piece de force", igrati še marsikaj. Tudi tradicionalnega Mlinarja, ki sta ga "držala na višini" Danilova in Verovšek; še več, slednji je starega Črnota podal "z mojstrsko originalnostjo" in ustvaril "popolnoma nov tip" (kar si je komaj mogoče zamisliti). In spet govekariade, ko je dobival Verovšek nova in dvomljiva priznanja, da ne gre le za njegove "najdrastičnejše", ampak tudi "najboljše" vloge (in to neposredno po Kantorju in še nekaterih vzponih!), briljiral je ter bil "klasičen (!) in nedosegljiv" Jež in Mozol...

To so bile pač koncesije publiki, ki je ob "umetniškem" sporedu kaj kmalu pozabila na zvestobo in postajala "apatična", da so ji morali deliti nauke: naše gledališče je v resni nevarnosti; čeprav daje večinoma nove in zanimive igre, dobro naštudirane in lepo igrane, vendar ostaja tudi pol dvorane prazne. Zahtevamo slovensko vseučilišče, ubijamo pa ljudsko vseučilišče, ki ga že imamo in je namenjeno najširšim krogom!

Vendar so se zvrstila v drugem delu sezone nova tehtna dela, od katerih je treba omeniti vsaj dve. Najprej češko socialno igro F. A. Šuberta Drama štirih revnih sten, ki ni nikoli zašla na ljubljanski spored (takih primerov je bilo v naslednjih tržaških letih še več). Glavni vlogi sta bili seveda v rokah obeh "matadorjev", Verovška in Danilove; prvi je igral dobro, celo izborna, čeprav je kritik zapazil, da njegova kreacija ni v celoti ustrezala

⁷² Edinost 16. okt. 1908.

⁷³ Edinost 22. okt. 1908 (Petronius).

⁷⁴ Prim. članek J. Travna o tržaški uprizoritvi, Gled. list Drame SNG v Lj. 1952-53, 14. - Članek posebej poudarja, da je ostal tržaški Kralj osamljen pojav in se sprašuje, ali je Cankar sploh vedel zanj - v korespondenci res ni nobenih sledov o tem.

"intencijam avtorja" - ta je hotel imeti "idealnega sanjača brez lastne energije", pri Verovškovi interpretaciji pa je postala njegova volja - aktivna. Druga najpomembnejša predstava je prav tako posredovala slovansko dramo, celo "največji slovanski moderni umotvor", Tolstojevo Moč teme. Bil je imeniten večer, ki je kar za pet ur priklenil obiskovalce pred oder, večer še z dvema gostoma iz Ljubljane - z bodočim šefom tržaškega gledališča Levom Dragutinovičem in z mlado Vero iz "dinastije" Danilovih. Verovšek je dobil ob tej predstavi znova priznanje, da ni le komik, temveč tudi dober traged in lahko bi bil še boljši, ko bi mu bilo dano na njegovi umetniški poti več priložnosti, da se spopolni "v tem žanru". Ta opomba je bila namenjena sicer bolj nekdanjim (ljubljskim) časom, vendar se je tudi v Trstu, kjer je bil sam svoj gospod, odločil že ob bližnji benefici (o razlogih za take odločitve smo že govorili) za burko Veleturist. Občinstvo se je res zgrnilo v "ogromnem" številu, ob prvem nastopu ga je sprejela salva aplavza, ki ni pojenjala kar nekaj minut in se je ponavljala po vsakem dejanju, igralec pa je podal imeniten "prototip" lahkoživca in starega lahkomiselnega - še bolj bi blestel, ko bi ga ne ovirali soigralci.⁷⁵

Gledališče je imelo v načrtu po Kralju na Betajnovi še več izvirnih del, vendar je uresničilo le nekaj zamisli. Malo pozneje so imeli celo trden namen, da bi svobodnejši in bolj

⁷⁵ Nemško burko je približala tržaškemu občinstvu tudi spretna lokalizacija (po tedanji modi) - nekaj se je dogajalo v slovenskih planinah, nekaj pa kar v njihovem mestu ob morju.

neodvisni Trst poskrbel za krstno predstavo v Ljubljani prepovedanih Hlapcev. Prav tako so že napovedali uprizoritev Kraigherjeve Školjke, ko so jo v prestolnici razglasili za "svinjarijo" in ji zaprli gledališka vrata.⁷⁶ Pač pa je prišla (poleg nenevarne dramatizacije Kersnikovega Testamenta, v katerem pa je bila spet za Verovška vabljiva vloga kmetiškega mogotca) na spored Meškova Mati; sprejeli so jo kot najidealnejši spev domovinske ljubezni, polno krasnih in vzvišenih idej, njeno odrsko realizacijo pa so vendarle zavrnili: Meško ni dramatik in niti Verovšek se v vlogi enega od svojih preštevilnih župnikov "ni kakor umetnik nahajal v svojem elementu", imel je le srečne trenutke.

Konec aprila 1909 je pripravil s Freudenreichovimi Graničarji svojo poslednjo tržaško predstavo in si pridržal vlogo preganjanega Andrije Miljevića (Danilova je bila kajpada njegova žena Maca); obe vlogi sta bili "silno težki" in "zelo utrudljivi", igralca pa sta posredovala občinstvu dve "točni in tipični kreaciji". To pa je bilo hkrati že tudi (neoficialno) slovo.

Sklenjeno je bilo tržaško obdobje Antona Verovška (Danilova je še ostala); eno najbolj plodnih obdobij na njegovi umetniški poti; tudi najbolj svobodnih; in, vsaj na začetku, srečnih. Prihod in odhod pa sta zagrnjena v megleno tančico, ki je ni mogoče do kraja odstreti. Že navedenemu stavku, da nikamor ni šel s takim veseljem in da nikjer ni bil tako globoko razočaran, je dostavil umetnik eno samo skopo pojasnilo: "Tržaški narodnjaki so trgovci in tako ni čudno, da mi je ondotno bivanje materialno škodovalo in da sem bil vesel, ko sem se vrnil zopet v Ljubljano."⁸ V umetniškem pogledu ni mogel biti razočaran, saj je imel v veliki meri proste roke. Kako naj bi mu "trgovci" (ki so imeli gotovo vpliv tudi na vodenje novega "kulturnega podjetja") "materialno" škodovali? Niso izpolnili obljub (na primer tudi tiste o poldrugi plači)? So ga sprejeli "narodnjaki" nemara prezadržano ali celo malo prijazno, tako kakor Cankarja ob drugem delu njegovega tržaškega predavanja (če smemo zaupati Regentovemu pričevanju o umetnikovi socialnodemokratski usmeritvi)?³⁷ Govekar je pozneje pripovedoval o nerednem življenju "nepopoljšljivega ponočnjaka in veseljaka" - tako je živel tudi v Trstu in "se končno finančno onemogočil", pa ga je, zdaj že ljubljanski gledališki ravnatelj, blagohotno "vzel nazaj".⁴⁸ Vse drugo pa je komaj razrešljivo. Preostane nam le še spoznanje, da Verovšek iz Trsta ni odhajal sprt, tako kakor tudi dve leti prej ne iz Ljubljane: v obeh primerih se je vračal kot gost.

Najprej seveda iz Trsta v Ljubljano. Ne pogosto. Tudi ne vselej ob zavidanja vrednem sporedu. Pa tudi ne vselej z vseh strani lepo pozdravljen. Kdove zakaj so ga povabili najprej k burki Dva srečna dneva in slišati je bilo mogoče opazko, da bi bila to za ljubljanski teater "dva nesrečna dneva", ko bi predstave ne reševal gost iz Trsta. Lepšo priložnost je imel, ko je Cankar ob spremembi v gledališkem vrhu naglo napisal Pohujšanje in je Juvancič farso prav tako naglo uprizoril. Pisatelju je bila zelo pri srcu vloga šentflorjanskega župana (koliko jih je že preigral Verovšek, blagih in razboritih!), ki da je smešen samo zaradi svoje častihlepnosti in ki ne sme izgubiti grandezze niti kadar je klavern - nič ne de, tudi če igralec malo karikira! Temu avtorjevemu opisu je docela ustrežal prav Verovšek - lahko bi celo rekli, da je mislil nanj že med pisanjem farse. Zato

⁷⁶ Pri tem smo dolgo mislili na cenzuro, založnik Schwentner pa je pozneje prostodušno priznal, da je bil krivec on sam, ko je zahteval (previsoke) tantijeme.

je tudi novi intendant rad ustregel Cankarjevi želji in ni nasprotoval temu, da bi vlogo upodabljal "gost". Verovšek je prišel, odigral in zmagal - to so mu morali priznati celo avtorju najmanj naklonjeni kritiki. Ali Cankar res ni bil čisto do kraja zadovoljen z njim? - o tem se nam je ohranil samo posreden namig v njegovem zasebnem pismu, da sta ga zadovoljila samo interpreti dveh vlog, Jacinte in Zlodeja. Celó najbolj odklonilni del kritike, ki mu je bila farsa pravi "šmir", je pustil igralcu, kar je bilo njegovega - bila je zloraba Verovška, "seveda, da bi on vlekel, kar igra ne more"; storil pa je še več (vsaj do neke mere z avtorjevim dovoljenjem) - pretiraval je po vseh močeh, kajti "hotel se je maščevati nad svojim strašnim položajem s tem, da se je norčeval iz sebe, iz Cankarja in iz občinstva".⁷⁷ Tržaški Kantor se je pač dobro zavedal, da je ustvaril Cankar (tudi zanj) kar najbolj različne odrske postave in oblikoval jih je z enako zavzetostjo - dramske z vso resnobo, tiste, ki so bile namenjene smehu in posmehu pa tako, kakor se mu je zdelo "pohujšljivi" farsni primerno.

Vendar je takrat poslednjič nastopil v Ljubljani "kot gost". Ko ga je Govekar "vzel nazaj", kakor se je visokostno hvalil še po umetnikovi smrti, pa se je vračal "kot gost" v Trst še vso sezono 1909-10, dokler je drugo slovensko gledališče vodila Avgusta Danilova, se pravi do Dragutinovičevega prihoda; veliko pogosteje kakor prej v Ljubljano.

Tudi vsi ti obiski niso bili na enaki ravni, posebej še, kar zadeva repertoar. Nenavadno se zdi, da se je najprej povrnil v odrski bajki o Pepelki, v vlogi kralja Kakaduja, še bolj nenavadna pa je bila dvomljiva pohvala, ki jo je ob tej priložnosti dočakal nekdanji Kantor in Tolstojev gizdalinski hlapec Nikita: kritik si skoraj misliti ni mogel Verovška v vlogi, ki ne bi "zahtevala zavitega nosu in smešne poze", Verovšek je "kralj smeha, neizcrpen šaljivec, kralj-buffo, kmet-buffo!". Drugače je bilo seveda, ko je obiskal Trst v svoji nedavni ljubljanski vlogi don Juliana; zdaj so tudi v drugem slovenskem gledališču uprizarjali španskega Nobelovca Echegaraya dramo Galeotto: v tej "globokoumni" in "klasiški" igri je bil - na višku! Prav tako v Šubertovi drami Žetev, ko so proslavljali jubilej zaslužne tržaške igralkarice Karle Ponikvarjeve: čeprav je bila v ospredju kajpada slavljenska, je dobil gost iz Ljubljane in njen nedavni soigralec oceno "izboren" (spet!) v vlogi župana. Gostoval pa je tudi v burki Prostopidariji; z drugim gostom Gromom sta tržaško občinstvo "izborno zabavala", malo pozneje pa ga je Verovšek spet zresnil, ko ga je povabila Danilova k svoji "benefici". To pot si umetnica ni izbrala za praznik razigrane burke ali solzljivke, tvegala je nastop v tudi Ljubljani še neznanem Ekvinokciju Iva Vojnovića: igrala je Jelo, Verovšek slepega Vlaha, tako kakor v poznejši ljubljanski predstavi. Danilove poskus ni razočaral, pokazalo se je, da igralka takega formata lahko tvega svečani večer tudi z nastopom v zahtevni drami - občinstvo je do kraja napolnilo gledališko dvorano. Bolj tvegan je tak večer ponavadi za soigralca, vendar je šlo to pot za dobrega, preizkušenega znanca, ki ga je Trst pogrešal: živahno so ga pozdravili in mu priznali, da je bil "izboren" toliko v maski, kolikor v vsaki gesti", res je pokazal "igralsko rutino" (tega termina takratni ocenjevalci niso uporabljali v pejorativnem pomenu besede). Ni šlo za strokovno kritiko, to je že treba spet opomniti; gotovo pa za skoraj nostalgичno priznanje nekdanjemu ljubljencu, režiserju in prvaku.

In še finale gledališkega leta 1909-10, preden je zapustila Trst tudi Danilova in je sedel h

⁷⁷ Schönthan-Kadelburgovo burko je glosiral F. Zbašnik v gledališki kroniki Lj. zvona 1907, 700; Cankarjevo farso je skušal razvrednotiti F. Terseglav v Slovincu 23. dec. 1907.

krmilu nekdanji hrvaški potujoči komedijant Lev Dragutinović (ki pa se je odločil tudi za nekaj pomembnih novosti): Govekar, Govekar in spet Govekar. Bilo je v drugem letu njegovega ravnateljstva, ko tudi v Ljubljani prepoved dunajskega advokata ni bila več veljavna. Tudi Martin Krpan, 24. aprila 1910 - nekaj tednov prej ga je znova upodabljal Verovšek tam in še v Mariboru (torej ni bila zgolj "človekoljubna gesta", če ga je novi faktotum "vzel nazaj"). Bila je spet najbolje obiskana predstava in interpret naslovne vloge junak večera, kar se je zdelo samo ob sebi umljivo.⁷⁸

S tem pa je sklenil Verovšek svoje tržaško obdobje tudi "kot gost".

⁷⁸ Edinost je spet zvesto spremljala te obiske, zlasti 19. okt., 7. nov. in 24. nov. 1909 ter 30. jan., 5. marca in 27. apr. 1910.

V SENCI NOVEGA RAVNATELJA GOVEKARJA (1909-1912)

Še pred novo jesenjo je bil spet član ljubljanskega ansambla, v drugem letu Govekarjevega ravnateljstva. Novi šef je že vedel, zakaj se ga ni branil: na nove uprizoritve svojih "narodnih iger" bi brez Verovška komaj mogel pomisliti, kaj šele polniti z njimi gledališko hišo - kmalu po vrnitvi je ta spet igral Krjavlja in skrbel za nemoten potek Desetega brata. Mladi Milan Skrbinek se je že v avgustu pri ravnatelju zavzemal (kakor prej Kobal pri Juvančiču), da bi novega člana bolj smotno uporabljali kakor svojčas; njegovega pisma sicer ne poznamo, pač pa zaviti in zvit Govekarjev odgovor in pouk: "Vaša sodba o Verovšku je tudi moja. Angaževan je itak za vse prve resne in komične vloge. Da bi se le rad učil in da bi bil v salonu lahkejši! Prilik bo imel dovolj dokazati svoj talent in svojo marljivost."⁷⁹

Vendar ni bilo čisto tako. Ravnatelj je sicer res poskrbel za kolikor toliko ugodno formalno razvrstitev nekdanjega ljubljanskega prvaka: ko se je naslednje leto vrnila iz Trsta še Avgusta Danilova, sta imela enake prejemke, le malo manjše kot režiser Nučič.⁸⁰ Ta je tudi vodil največ predstav, Verovšek veliko manj in malo tehtnejši; tujih režiserjev ni bilo več, Čehi so že vse bolj poredko prihajali, Dragutinović je prevzel vodstvo slovenskega gledališča v Trstu. Verovšek je dobil svoj nekdanji naziv režiserja, pozneje celo "višjega". Tudi publika se je veselila njegove vrnitve in kritiški spremljevalci tega niso mogli prezreti: Verovšek je še zmeraj najboljši prijatelj občinstva, njegov nastop "oživi takorekoč oder" in na gledalca vpliva "neodoljivo s svojo zdravo, neprisiljeno igro".⁸¹ Žal je bila taka pohvala namenjena ponavadi cenenim komedijantskim in celo burkaškim nastopom in s svojimi enostranskimi priznanji so dajali ocenjevalci svojevrstno potuho tistim, ki so odločali o Verovškovi "svobodni izbiri" vlog, na primer ob Nestroyevih burkah. Usodno

⁷⁹ PFG III, Lj. 1983, 106 in 329. - Govekar je v tem pismu očital, da "zlasti g. Verovšek se uči težko in g. Danilo se sploh nerad uči". Tik pred tem je pisal Nučiču (22. jul. 1909), da "tudi g. Verovška spustimo izpočetka"; v načrtu je imel "burko za g. Verovška" (Utopljenca), kot režiser pa je moral ta najprej opraviti nekaj tlake (prvonovembrska obnovitev Mlinarja), preden je dobil v delo Šubertovo Žetev. Nobene besede o tem, da se veseli umetnikove vrnitve.

⁸⁰ Verovšek in Danilova sta prejemale po 2700 goldinarjev letno, režiser Nučič 3000, Danilo le 2100 in začetnik Skrbinek celo samo 940; tuji tenorist in operna primadona pa sta imela po 4000 in več. (Arhivsko gradivo v Govekarjevi zapuščini v NUK; Dokumenti SGM VI (15), 1970, 49.

⁸¹ Slov. narod 4. okt. 1909.

Špicarjev Kralj Matjaž z Verovškom v vlogi slepega Tevža (na sredi). Rež.: H. Nučič, 1911; eden prvih posnetkov na odru

pa je bilo, da niso pisali tako samo v minljivih dnevnikih poročilih, ampak tudi na straneh najbolj resnih revij. Ko je prevzel gledališko kroniko Ljubljanskega zvona za razsodnejšim urednikom Zbašnikom občasno profesor Josip Wester, je kar samega sebe prehiteval z dvomljivimi pohvalami, ki so igralcu bolj škodovala kakor koristile: njegova vloga "bahatega velemesarja" v eni od burk je bila "kakor ustvarjena" zanj in res ga je bilo "veselje gledati"; tudi v drugi veseli igri je bil kot "bahavi zarobeljski župan" ves v "svojem elementu".⁸² Že res, da so ga spremljali - z manj glasnim - priznanjem tudi ob zahtevnejših nastopih, ti pa so bili veliko manj pogosti. Govekarjev repertoar je bil še zmeraj (pre)obsežen in zelo razvejan; vsako leto je šlo čez oder trideset in več različnih iger, novih ali obnovljenih - kadar so se odločili za zahtevnejšo (in teh je bilo res več kot pred Krpanovo kobiljo) večkrat niti ponovitve ni bilo. Med take primere sodita na primer tudi Šubertova češka drama *Žetev* ali pa igra španskega nobelovca Galeotto, s katerima je gostoval tudi v Trstu in smo ju že omenjali: v prvi se je odlikoval v glavni vlogi in jo "izdelal do najmanše nianse"; v drugi, ki zahteva inteligentnih igralcev, je dobrodušnega don Juliana spet "izborni pogodil" (tako kot tudi očima v Hauptmannovi *Hanici*) in je bil zlasti v zadnjem dejanju "na višini" (kako naj se opremo na take posplošene "sodbe", če hočemo rekonstruirati igralčevo podobo?).

Naslednja sezona 1910-11 je bila v repertoarnem pogledu - vendar le deloma tudi za Verovška - ugodnejša. Deloma, kajti v marsikateri modernejši drami je nastopal le ob robu ali pa sploh ne: ko je bil na sporedu "literaren večer" (seveda spet brez ponovitve) z Björnsonovim "igrokazom" *Preko moči* in z Maeterlinckovo lirčno enodejanko *Vsiljenec*, v prvi (kot pastor Sang) ni imel večje priložnosti, v drugi pa nobene, čeprav bi ga slepi

⁸² Lj. zvon 1910, 251 in 700; revijo je tisti čas urejal dr. J. Šlebingar.

Pri F. S. Finžgarju v Sori
11. junija 1911 (z Ivanom
in Izidorjem Cankarjem)

starček gotovo mikal in bi ga utegnil tudi srečno upodobiti. Tudi v takrat sloveči madžarski uspešnici Tajfun M. Lengyela sta briljirala režiser Nučič in mladi, obetajoči Skrbinšek, Verovšek pa je ostal komaj zapažen v nehvaležni vlogi profesorja Duponta, tako kakor njegov slepi Vlaho, ko je vendarle prišel tudi na ljubljanski spored Vojnovičev Ekvinokcij, ob katerem se je Verovšek preizkušal že v Trstu.

Začelo pa se je to gledališko leto s krstno uprizoritvijo Medvedovega Kacijanarja, tako dolgo odlagane slovenske tragedije, da so jo zdaj igrali v počastitev pesnikovega spomina. Verovšek je bil Kacijanar, priprave za uprizoritev pa je vodil Hinko Nučič. Že zaradi nedavne smrti je bil junak večera avtor, čeprav so tudi njegovi "klasični" tragediji priznavali bolj literarne vrednote in predvsem "krasen jezik", manj pa dramaturško usposobljenost - z gledališkimi zahtevami da je pesnik premalo seznanjen. Tudi režija ni našla erotnega sloga, ki naj bi bil pri Kacijanarju "brezdvomno stroga observanca klasičnih tradicij z vsemi moderno realističnimi pridobitvami o pojmovanju in igranju klasičnih del" - v naši uprizoritvi so se prepletali domala vsi stili (Verovšek je igral v "realističnem z malo koncesijo klasičnemu"). Tako so ugotavljali resnejši spremljevalci ljubljanskega gledališkega dogajanja, ki so ga presojali z evropskimi izkušnjami; zapisane pa so bile tudi manj učene in predvsem kaj malo spoštljive in poenostavljene misli, da je bil Verovšek pač - bolj Verovšek kakor Kacijanar.⁸³

⁸³ A. Robida v Slovincu 3. okt. 1910; J. Wester v Lj. zvonu 1910, 698. - Robida je sodil, da je bil Verovšek bolj tip "očeta" kakor "junaka", primanjkovalo mu je "notranje poglobitve".

Imel pa je v tej drugi sezoni po vrnitvi, ki je bila bolj zastavljena kakor prejšnje, še nekaj resnejših priložnosti. Ko je prišla na spored "krasna" ljudska igra R. Hawela, je s svojo vlogo nesrečnega mizarja, ki ga noče in ne more zapustiti "mati Skrb" (odtod ime drame) presenetil in igral jo je "iz srca". Neposredno zatem pa se je - po nekdanjem uspehu z Engstrandom - znova srečal z Ibsenom, ko so prišli prvikrat na spored Stebri družbe. Kljub vsem pomislekom do Govekarjevega vodenja gledališča vendarle ne smemo prezreti zavor, ki so mu onemogočale uresničitev višjih vzorov: pri premieri je bilo malo ljudi, ponovitve ni bilo - že pri samem avtorjevem imenu so obiskovalci zaslutili, da bo treba pri predstavi "malo misliti" in ostali so doma. Vendar so igrali dobro, relativno in absolutno najboljši pa je bil ladjedelniški delovodja Aune: Verovšek je upodobil to "študirano kreacijo prve vrste poglobljeno in res umetniško" - kritik je bil hvaležen tisti roki, ki je prva plosnila ob odprti sceni; žal pa večji del občinstva ni znal ceniti tega, kar je domači umetnik tisti večer ustvaril. Uspeh se je ponovil leto pozneje, ko je prišel nordijski "modernejši klasik" znova na spored, to pot z Zvezdo mladine. Bil je spet praznik, ko je igral Verovšek starega zakupnika Lundestaga popolnoma mirno, kakor človeka, ki ima zato oči, da gleda, ušesa, da posluša⁸⁴ (vendar spet v "malomarno obiskanem" gledališču).

Enega svojih velikih večerov pa je imel v februarju 1911, ko je prišel prvikrat na oder Hauptmannov Voznik Henschel. Bila je ena najlepših slovenskih uprizoritev tistih let, režiser in igravec naslovne vloge pa je igral tako, da bi nekaterih prizorov ne napravil bolje niti prvi umetnik v kakem velikem gledališču. Ob pogostih očitkih o igralčevem "memoriranju" lahko prebiramo v kritičnih zapisih isto misel, ki jo je zaupal skorajšnji jubilan Izidorju Cankarju - tiste vloge, do katerih ima v resnici veselje, upodobi najskrbneje, naravnost virtuozno, medtem ko pusti nekatere druge v nemar - posebno izvrsten se je zdel v zadnjem dejanju, ko ga napadajo halucinacije in se odloči za samovoljno smrt. Vendar ni nič pomagalo ne "markantno" delo ne pretresljiva stvaritev našega igralca; Henschel je sicer dočkal (seveda eno samo) ponovitev, gledališče pa je bilo tako prazno, kakor da je v Ljubljani - kuga, tako se je slikovito izrazil eden od ocenjevalcev. Vendar je prav tega kritika, Etbina Kristana, umetnik tako prevzel, da bi ga rad videl ob bližnjem jubileju prav v tej vlogi.⁸⁵ Kristan je govoril kajpada o Hauptmannovem junaku, mislil pa je nemara tudi na svojega samosvojega kmeta Komarja, ki ga je upodabljal Verovšek komaj nekaj tednov zatem. Tega je bil Oton Župančič "vesel, da je kaj", pa tudi drugi so pisali o izborni kreaciji in o nauku, da ga je dobil ob tej priložnosti Govekar: pri "frenetičnem aplavzu" je lahko zapazil, da so še "drugi" slovenski dramatik na svetu, dasi jih igrajo prav na koncu sezone, ob značilno praznih ložah in le napol zasedenem parterju. Opisal pa je tudi "klasičen" Verovškov lik: "Iz naivne šegavosti je vzrasla nagajivost, iz nagajivosti trma, iz trme sovraštvo. Vsi prehodi igrani naravno in s tako silo ustvarjanja, da je vsaka misel, da se da uloga še

⁸⁴ Slovenec 9. dec. 1910 in Dan 12. febr. 1912; tudi Oton Župančič je ugodno ocenil Verovškovo stvaritev v novi Ibsenovi igri (Slov. narod 12. febr. 1912).

⁸⁵ Nepodpisana ocena v Slov. narodu 21. febr. 1911 in Kristanova (po repizi) v Rdečem praporu 4. marca 1911. - Kritik socialističnega lista se je pohvalil, da je že pred leti opozarjal na Verovškove sposobnosti za resne vloge - voznik Henschel je "sijajno potrdilo" njegove trditve. Hkrati pa je obtoževal publiko, saj bo gledališko vodstvo njeno odsotnost pri resni igri spet porabilo za dokaz, kako potrebne so operetne predstave.

Verovšek s češkim igralcem Vladimirom Šimáčkom (levo) in mladim Milanom Skrbinškom (desno), okr. leta 1911

drugače igrati, v nas umrla. Naravnost fenomenalen je konec. Tam sta Nučič in Verovšek ustvarila prizor, ki je bil umetniški užitek".⁸⁶ Vsaj o igralcih je pisal tudi avtor sam, tisti čas urednik in gledališki referent Rdečega prapora. Na začetku je pojasnil, da mu "prijatelj Kristan" ne dovoljuje, da bi v tem listu hvalil "njegovo" dramo, ni pa mogel mimo Nučiča in Verovška; veleposestnika Rometa in kmeta Komarja je prištel med najboljše vloge obeh priljubljenih igralcev - Verovšku se "taki kmečki korenjaki sploh prilegajo", Komar bo zanj vlogo, s katero bo še "briljiral", tako kakor z voznikom Henschlom.⁸⁷

Vse to se je dogajalo že v zadnjih tednih gledališkega leta 1910-11, ko so Verovšku "dovolili" častni večer ob srebrnem jubileju. Premiera Henschla je bila tik pred tem, krstna predstava Kristanove drame Samosvoj neposredno za tem. Če lahko do kraja zaupamo Govekarjevi pripovedi, da si je lahko igralec (in režiser) svobodno izbral vloge ali vsaj "častne večere", bi lahko Verovšku odločitev za ceneno nemško "šaloigro" Pri belem konjičku zamerili. Primer Avguste Danilove dokazuje, da je bilo ob taki priložnosti priljubljenemu igralcu mogoče napolniti hišo, v Trstu ali v Ljubljani, tudi ob zahtevnejših

⁸⁶ V pismu L. Kraigherju konec marca 1911 (Župančičevo ZD XI, 102 in 548); A. Robida v Slovincu 27. marca 1911.

⁸⁷ Rdeči prapor 1. apr. 1911. - Verovšek je igral v Kristanovih dramah že prej (stari Ilija Vranković, 1909) in pozneje (delavec Beze v Tovarni, 1912); avtor je verjetno res mislil nanj že pri pisanju nekaterih svojih del, tako kot na primer Cankar in Govekar.

igrah. Verovšek ni tvegäl. Se je vendarle bal, da bi slavil ob Henschlu pred slabo zasedenim avditorijem? Si je želel večje odzivnosti, bolj veselega in glasnega večera? Ali pa izbira le ni bila odvisna samo od njegove volje?

Dan za "proslavo" - 5. marec 1911 - ni bil najbolj srečno izbran. Prejšnji večer je imela svojo "benefico" priljubljena subreta, pred Verovškovim nastopom je bila v gledališču popoldanska predstava in ob isti uri kot njegov "častni večer" še dobrodelni koncert Slovenske filharmonije - vse to pa je bila za takratno malo Ljubljano kar občutna in nevsakdanja obremenitev. V tisku se je pojavil tudi ugovor "iz krogov obiskovalk"; občudovalke enega najboljših slovenskih igralcev, ki da je v vlogah, ki "prijajo njegovemu naturelu, naravnost neprekosljiv", sicer niso nasprotovale izbiri jubilejne predstave (očitno so presojale umetnikov "naturel" tako kakor odločujoči v gledališkem vodstvu), pač pa jih je motilo, da se je Verovšku "koncediral" samo častni večer, ne pa "benefica" (verjetno je šlo za nesporazum; skoraj ni mogoče verjeti, da bi tisti večer "čast" ne bila združena vsaj z delom inkasa, četudi tega niso poudarjali). Kljub vsemu pa je bilo gledališče napolnjeno do zadnjega kotička (samo ob sebi se zastavlja vprašanje, ali bi bilo tako tudi ob Hauptmannovi, Kristanovi ali Ibsenovi drami), občinstvo je sprejelo slavljence z burnimi aplavzi in ga obsulo z venci, dramsko osebje pa mu je čestitalo na odprtem odru. Kljub hudi "konkurenci" in lepemu vremenu je bil svečan (in tudi vesel) večer za umetnika, ki je dobil po vrnitvi iz Trsta sicer spet svoje mesto v ljubljanskem ansamblu, gledališkemu vodstvu pa se je vse bolj odtuževal.

Jubilejni večer pa je dal tudi priložnost za nov razmislek o priljubljenem igralcu, prvič po petih letih in poslednjič pred objavo osmrtnic dobra tri leta pozneje. Skoraj docela enako besedilo v liberalnem in katoliškem dnevniku, natisnjeno istega dne, potrjuje domnevo, da so pripravili "gradivo" kar v gledališki pisarni. Članki so segli sicer nazaj, od Borštnikove (in Gedjeve) učilnice, iz katere je igralec izšel, pa do njegovega poznejšega pedagoškega dela v isti "dramatični šoli", kjer je izpričal "dober nos" za mlade talente; spregovorili so o njegovih prvih korakih, o izpopolnjevanju na tujem in o široki razvejanosti njegove ustvarjalnosti. Res je bilo zapisano tudi to, da je ustvaril marsikatero umetniško premišljeno podobo, "bogato čustva in opremljeno s psihološko poglobljenostjo", najbolj pa je bilo poudarjeno, da je ustvaril Slovincem mnogo veselih, smeha polnih ur; vsi naši pisatelji so mu z uspehom pisali vloge, s katerimi je povsod briljiral, med njegovimi "kabinetnimi figurami", v katerih ga ne dosega nihče, pa so bile poleg Belega konjička našete prav vse postave iz Govekarjevih narodnih iger (o avtorstvu tega "gradiva" res ni bilo mogoče dvomiti), besede o "kabinetnih figurah" pa so bile natisnjene celo z mastnimi črkami. Pri vsem tem, tako sta sklenila svoje priporočilo pred častnim večerom oba dnevnika, pa je ostal igralec skromen in tih, "prototip dobrodušnega, veselega Slovenca" - rojaki mu tega ne pozabijo.⁸⁸ Nobene kritične besede ali pomisleka, zakaj si je umetnik izbral (ali so mu določili) ceneno nemško šaloigro za jubilejni večer.

Pač. O tem je spregovoril Etbin Kristan v socialističnem listu Rdeči prapor. Jubilant, ki da je v njem poosebljen kos zgodovine našega gledališča, je delal v težkih razmerah in se jim je vedno prilagodil, kolikor je le mogel - to pa ni bilo vselej koristno zanj. Kritik je ponovil svojo že večkrat zapisano misel, kaj bi bil Verovšek lahko postal, ko bi bile razmere

⁸⁸ Slov. narod 3., 4. in 6. marca 1911; Slovenec 4. in 6. marca 1911.

ugodnejše - tako pa ga je imelo občinstvo nekaj časa le za - nekoliko grotesknega - komika. To pa je bila pomota - v Verovšku tiči velika moč karakterizacije in obžalovati je, da ne dobi več prilike za razvoj. Na kako visoko stopnjo se lahko povzpne, se je pokazalo nedavno ob njegovem vzniku Henschlu, pa tudi prej je imel nekaj takih srečnih večerov, zato bi ga bili tudi ob jubileju raje videli v karakterni vlogi. Nastope, kakršen je ta Pribelem konjičku, premaguje igranje, ne da bi "se posluževal prisiljenih trikov in pretiranih karikatur" - njegova igra je polna humorja. Kristana so razveselile "salve aplavza", upal pa je, da niso veljale samo tej vlogi, ampak vsemu njegovemu dolgotrajnemu delu. Hkrati s slavnostnim govornikom Hinkom Nučičem je zaželel še novih petindvajset let, ko naj bi se slovenska Drama povzpela na vrhunec in dajala slavljencu in njegovim tovarišem vedno višje umetniške naloge - s temi bo naraščala tudi njihova moč, o tem ni niti najmanj dvomil, čeprav se je zavedal, da hodi naša umetnost še vedno po trnovi poti.⁸⁹

Ob tej priložnosti pa je dočakal Verovšek tudi prvi (in edini) "intervju", ki je hkrati esej o našem dramskem umetniku. Izidor Cankar, ki je pripravljal tisti čas vrsto takih esejev, temelječih na lastni presoji in hkrati na razgovorih s pisatelji, slikarji ali komponisti, si je že kot četrtega (in edinega) izbral igralca in ga predstavil v reviji Dom in svet, pozneje pa tudi v knjigi.⁹⁰ Svoje razmišljanje, h kateremu se na teh straneh večkrat vračamo in uporabljamo dragocene misli ali podatke, je začel z zanosnim stavkom: "Anton Verovšek - to je slovensko gledališče." Njega integralen del, igralec par excellence - drugi so otresli kranjski prah s čevljev, obogatili drugod s slavo in nekateri tudi s premoženjem, za razvoj slovenske igralske umetnosti pa niso storili ničesar. Verovšek govori med vsemi našimi igralci "najbolj slovensko slovenščino" - tudi ta poudarek je vreden, da ga ponovimo.

Izidor Cankar je obiskal igralca v njegovi gledališki garderobi; opisal jo je do zadnjih podrobnosti in hkrati zastavljal prijatelju - prav tisti čas sta se zblížala - vrsto nevezanih vprašanj o njegovih prvih odrskih korakih, o "ljubimcih in junakih" mladostnega obdobja, med katerimi sta bila tudi Othello in Mortimer, o "eri takozvanih ljudskih iger" s "humorističnimi očeti" in "kmetskimi tipi"; ti so dali Govekarju spodbudo za pisanje lastnih uspešnic, ki bi jih brez Verovška ne bilo (vredno je ponoviti igralčevo sodbo, da so bile te najbolj v korist blagajni in pisatelju samemu, manj našemu občinstvu in slovstvu, najmanj pa njemu samemu). Pomudil se je ob svojem tržaškem obdobju, ki je bilo polno upov in ga je sklenil razočaran; pisec mu je izvalil tudi nekaj misli o študiju vlog, o repertoarju - Verovšek se je vselej upiral njegovi enostranosti, četudi ni nikoli zavračal komedijskih nastopov; o vlogi čeških igralcev in režiserjev pri nas, celo o kritiki, čeprav so bili nekateri njegovi pogledi nanjo nemara najbolj sporni.

Prvi esej o Verovšku; edini neposredni zapis, ki je nastal ob razgovoru z njim.

Ob tem pa bo prav, če se še enkrat povrnemo k razmisleku o naši takratni gledališki kritiki. V dosedanjih glosah o njej smo govorili predvsem o njenih pomanjkljivostih, površnosti, nestrokovnosti, o pristranosti ali o posplošenih sodbah. V tem obdobju po

⁸⁹ Rdeči prapor 8. marca 1911. - Prim. tudi Slov. ilustrovani tednik 10. marca 1911: tudi ta je poudarjal, da je dosegel jubilar največjo popularnost v Govekarjevih narodnih igrah, priznal pa je, da se je "izkazal tudi v moderni drami" in je bil zadnje leto "dovršen" v Bissonovi Neznanki ali v Hauptmannovem Vzniku Henschlu.

⁹⁰ Obiski. Iz življenja in delovanja naših umetnikov. Spisal Izidor Cankar. - Prim. op. 8.

Verovškovi vrnitvi iz Trsta (in hkrati v zadnjih letih njegove ustvarjalnosti) pa lahko spremljamo nekatere odločilne premike ne le v repertoarni politiki (in teh bi bilo gotovo več, ko bi resna dela zagotavljala vsaj eno ponovitev), ampak tudi zrejša merila in široko razgledanost ocenjevalcev, ki so pogledali kdaj tudi čez plot. Poleg Etbina Kristana, ki je že prej poskušal postaviti nekatere stvari (ne samo v zvezi z Verovškom) na pravo mesto, imamo v mislih vsaj dve imeni, ki sta se uveljavljali na straneh različno obarvanih dnevnikov ali mesečnikov: Adolfa Robida na katoliški in Otona Župančiča na liberalni strani.

Mladi profesor Robida se je že v dunajski učni dobi поблиže seznanil z dramskim slovstvom in z odrsko umetnostjo in se že takrat uvrstil med sodelavce domačih revij.⁹¹ Prav ta čas je imel gledališki referat pri Slovincu in je poročal o značilnejših predstavah (Stebri družbe, Samosvoj), natančno pa je izpričal svoje poznavanje dramaturgije in še posebej "stilov" v oceni Medvedovega Kacijanarja. Če smemo temu pisanju do kraja zaupati, je bila uprizoritev res pravi konglomerat: češka in domača igralka sta se uveljavili v klasičnem slogu, režiser Nučič v "virtuozno-meiningovskem", spet drugi v "moderno-naturalističnem" ali pa v "neznosno patetičnem" iz osemnajstega stoletja; Verovšek, kot je bilo že omenjeno, v realističnem z malo koncesijo klasičnemu, spet drugi so zbujali "reminiscence na romantiko" - Verovšek se je po vsem tem še najmanj pregrešil in ni veliko prispeval k očitku, da je bil vse skupaj bolj cirkus kakor teater in da je kritika oblival pot.⁹²

Na začetku zadnje Govekarjeve sezone (1911-12) ali, z drugimi besedami, leto dni pred svojim vstopom v gledališko areno, pa je začel s svojim kritičnim spremljanjem ljubljanskega dramskega odra pesnik Oton Župančič. Sodeloval je v Slovenskem narodu (in deloma tudi v Zarji) s tenkočutnimi glosami in izpričal izjemen posluš za igralca, tako da nam je ta veja njegovega pisanja dragoceno gradivo tudi pri rekonstrukciji Verovškove podobe; in to ne glede na to, da jim poet in bodoči dramaturg sam ni prisojal velikega pomena. V pojasnilu češkemu literarnemu in gledališkemu zgodovinarju dr. Franku Wollmanu je celo zapisal, da so bili ti njegovi referati navadna tlaka: ker pri Narodu niso imeli drugega, so naprosili njega, Puglja in Golarja, pa so si delo porazdelili. Bilo je, po kritikovi poznejši presoji, precej lahkomišno, sprejeti tako ponudbo. "Bilo je tako: pridi k predstavi, glej igro, o kateri nisi svoj živi dan ničesar slišal in napiši še isti večer sodbo, obsodbo in pohvalo." Včasih je moral napisati isto noč člančič za Narod in za Zarjo, kadar Etbin Kristan ni utegnil ali tudi ni hotel izreči odkrite lastne sodbe - pri tem listu je bil honorar "črna kava à discrétion in prijetna družba Kristanova in Lojzke Štebijeve, Lojzke iz Hlapcev".⁹³

⁹¹ Robida je pisal domala v vse revije ne glede na barvo (Slovan, Lj. zvon, Dom in svet itd.), večje študije pa je objavljajl zlasti v glasilu Leonove družbe Čas; te so bile namenjene širšim vprašanjem dramatike in dramaturgije, ena še posebej gledališke kritike.

⁹² Slovenec 3. okt. 1910 (s šifro d.d.). - Verovšek je bil "v posameznih momentih dober", večkrat pa je igral "na zunaj": "Pohvaliti moram njegovo nikdar pretirano igranje, grajati pa premalo duše".

⁹³ F. Wollmanu 14. dec. 1925. Koncept v zapuščini; Župančičevo ZD XII, 148. Wollman je potreboval podatke za svoj esej *Dramaturg Oton Župančič* (Prudy 1925, 518).

"čezdalje bolj nemiren" in ni zdržal sede, začel je hoditi sem in tja in kriliti z rokama, takoj po prvem dejanju pa je dejal: "Ga že imam! Vsega imam!" - namreč župana Miklavža Borštnika, ki ga je potem "tako odlično" igral. Finžgar pa nam je ohranil še drugačno pričevanje, značilno za Verovška. Na hrbtni strani rokopisa je dostavil, ob koncu tretjega dejanja, takole pričevanje iz leta 1912: "18. X. do tu bral Verovšku. Sodba: I. dejanje: 'Kar fajn!'. II. dejanje: graduacija očitna, junak naj bo simpatičen, ljubezen v prvem že utemeljena (se zgodi). III. Konec izvrsten - samo gledavci morajo vedeti, da ni umorjen (popravlil). Splošno: D. lovec otrok v primeri s tem delom."⁹⁵ Vemo, da kritik Župančič z miselno zasnovno igre ni bil zadovoljen ("Iz suženjstva v sužnost, izpod jarma pod drugi jarem: to naj bo ideja naroda"). Po taki sodbi pa pozneje tudi Verovška ni sprejemal brez zadržkov: "Tudi igranje ni šlo prav od srca. G. Verovšek se je trudil in balansirал - kaj pa je hotel?"⁹⁶ Sicer pa so se pogledi na Verovškovo kreacijo tudi sicer razhajali: nekateri so sodili, da se je na vse načine mučil, kako bi postavil iz te "ponesrečene figure" na oder razumljiv tip, vendar je ostal njegov mēr mešanica bojazljivca in realistične kmetiške postave; spet drugim se je zdel "na višku" in si drugače slovenskega župana (Verovšek jih je res že nešteto preigral in variiral) sploh misliti niso mogli.⁹⁷ Med najbolj srečne gledališke večere pa ni sodila ne predstava ne Verovškova stvaritev.

Še isti mesec je prišla na spored nova izvirna novost in hkrati poslednja krstna predstava Cankarjeve drame, *Lepa Vida*. Župančič jo je naznanjal že pred premiero s toplim spominjanjem na tisto "sanjavo, bolno in vendar po svoje tako pogumno" generacijo ("Čuli boste pesem hrepenenja..") in takoj po premieri z oceno ("Ne bom mu plel vencev" - mož jih ne potrebuje.."). Vloge (in verjetno tudi režijo) so določili po pisateljevih željah in kritik je menil, da zelo srečno, četudi je imel pripombo: ko bi zamenjala Nučič (Dolinar) in Skrbinšek (Poljanec), bi bila naloga najbrž obema olajšana; isto pa bi rekel tudi za Verovška (zdravnik) in Danila (Damjan). Verovšek si je (kot režiser) pridržal bolj ali manj obrobno vlogo, ki mu ni bila blizu, rešil pa jo je vendarle več kot zadovoljivo:

"Gospod Verovšek, ki je imel vso skrb za predstavo na svoji glavi, je igral ironičnega zdravnika, nekakega praktičnega filozofa prave, razumne dietetike življenja. Ni vloga po njegovem srcu, a občudoval sem ga. Nič ni deklamatoričnega v njem, nič krilečega; njegova igra je primerno mirna, in vendar polna gibanja, njegov govor je tisti pravi igralski govor: ne šolsko memoriran, nego res iz situacije potekajoč - kakor bi fraze sproti ustvarjal."⁹⁸

⁹⁵ F. S. Finžgar, *Leta mojega popotovanja*. Finžgarjevo ZD XII, 295 in 522; prim. tudi Župančičevo ZD VIII, 139 in 318. - Verovšek je že prej večkrat obiskal Finžgarja v Sori, tudi v družbi Izidorja in Ivana Cankarja. Prim. fotografijo iz julija 1911 in zahvale v spominski knjigi (Cankarjev album, Mb 1972, 101), Verovškovo za "sirove štruklje". Verovšek je igral prej tudi v Finžgarjevem Divjem lovcu (1902) in je imel že takrat osebne stike s pisateljem.

⁹⁶ Slov. narod 3. jan. 1912. - Avtor je črtal ali popravil nekatere reči prav po Verovškovem nasvetu; na Župančičevo odklonilno sodbo naj bi po njegovem vplival Etbin Kristan - pri branju je dramo sprejel kot "močno zadevo" in je obljubil, da bo sam pisal o njej.

⁹⁷ Dan 3. jan. 1912 (Quidam); Dom in svet 1912, 77 (F. Trstenjak).

⁹⁸ Slov. narod 27. in 29. jan. 1912; v knjižnem ponatisu je "fraze" popravil v "stavke". Župančič je dal posebno priznanje tudi režiserju Verovšku, "čigar trudu in invenciji za scenično gibanje in harmonijo se je posrečilo doseči s tehničnimi sredstvi našega odra in z igralskim osebjem približno tisto, kar je pod danimi razmerami sploh izvedljivo".

Nihče ni s tako zanesljivim čutom opisal umetnikove stvaritve, čeprav so jo z razumevanjem sprejemali tudi drugi - edine vsakdanje besede v tem delu je govoril "trezno in premišljeno" in znal je oživeti nasprotje med sanjavoostjo v simbolih in realnim življenjem".⁹⁹

Župančič je pisal tisto leto o vseh pomembnejših Verovškovih nastopih, ne samo v izvirnih igrah; vendar ga niso vsi enako vznemirjali. Pri Ibsenovi Zvezi mladine se je zadovoljil s šolsko oznako njegovega starega Lundestada: "Krepak tip".¹⁰⁰ Ko je prišel znova na spored španski nobelovec Echegaray, to pot z Blaznikom in svetnikom in je igral režiser Verovšek sam tudi naslovno vlogo, ga je zadovoljil njegov "pošteni" don Lorenzo le na pomembnejših mestih - "hipi so bili, ko je grabil srca", nekatere druge partije pa je pustil "precej vnamar".¹⁰¹ Svojevrsna priložnost pa je bila ne le za našega igralca, ampak tudi za kritika, ko je zaživel na ljubljanskem odru "najbolj razposajeni Willy", Govekarjev prevod (četudi le nemške priredbe) Shakespearovih Veselih žensk windsordskih v decembru 1911.

Verovšek je bil vznemirjen; nemara se je spomnil na to, kdaj že je Ivan Cankar očital Govekarju, da mu ne omogoči nastopa v vlogi Falstaffa. Nekaj dni pred premiero je nestrpno moledoval Izidorja Cankarja, naj mu preskrbi na Dunaju fotose, tako da bo imel dober zgled za svojo masko radoživega renesančnega junaka: "Prosim Te torej vljudno, kupi mi kje kake slike, razglednice, mogoče v različnih pozah. Vem, da morajo imeti kaj tacega. Zdi se mi, da sem pred leti videl v neki izložbi karte Baumeistrove." Tu nimajo ničesar, tako je še pristavil in posebej ga je skrbelo, ker je Falstaff "v eni sceni tudi kot ženska oblečen".¹⁰²

Konec decembra 1911 je bila premiera. Uspeh - Župančič je zanosno dajal priznanje režiji (Hinka Nučiča)¹⁰³ in igralcem. Pa tudi usoden nastop - menda se je Verovšek prav tisti večer (ali pri eni od ponovitev) prehladil in od takrat je šlo z njegovim zdravjem navzdol.¹⁰⁴ Besede o interpretu Falstaffa so bile spodbudne in se zde veljavne še posebej zavoljo tega, ker kritik ni slepo hvalil, ampak si je pridržal tudi pravico do drugačnega pojmovanja te znamenite vloge svetovnega dramskega slovstva. Toliko bujnosti in svežosti poznavalec angleškega dramatika že dolgo ni videl na našem odru, predstava mu je bila dokaz, da je mogoče uprizoriti Shakespeara z našimi močmi "dostojno in

⁹⁹ Dan 29. jan. 1912 (Quidam).

¹⁰⁰ Slov. narod 12. febr. 1912; še bolj ga je istega dne pohvalil "neodvisni" dnevnik Dan.

¹⁰¹ Slov. narod 28. febr. 1912; istega dne je poročal Župančič tudi v socialistični Zarji, da je bil Verovškov don Lorenzo v tretjem dejanju dovršen, sicer pa precej "neenakomeren" - deloma tudi "ni mogel izrabiti vse situacije zaradi pomanjkljive protigre".

¹⁰² Izidorju Cankarju 16. dec. 1911; Dokumenti SGM VIII (20), 1972, 140. - V tem pismu Verovšek že omenja tudi svoje nameravano sodelovanje na novem Ljudskem odru ("pri Robidi").

¹⁰³ Pri obnovitvi po Nučičevem odhodu v Zagreb je bil Verovšek podpisan tudi kot režiser. - Ljubljana je spoznala Falstaffov lik že veliko prej, vendar na opernem odru, ko sta (v feb. 1898) uprizorila režiser Noll in dirigent Benišek opero O. C. Nicolaia po Shakespearovi komediji. - Prim. tudi J. Traven, *Anton Verovšek - Provi slovenski Falstaff*. Gled. list Drame SNG v Lj. 1956-57, 122.

¹⁰⁴ P. Rasberger, *Spomini*, Lj. 1965, 34. - Prijatelju (in soigralcu) je potožil, kako se mora po končani predstavi "hitro preobleči in še vroč in potan zapustiti gledališče, kajti vratar že komaj čaka, da zapre".

zadovoljivo zaokroženo". O Verovšku pa nam je ohranil priznanje in hkrati dvom, ali je bila taka interpretacija edina možna in pravilna:

"V maski in igri je bil izboren g. Verovšek, z drastično komiko je podal zlasti pohlep in pohotnost in otroče zadrege ostarelega epikurejca. Dalo pa bi se z njim prerekati, ali ga ni pokazal za preveliko šlapo. Falstaff je v tej komediji resda precej pasiven, res žoga, v ogromnih razsežnostih sicer, v nežnih rokah veselih žensk, poleg tega pa je junak besede; v živahnejših kaskadah bi se moral liti njegov govor, zlasti v prizorih v krčmi, kjer je bilo čutiti, zlasti ob koncu, da dialog ne poteka popolnoma iz situacije. Upam, da poda ta izvrstni igralec v prihodnjih vpriporitvah primerno tudi to stran Falstaffa, ki ni tako postranska; še polnejši bo potem njegov vitez, ki ga je spremljalo občinstvo že sedaj z burnim smehom in bodrečim ploskanjem."¹⁰⁵

Esej Izidorja Cankarja in njegovo posredovanje pri deželni vladi sta omogočila našemu igralcu tisto leto še poslednje razgledovanje po evropskih gledališčih. To pot ni bil samo na Dunaju in v Pragi; s prijateljem Danilom, prav tako popularnim igralcem svojega časa, sta prišla vse do Berlina in sta si ogledala nekaj značilnih predstav; z zanimanjem, pa tudi s kritičnimi pogledi in hkrati s spoznanjem, da doma ni vse slabo. Med maloštevilnimi Verovškovimi pismi, ki so se nam ohranila (zelo veliko pa jih najbrže niti ni odposlal), so bila tri namenjena prav Izidorju, v enem pa beremo žal le skopo poročilo: "Toliko letam, da bi čas bolje izrabil, ker sem že zunaj, da sem zvečer docela uničen. Res mnogo sem videl. Prišel sem pa vendar malo kasno, tako da mi je Dunaj skoro več dal, kot Berlin." Žal je igralec za temi besedami prekinil samega sebe: "Opisati vtisov ne morem. Pogovoriva se ustmeno!"¹⁰⁶ Škoda; s tem nas je prikrajšal za marsikatero vabljivo nadrobnost, ki jo je Izidorju v Ljubljani bržkone res razkril; izvemo le še to, da bo za nekaj dni "popihaval v Prago"; opazna pa je tudi želja, da bi mu napravil urednik Štefe v Slovincu nekaj reklame s poročilom o tem potovanju - dočakal je le nekaj vrstic po vrnitvi.¹⁰⁷

Malo bolj zgovoren je bil, kakor ponavadi, sopotnik Danilo v svojih spominskih kramljanjih, med katere je sprejel tudi nekaj strani z naslovom Berlin. Tam izvemo, da sta si uredila s "kolegom Verovškom" potovanje preko Dunaja tako, da sta prišla še pravočasno k Reinhardtovi uprizoritvi drugega dela Fausta. Takrat, pripoveduje kronist, Reinhardt še ni bil tako v čisljih, imel je le "majhno srenjo občudovalcev". Skoraj pet ur sta predsedala pri predstavi in videla režiserja na oknu, ko je "pozdravljaval svojo srenjo". Vse gledališče je bilo v temi, sluga ju je pod pazduho vodil v ložo, oder pa je bil "intenzivno" razsvetljen. Vendar slovenska gledališka romarja nista bila očarana - Danilo pripoveduje kar v imenu obeh: "Pri tej Reinhardtovi režiji nisva z Verovškom imela prav nobenega užitka. Ves Faust je bil samo na eno točko skoncentriran (igralca naslovne vloge nista

¹⁰⁵ Slov. narod 27. dec. 1911. - Pozneje je nastopil Verovšek le še enkrat pri Shakespearu in sicer v Komediji zmešnjav 17. dec. 1912, vendar v manj značilni vlogi sirakuškega trgovca Egeona. Pisali so, da "estet je vžival Shakespearovo umetnost, gledalec, ki mu je gledališče samo zabava", se je tudi "nalezel smeja" in je "zadovoljen ostavljal hišo". (Slov. narod 18. dec. 1912).

¹⁰⁶ Izidorju Cankarju iz Berlina 22. jun. 1911; Dokumenti SGM VIII; 1972, 139 (s komentarji F. Koblarja).

¹⁰⁷ Slovenec je šele 4. jul. 1911 med ljubljanskimi novicami poročal: "S študijskega potovanja se je vrnil danes v domovino g. Anton Verovšek. Gosp. Verovšek je potoval po Nemčiji, se mudil dalje časa na Dunaju in v Pragi. Poslal ga je na študijsko potovanje deželni odbor."

poznala, Mefisto pa je bil Aleksander Moissi). Gotovo je prav, če se tako ogromno delo poenostavi, ampak da se črta kar samo na tri osebe, scenično pa na dva balkona in eno skrivljeno drevo in pet ur same filozofije, to je bilo preko našega strpljenja. Saj tudi to je bila umetnost, toda take na vzdrži vsak Kranjec." Tako sta šla "lačna in izmučena" iz teatra (polurnega premora, ko je bilo mogoče večerjati v posebni dvorani, očitno nista mogla izkoristiti) in Verovšek "ni zinil besede"; Danilo si je "na mestu" kupil Fausta, vendar ga v vseh treh tednih berlinskega bivanja ni prebral. Potem sta gledala še "najslabšo, prav diletantsko predstavo" v Schillertheatru - katero? Hvaležna pa sta bila "Deutscher Gramophon Gesellschaft", ki ju je povabila, da zaigrata in zapojeta "toliko in toliko točk v gramofon za ameriške Slovence"¹⁰⁸ - vse kaže, da sta dobila kar veliko denarja in "samo čudovito zlato". Marsikaj sta še videla in doživela, muzeji in vse take reči so bili na dnevnem redu, na večernem pa gledališča in živela sta v stalnem prepiru, vse to pa je le utrdilo njuno prijateljstvo. Danilo namiguje, da bi vedel o "ljubem kolegi in najinih prepirih ter doživljajih" še marsikaj povedati, toda o tem pripoveduje le "v najintimnejših družbah". Šel je še v Dresden, da vidi Bahrov Koncert, ki je bil za prihodnjo sezono na sporedu domačega gledališča (v njem sta igrala oba, Verovšek "izborni" starega putikarja Pollingerja); Verovšek v češko prestolnico, še prej pa je pospremil prijatelja na postajo in "solza se mu vlije po licu..."¹⁰⁹

Iz zadnje Govekarjeve (in Verovškove predzadnje) sezone je treba omeniti vsaj še igralčevo sodelovanje na novem Ljudskem odru v Strelški ulici, po prvotnem namenu nekakem "alternativnem" prizorišču, ki naj bi bilo "prvi poizkus slovenske katoliške javnosti, imeti lastno gledališče".¹¹⁰ Pisatelj in kritik Adolf Robida si je novo ustanovo ambiciozno zamišljal tako v repertoarnem smislu (izvirne igre; Grillparzerjeva drama Morja in ljubezni valovi) kakor v vzgojnem (z bratom sta osnovala zahtevno šolo za mlade talente), med odborniki (in "teoretiki") pa je bil tudi Izidor Cankar. Očitno je, da je bila spočetka ta pobuda tudi Verovšku vabljiva. Toda kako naj bi bila, če so igrali v veliki meri iste reči kakor Govekar in so se morali pri njem sposojati tudi igralce? Ravnatelj tej "konkurenci" ni bil naklonjen, četudi jo je toleriral in se je vljudno izmikal - bilo mu je "silno žal", toda Verovšek je prezaseden, "temeljem pogodbe" mora vložiti pismo prošnje na intendanco (v roke doktorja Tavčarja).¹¹¹ Verovšek je celo iz Berlina spraševal, kaj da dela Ljudski oder in kako daleč je že Robida s svojo šolo. Konec leta, ko je prosil Izidorja na Dunaj za fotografije Falstaffa, pa je sam prijatelja informiral, da na

¹⁰⁸ Nekaj Verovškovih plošč hrani SGFM, vendar med temi žal ni nobene s kako pomembnejšo igralčevo vlogo. Kot izdajatelji so označeni Homocord, Kalliope, Jumbo-Record in Triglav (založil A. Rasberger v Ljubljani). Od znanih vlog je posnet le del Blaža Mozola iz Rokovnjačev in Boštjana Ježa iz Legionarjev, vse drugo so šaljivi prizori, deloma solistični, deloma dueti z Danilom in Danilovo (Klemenova kelnarica, Klobasanje, Godec Jaka s harmoniko, Prepirl med možem in ženo, Organist Klofuta, Babilonski turen). R. Ajlec je oskrbel tudi magnetofonski prepis prizora Krjavclj na Slemenicah (s komentarjem).

¹⁰⁹ A. Danilo, *Spomini*, Lj. 1930, 107. - Verovšek je večkrat pripovedoval o tem, kako se mu "précej skisa" - "jokal" je na primer tudi pri odhodu Izidorjevega očeta, s katerim sta bila skupaj na Rabu (Dokumenti VIII (20), 1972, 143).

¹¹⁰ Dom in svet 1912, 239; esej Izidorja Cankarja *Ljudsko gledališče* v isti reviji avgusta 1908, ponatisnjen v njegovi knjigi *Leposlovje - eseji - kritika I*, Lj. 1968, 215 (s komentarji F. Koblarja).

¹¹¹ Govekar odboru Ljudskega odra 19. nov. 1911 in A. Robidu 16. marca 1912; PFG III; Lj. 1983, 54 in 167.

novem odru še ni nastopil in je vsaj posredno namignil: "Imeli smo razne špase. Bila je te dni že druga kriza. Robida ga špila!"¹¹² Za naslednji dan je obljubljal "natančno" poročilo in obžaloval, da Izidorja (odbornika) ni v Ljubljani. V februarju je končno le nastopil, vendar (tako kakor ob nedavnem jubileju) - Pri belem konjičku.. Pozneje še v Robidovi enodejanki in v Murnikovi burki, že zdavnaj preigrani, in nazadnje še v Karlweisovi ljudski igri (kot knjigovez Marner); napravili so mu tudi "častni večer" - nič več in nič manj kakor v Govekarjevem Desetem bratu!¹¹³ Skratka: obetajoča spodbuda, od katere je Verovšek veliko pričakoval, pa ga je spet bridko razočarala.

¹¹² Izidorju Cankarju 16. dec. 1911; prim. op. 102 in 106.

¹¹³ Večer je bil 14. aprila 1911; prim. Dom in svet 1912: 116, 195, 239. - Zlasti v "svetovnoznani" burki Pri belem konjičku je bil sprejet z burnimi aplavzi in je "stal na višku igre"; Robidovo enodejanko Kljubovalci so igrali s psevdonomimom Homunkulus, Murnikov Napoleonov samovar pa je uprizoril že režiser Inemann v Deželnem gledališču oktobra 1897; v Desetem bratu je igral seveda Krjavlja.

SODELOVANJE IN PRIJATELJEVANJE Z ŽUPANČIČEM; SLOVO (1912-1914)

Še pred koncem Govekarjeve četrte sezone se je v gledališču spet veliko spremenilo: njegovega petega imenovanja na ravnateljsko mesto niso potrdili in v marcu 1912 je bil razrešen: posle je opravljal do konca sezone Etbin Kristan. "Vrgel me je dr. Šušteršič," tako je pozneje zatrjeval prvi mož slovenskega teatra; kranjski deželni glavar si je že dolgo prizadeval, da bi si pridobil večji vpliv na vodenje "liberalne trdnjave", na njen repertoar in na izbiro ravnatelja. Razlogi so bili torej očitno res predvsem, če ne izključno, politični. Naj še tako kritično presojamo Govekarjevo vlogo v razvoju domačega teatra, priznati je treba, da to še nikoli ni stalo v umetniškem pogledu toliko visoko kakor prav takrat - osem izvirnih novosti v eni sami sezoni, med njimi tudi Cankarjeva; zgledni primeri svetovne klasike in moderne - Shakespeare, Sofokles, Ibsen, Echeagaray, Bahr, Molnár, Tolstoj.¹¹⁴

V novo (in poslednjo) sezono 1912-13 je popeljal gledališko barko "triumvirat": profesor Kobal je bil intendant, izkušeni glasbenik Matej Hubad je skrbel za Opero, Oton Župančič je postal prvi slovenski dramaturg, neposredno odgovoren za dogajanje v Drami. Verovšek, ki mu Govekar že dolgo ni bil naklonjen, je lahko pričakoval boljše čase; Kobal se je že pred leti zavzemal zanj, z Župančičem sta bila prijatelja.

Novi dramaturg se je odločil, da začne gledališko leto s Calderonovim Sodnikom zalamejskim; z Verovškom v naslovni vlogi. Sam je pretil verze znamenitega Španca v domačo govorico; Verovšku je zaupal tudi vodstvo nelahke predstave. Ohranil pa nam je tudi zgovorno pripoved o pripravi za ta nevsakdanji dogodek v slovenskem teatru:

"Kaj praviš, Tone, če bi otvorili sezono s Sodnikom zalamejskim?" - Tako so se znale utrinjati oči samo Verovšku, tako je znal blisniti samo njegov obraz. Nenadoma sem imel obe roki v njegovih: takrat mi je stisnil roko Pedro Crespo. Bilo je tik pred skušnjami, a bil sem mlad in Pedra Crespa nisem mogel razočarati. Sedel sem na Rožniku za mizo in črtal in krčil in prevajal brez pomislekov; rokopis so mi sproti pulili izpod peresa in ga nosili v prepisavanje. Takrat še nismo tipkali. Verovška ni strpelo, malone vsak dan je potrkal in potisnil glavo skozi vrata, kakor da si ne upa vstopiti: 'Bo?' - 'Bo, če sem si pljunil v

¹¹⁴ Prim. D. Moravec, *Slovensko gledališče Cankarjeve dobe*. Lj. 1974, 263.

Risba M. Gasparija "Slovenska Talija 1912-13" (Verovšek tretji v zadnji vrsti)

roke!"¹¹⁵

In res je bilo, na prvi oktobrski dan 1912;¹¹⁶ premiera in še štiri ponovitve - kaj takega se je dogajalo ponavadi le pri burkah, pa še to ne zmeraj. Domala vsi so sprejemali novo delo s priznanjem; liberalni listi nič manj kakor katoliški, socialistična Zarja pa je celo presodila, da bi ravno nam utegnila postati ta drama prava ljudska igra v najboljšem pomenu besede. Edino Govekar v svoji senci (v zasebnih pismih) ni našel ene same dobre besede za novo vodstvo in tega je obtoževal tudi zaradi Sodnika zalamejskega - namenoma so začeli "s klerikalno dramo jezuitskega klasika" in jo zaupali "nadrežiserju Kobalove milosti".¹¹⁷

Za Antona Verovška je bil to izjemen večer; eden tistih, ki si jih je želel vse življenje; pa tudi že eden poslednjih. Vsi so mu priznavali uspeh, četudi ne vsi z izbranimi besedami, kakršne so že malo prej pisali Župančič, Robida, Kristan. Bile pa so tudi poslednje kritike, ki jih je mogel še prebirati z zadoščenjem.

¹¹⁵ Zapis v Župančičevi zapuščini; ZD VIII, 285.

¹¹⁶ S to otvoritveno predstavo so hkrati počastili dvajsetletnico dela v novi hiši (današnji Operi); uvodno besedo je imel po preigrani uverturi intendant Fran Kobal.

¹¹⁷ Govekarjevo pismo Hinku Nučiču 29. okt. 1912 (in podobno že prej); PFG II, Lj. 1982, 127. - Govekar je trdil, da je z Verovškom "velik križ", tudi Župančič je nad njegovo režijo "že začel ubupavati". Hkrati je (npr. v pismu nekdanjemu županu Hribarju 28. maja 1913) brezobzirno oklevetal vse nove vodilne pri teatru: intendant Kobal mu je bil alkoholik in "odurni gobezdač", ugledni Hubad "mojster skaza" in Župančič "lehkomiselni boem". Podobno je klevetal Verovška še npr. nekdanji ljubljanski igralki Noskovi-Naskovi (PFG III; Lj. 1983, 112), v decembru 1912.

Milan Pugelj je v Slovenskem narodu samozavestno zapisal: "Režijo hvalim. Verovšek, ki jo je imel v rokah, je kreiral najdaljšo in glavno vlogo kmeta Pedra Crespe in to z globokim umevanjem. Karakteriziral je izborno in vzdrževal celoto svoje igre do konca."

Nič manj naklonjen ni bil katoliški dnevnik: "Med vsemi se je pokazal mojstra g. režiser Verovšek ("sodnik zalamejski"), pravi vročehrvni ponosni Španec! Nekatere prizore, kakor slovo od sina v drugem dejanju ali prizore s hčerjo v gozdu in sestanek s stotnikom je naravnost mojstrsko izpeljal. Igral je sodnika in očeta gorko občuteno in ponosno kavalirsko."

Take umetnosti si vsi želimo, tako je zagotavljal poročevalec, in vsi jo bomo podpirali.

Tudi Zarja je dodala že navedeni sodbi o delu še vrstice o Verovšku. V tej "izvrstni" predstavi je zlasti pohvalila prav njega, ki je "z izredno sugestivno silo in z vročim temperamentom opremil svojo igro" ter tako pripomogel Sodniku zalamejskemu do popolnega uspeha. "Njegov govor, kretnja, mimika, vse je bilo v soglasju, podal nam je tip vrlega južnega kmeta, ki je pripravljen vse žrtvovati, da reši čast svoje hiše."¹¹⁸

Manj poznavalstva je bilo v teh opisih in presojah, pa tudi manj leporečja in iskrivosti, kot smo bili vajeni v zadnjem obdobju; Verovška pa so vsi do zadnjega postavili na mesto, ki mu je šlo. Zanj je bila to ena maloštevilnih priložnosti za nastop v resni, zahtevni vlogi - več kot enakovredna srečanjem s Turgenjevim ali s Hauptmannom, s plemičem Kuzofkinom ali z voznikom Henschlom.

Bilo je še nekaj lepih nastopov, ki pa so ostali domala nezapaženi. Župančič se je rad odločil za Courtelina, ki mu ga je z drastično prispodobo nasvetoval Ivan Cankar že poldrugo leto prej, češ da je en sam akt Molièra ali ena sama farsa tega mojstra "umetniško višja kot ves Ibsen z Björnsonom vred".¹¹⁹ Ko so igrali Boubouroche, so to drobno farso sprejemali kot "fino komedijo, ki ima lepo umetniško vrednost"; Verovšek je zadel "marsikod pravo", čeprav spet prebiramo pomisleke o njegovem "memoriranju". Ko so uprizorili še grotesko Neizprosni stražnik, je že prevladalo mnenje, da "te sorte stvari" pri nas ne bodo uspevale¹²⁰ - Krpanova kobila je bila še zmeraj pričujoča. V Sudermannovi Tihi sreči, ki jo je imel Govekar za najboljšo predstavo, je v vlogi rektorja "storil svojo dolžnost", čeprav večje priložnosti ni imel. Še nekajkrat je imel "srečne trenutke", ali pa je ostal njegov nastop tudi neocenjen. Vse do Kralja na Betajnovi konec sezone, ko je vodil priprave za obnovitev Cankarjeve drame in je spet, tako kakor pri krstni predstavi, igral župnika ob Borštniku - ta je gostoval v naslovni vlogi in slavil hkrati jubilej na odru svojih umetniških začetkov. Razumljivo je, da je bila pozornost namenjena predvsem njemu, vsi drugi so bili le poprek pohvaljeni - "od župnika do malega Franceljina".¹²¹

Z Župančičem sta si bila vse bližja. Nekdanji tenkočutni kritik je spremljal zdaj njegovo

¹¹⁸ Slov. narod in Slovenec 2. okt. 1912; Zarja 30. sept. in 7. okt. 1912; v Narod je pisal, odkar je bil Župančič pri gledališču, večidel Milan Pugelj (P.).

¹¹⁹ Cankar v pismu Župančiču 28. marca 1911 iz Slovenskih gor; Cankarjevo ZD XXVIII, 24.

¹²⁰ Slov. narod 13. okt. 1912 in 2. jan. 1913.

¹²¹ Bil je "slavnosten večer" in nekateri so v loži zapazili tudi Ivana Cankarja (Dan 26. marca 1913).

Verovšek kot Pedro
Crespo v Calderonovem
Sodniku zalamejskem (1912)

delo kot dramaturg, prijatelj in svetovalc. Tudi še v poznih letih, ko Verovška že zdavnaj ni bilo več, se je rad spominjal umetnika, ki je "preživel vso muziko Prešernovih pesmi, in mu je bila beseda zvočna in polna ritma, in mu je bil duh prožen in tvoren in življenje na odru pristno in prepričljivo. Tako Borštnik kakor Verovšek sta mu bila polna slovenstva - "odtod tista sugestivna resničnost njunih stvaritev, da se nam še danes stoži ob spominu nanje". Preživela sta skupaj veliko dni in tudi noči in pesnik je še dolgo mislil celo na šaljiv dramski prizor o Verovšku pred sodniki - slast in užitek je bilo vselej poslušati in gledati tega svojevrstnega igralca! Še malo pred smrtjo je znova razmišljal o samotarskem molčečniku Borštniku in o spet drugačnem Verovšku - ko bi se spustil v pomenek z njim, bi bilo treba razvleči dan in noč, toliko bi bilo resnobe in šale, jeze in dobre volje, treznega in pijanega, oprijemljivega in fantastičnega, ki se ti izmuzava kakor riba izmed prstov.¹²² Veliko resnih besed o Verovšku je zapisal pesnik, pa tudi radoživih anekdot, ki ne govorijo samo o našem dramskem umetniku, ampak tudi o nenaravni podobi slovenskega teatra tistega časa. Ena od teh se nam je ohranila kar v dveh verzijah:

"Sprehajala sva se z Verovškom po Zvezdi, bila v skrbeh in se razgrevala, stiskala pesti na hejslovane, postajala in gestikulirala v zrak.

Pa ti pribosopeti gologlav fantek s tako svetlimi in smehljajočimi se očmi, da jih še danes vidim: 'G'spud Verovšek, a' ga boste tud' letas t'ku sral' na tijaatre, k't ste ga lan?' Beli zobje, smeh iz oči in že ga ni bilo.

¹²² Župančičevi eseji: *Pogovor o bodočnosti klasične drame pri nas*, 1920; *Pismo o slovenščini na odru*, 1927; *Za pozdrav*, 1949. Ponatisi v ZD VIII: 82, 111, 133. - O "šaljivem dramskem prizoru" z Verovškom je pripovedoval Župančič pri Kolovratu še 1938. leta (ZD VI, 281).

Slovensko deželno gledališče v Ljubljani.

št. 1. (Hepar.)

Abonma na sedeže: 1. predstava.

Dražnava predstava 1184.

Otvoritvena predstava.

V torek, dne 1. oktobra 1912.

Noviteta!

Prvič:

Noviteta!

SODNIK ZALAMEJSKI.

Igralkaz v treh dejanjih. — Spisal Calderon de la Barca. — Prevel in za slovenski oder priredil Otton Župančič. — Režiser A. Verovšek.

OSEBE:

Kralj Philip II. — — — — — Danila.	Chapa, markizantista — — — — — Vera Danilova.	Don Mendo, zvon plenil — — — — — Petec.
Don Lope de Figueroa, general — — — — — Sarchulek.	Pedro Gringo, kmet — — — — — Verovšek.	Narjuz, njegov sluga — — — — — Bohuslav.
Don Alvaro de Alayde, stotnik — — — — — Baskich.	Juan, njegov sin — — — — — Grom.	Plaz — — — — — Mela.
Seržant — — — — — Krtički.	Isabella, njegova hči — — — — — Kristova.	Prvi vojak — — — — — Petr.
Rebelado, vojak — — — — — Pavla.	Isos, njegova stotnikova — — — — — Baskičova.	Drugi vojak — — — — — Trebat.
	Vojski. Kmetje. — — — — — Gdi se v Zalameji in bližnji okolišč.	

PATER:

Sedeti I—III vrste 2 K 50 +	IV—VI — — — — — 1 K 50 +
VII—IX — — — — — 2 K 50 +	X—XI — — — — — 1 K 50 +
XII—XIII — — — — — 1 K 50 +	XIV—XV — — — — — 1 K 50 +
Stojalec — — — — — 1 K 50 +	Dijaki stojalec — — — — — 1 K 50 +

LOŽE:

Vstopna — — — — — 2 K — v	18 dajaz — — — — — 1 K — v
---------------------------	----------------------------

Pri vstopu je priložen prispevek za starostno zavarovanje.

Predpredaja vstopnic v Sotarkovi trafiki v Seizemborgovi ulici.

Blagajnica se odpre ob 7. — Začetek ob 7 1/8. — Konec ob 10.

Prihodnja predstava bo v četrtek, dne 3. oktobra.

PRIMARNA LETA VEST:

Predstava I. vrste — — — — — K 4 —	II. vrste — — — — — K 2 —
III. vrste — — — — — K 1 —	IV. vrste — — — — — K 1 —

IZSEK LETA IN PRISPEVKE PREDSTAVE:

Lada v partiziju — — — — — K 4 —	I. vrsta — — — — — K 2 —
II. vrsta — — — — — K 1 —	III. vrsta — — — — — K 1 —

BALKON:

Sedeti I. vrste — — — — — K 80 +	II. vrste — — — — — K 60 +
III. vrste — — — — — K 40 +	IV. vrste — — — — — K 20 +

GAZETNIJA:

Sedeti I. vrste — — — — — K 80 +	II. vrste — — — — — K 60 +
III. vrste — — — — — K 40 +	IV. vrste — — — — — K 20 +

Fr. Čuden, Prešernova ulica št. 1
nasproti franc. cerkve.

Adriatic ulica in v mestu
zapravljeno, kjer je stala.
Union ure

70 dobitarica in vsehobila | Zlatna Banka

Letak tovarna št. v Jaid.

Registrirana tovarna znamka **ALFA**

FR. ČUDEN
eksportna tržnica.

Zahtevajte „Jahlehtil kott“!

Union ure! **Union ure!**

Letak Calderonove drame, zadnje pomembne Verovškove predstave (1912)

'Poglej, dragi Tone, lepšega poklona ne bi mogel dobiti.'

'Saj, saj. Že vidim, bodoča sezona bo!'

Segla sva vsak v svoj žep, prešela, videla, da bo za pol litra, in sva jo mahnila naravnost k Fajmoštru in dobro nama je bilo pri srcu."

Tako je zapisal Župančič ob Danilovem jubileju, v letu 1926, in zaklenil vrstice v predal. Zgodba pa mu ni dala miru in še po drugi vojni jo je nekoliko predrugачeno zaupal svojim beležnici. Tudi to pot je prizorišče ljubljanska Zvezda in sogovornik "paglavček" s svojim vprašanjem. Verovšek je zatopotal proti njemu z nogama, a precej dobrovoljno: "Ali boš šel, krota mala?" - Videla sva oba, pripoveduje Župančič, kako je zares popularen, a tudi, kakšna je bila tiste čase v glavnem njegova zaposlitev na odru.

Po tej verziji sta oba molčala. Posedela sta pri Čadu in molčala. Pomaknila sta se na Rožnik, trkala in pila in molčala. Samo tu pa tam sta se ujela z očmi.¹²³

Kralj na Betajnovi, uprizorjen ob Borštnikovem jubilejnem obisku 25. marca 1913, je bila poslednja igra, ki jo je Verovšek pripravil za oder. Je šlo za Župančičevo spodbudo ali za željo zagrebškega gosta? Nihče ni zapazil ali ni hotel poudarjati, da gre za edino Cankarjevo dramo, ki je dočkala po krstni predstavi še novo uprizoritev. Sprejeli so jo s

¹²³ Koncepti v Župančičevi zapuščini; ZD VIII, 160 in 361. - Na drugo verzijo je svojčas opozoril urednik ZD prof. J. Mahnič urednika Dokumentov SCM in je bila v tej reviji tudi prvič natisnjena: VI (15), 1970, 50.

Fotografija z Julijem Betettom v Kraljevici (1913)

presenetljivim nerazumevanjem in z ironično nenaklonjenostjo: z zadnjim dejanjem pade drama v komedijo, na katero že prej spominjajo scene med župnikom in Kantorjem; zadnje dejanje je prezavoženo v naivno neverjetnost; Borštnik je tako rekoč reševal Cankarja in napravil Kantorja tudi tam, kjer je bil že po avtorjevi krivdi nemogoč, še vedno zanimivega; župnik je komedijska oseba¹²⁴ - o Verovšku nobene besede.

V tistih predpomladnih dneh 1913. leta je še nekajkrat nastopil: profesor, veleposestnik, kovač. Nihče ni opisal, kaj šele ocenil teh vlog - šele v posmrtnem zapisu lahko preberemo misel, da "izdaleka ni bil več tisti Verovšek, kakoršnega smo bili vajeni prej".¹²⁵ Ko je nastopil ob Danilovem jubileju v tragičnem poemu Sem Benellija Ljubezen treh kraljev, v Gradnikovem prevodu in v Skrbinškovi režiji, so ga prezrli. To je bilo že v marcu, ko je še nastopal tudi v burkah in celo v operetah. Trideseti dan tistega meseca je bil očitno poslednjič na odru: Grčar, trgovec z lesom pri drugi ponovitvi nemške burke Pred poroko. Prvega aprila je bila benefična predstava; igrali so spet veselo nemško enodnevnicu Gospod senator. Brez Verovška. Tretji dan aprila naj bi bila druga benefica: tradicionalni Revček Andrejček, svojčas Borštnikova in zdaj že dolgo Verovškova vloga, ki jo je zadnjič odigral še v novembru preteklega leta. Očitno se je našemu umetniku zdravje močno slabšalo; priljubljeno Morréjevo "narodno igro s petjem" je v zadnjem

¹²⁴ Slov. narod 27. marca 1913 (P.).

¹²⁵ F. Kobal v Lj. zvonu 1915, 46. V tem sestavku je tudi nekaj spornih misli, s katerimi je pozneje polemiziral M. Skrbinšek (Dom in svet 1918, 49). Ta je zavrnil misel o potrebi igralčeve "specializacije" in je zapisal domiselno primerjavo med Hauptmannovim voznikom Henschlom in našim igralcem - tudi ta je "na zunaj orjak, a v duši otroško mehak".

trenutku zamenjala burka On in njegova sestra - kakšno veselje za Govekarja, ki je pred leti prav zaradi te ironiziral Juvančičev repertoar, zdaj pa jo je uvrstil na spored sam Župančič! Bil je razigran večer - igralci so hodili z odra v parter, v lože, na balkon - gledalci pa so vili vratove in se krohotali. Brez Verovška; njegovo nekdanjo vlogo, pismonoša Filipa Ahačiča, je odigral Josip Povhe.

Verovškova zavesa se je prejšnji teden za zmeraj spustila, čeprav je še leto dni in več mislil na nove nastope; v nekdanjih in predvsem v novih igrah. Igralec je iskal zdravja ob morju, od Kraljevice do črnogorske obale. Ljubljana je ostala v novi jeseni brez rednih predstav. Zagrebško gledališče je organiziralo operno staggione in Borštnik je vodil pod pokroviteljstvom zagrebškega intendanta (in v organizaciji Frana Govekarja, ki je spet dočakal svoj čas) z ostanki nekdanjega ansambla dramske predstave. O Verovšku je Govekar na kratko in neprizadeto sporočal Nučiču v Zagreb, da "boleha dalje".

Vso tisto sezono, ko se je Borštnik v Ljubljani zastonj ubadal, da bi obdržal gledališko barko nad vodo, se je selil iz kraja v kraj in iskal podnebja, ugodnejšega za njegovo zdravje; ves čas pa ga je spremljala skrb za usodo razpadajočega teatra in za svoje mesto v njem. V avgustu je bil v Kraljevici - pričevanje o tem je fotografija v čolnu, z veslačem in s pevcem Betettom.¹²⁶ Verovšek ni bil zgleden korespondent, zato se nam je ohranilo kaj malo gradiva o teh njegovih poteh ob jadranski obali, ki naj bi mu povrnila zdravje; in prav zaradi tega sta toliko dragocenejši pismi, odposlani Milanu Skrbinšku v februarju in Izidorju Cankarju v maju 1914. leta.

Konec februarja je bil globoko na jugu, v Zeleniki v Boki Kotorski, kamor mu je mladi Skrbinšek nekajkrat pisal, pa pošte dolgo ni dobil v roke. Vse kaže, da ga je soigralec, s katerim sta se naglo spoprijateljila in sta drug drugega cenila, spraševal ne le po počutju, ampak je skušal tudi zvedeti, kakšne so možnosti za njegove nove nastope na odru. "Dalje je resnica," tako mu je odgovarjal Verovšek, "da sem se priporočil in tudi oficijelno v pisarno zaprosil, ako je zame kaka specialna uloga, da bi z veseljem nastopil v sezoni, kajti dobro mi je uže znano iz prakse, kaj pomeni 'jemanden totschiagen'." Skrbinšek mu je očital, da so si morali Mozola sposoditi iz Celja,¹²⁷ ker ni bilo glasu od njega, popularni interpret te vloge pa ga je zavmil: "Dragi gospod Skrbinšek, to ne drži. Saj sem angažiran, saj imam gažo. Vsak mesec se mi pošilja. Jaz ne vem za repertoire. Tudi uže ne čitam od januarja 1914 nobenega lista slovenskega." Šele iz tega pisma je izvedel, da so na sporedu igre, v katerih bi bile zanj lepe vloge - "osebito ljudska igra", za tem je vendar vedno stremel in "letos, ko sem bolan, pride vse na red". Izvedel je tudi, da so igrali Desetega brata: "Tudi tam imam 'Krvavlja'. Sicer pa naj bo kakor mora in more biti. Nikogar ne dolžim, da mi je kriv." Vendar ga je posebej presenetilo in vznemirilo, da so bile spet na sporedu prav te "njegove" igre in želel je pojasniti, kako je prišlo do tega: "Gospod Skrbinšek, prosim odkrito odgovora. Kakšen veter pa je zapihal, da igrate Govekarjeve

¹²⁶ Fotografija je bila večkrat objavljena, tudi v naši knjigi. - O tem bivanju pripoveduje tudi P. Rasberger (*Moji spomini*, Lj. 1965, 33). Že takrat je Verovšek rekel prijatelju: "Ali me vidiš, kakšen sem? Bolan sem" - vendar se je še zmeraj rad šalil, kakor svojčas.

¹²⁷ V času Verovškove odsotnosti je v njegovi vlogi Blaža Mozola večkrat nastopil celjski igralec Rafko Salmič. Na prvi dan marca 1914 je v Rokovnjačih celo slavil srebrni jubilej. Sodili so, da sicer "ni bil Verovšek, prav dober Mozol pa je bil vsekakor" (Slov. narod 24. febr. in 2. marca 1914). Krvavlja in Boštjana Ježa pa je igral v sezoni 1913-14 Josip Povhe.

Sporočilo bratu iz Kraljevice (1913)

igre? Med nama ni bilo nikdar dvoma, da ne vlečejo. Ali g. Govekar je dejal, da jih ne pusti, vodstvo pa, da jih neče uprizarjati." Zato se je čutil, da se dogaja to ravno zdaj, ko njega ni - "ali je to napram meni naperjeno?" Pismo iz Zelenike kaže, da so mu bile te vloge vendarle tudi blizu, celo bolj, kakor se je izpovedal svojčas v razgovoru z Izidorjem Cankarjem - ali pa se je le v tej osamelosti z nostalgijo spominjal nekdanjih zmagovitih aplavzov? Vendar je ohranjal bolni umetnik ponos in vero vase: "Sicer pa naj jih igra kdor koli hoče, smelo trdim, da me vsak kopira in to dosledno. Toraj ničesar ne izgubim." Rad je igral tudi vse to, o tem smo že večkrat govorili; bolelo pa ga je vse življenje, da so ga tako dolgo izrabljali le za to in prav ta misel je poudarjena tudi v pismu, iz katerega povzemamo: "Gospod Skrbinšek, razumeli me pa boste, da bi sedaj prvič rad nastopil v kaki novi uloži!" Kdaj se bo vrnil za stalno v Ljubljano, še ni vedel; dogovoriti se mora z zdravnikom. Vsaka vrstica v tem pismu pa kaže, da se je vendarle počutil bolje, da si je želel svojega odra in se hkrati bal ljubljanskega podnebja: "Tu že cvete breskev in mandeljni in druge pomladanske cvetlice, pri nas v Ljubljani pa je še huda zima. Popravlil sem se dovolj dobro. Dolgčas mi je po gledališču, tako zelo. Veseli me, da se me spominjate. Prosim, pišite mi obširno pismo, kaj in kako je z gledališčem in kaj bo?" Izvedel je, da je umrl Waldstein, gledališki mojster in slikar. Kaj mu je bilo? V tistih krajih je igral potujoči komedijant Stojković in "napravil velik škandal" - tudi njega je vabil ("Norec!"). Pripovedoval mu je, da je Borštnik vse skupaj pustil - ni mu mogel verjeti, vendar se je kmalu pokazalo, da novica ni bila brez podlage.¹²⁸

¹²⁸ Neobjavljeno pismo (23. febr. 1914) v Skrbinškovi zapuščini v SGFM. - Iz istega obdobja je tudi razglednica iz Tople pri Hercegnovem, naslovljena na Osipa Šesta: "Ako imate kaj časa odveč, pišite ali poročajte kaj o Ljubljani." Tudi ta priča, kako je bil bolni igralec navezan na dom in gledališče in kako ga je pogrešal.

Tekli me, da x me pramnyat!
 Prosim piši mi obično pismo kaj' x
 kako je z gledališčem in kaj' bo z bitvar
 ne vem! Tanesem x te izvedel,
 da je z Walatčin umrl. Kaj' mu je
 bilo z Kaj' v opotinenju? Bo x je v
 volatna kaj' izpremenila z T. igra te
 du! Stojkarič s svojo družbo! Njegov
 je velik ikavščak. Vi' izgrale, so mu usti!
 kaj' mu x! Tudi pri meni je bil
 da bi nastopil. Marce! Bonin oglednik
 x, skoro, meglen x dnevnikom, kaj'
 praviš proti.
 Jo! Ta sprava naš volatna je vrsta, ker
 je prav Stojkarič, da je z frustrom se
 skupaj pusti. Senca mu ne morem
 najeti. Kitar, pozna Stojkarič, ne sme
 inta vprašati. Kaj' za tano kancan
 izino vas pogrepa
 Mirnik
 Tolmenci: Zelenika

Pismo Milanu Skrbinšku
 z zdravljenja v Zeleniki
 (1914)

Mesec dni zatem je zadela umetnika nesreča, ki je ni mogel preboleti; umrl mu je sin Jože, nadarjen petošolec, ki se je že uveljavljal s prvimi literarnimi zasnovami.¹²⁹ "Neutolažljiv sem", je pisal Izidorju Cankarju. "Bolj me to zdeluje kot bolezen." Očitno je bil pri pogrebu, prvega maja pa se je spet odpravil z Reke na Rab, skupaj z Andrejem Cankarjem, Izidorjevim očetom. Nista se počutila dobro, ne ta ne oni. Imela sta slabo morje med potjo, morsko bolezen, na otoku vsak drugi dan dež, zmeraj vetrovno. Prepihalo ga je, zdravje se je še poslabšalo. Izidorju je potožil, da ni prava družba za njegovega očeta; tega je vleklo h Karlu v Sarajevo in domov, v Šid. Svarili so ju, da Rab ni za bolne na prsih; tu je za nervozne ali pa zdrave ljudi, za kopanje v morju (bil pa je šele deseti dan maja). S Cankarjem sta se poslovila: Verovšek si je želel na Hvar. Ves čas ga je spremljalo "grozno vreme, vse se hoče podreti, tak veter in dež"; osamelost; bolečina zaradi sinove usode; želja, da bi bil še sredi življenja:

"Prosim Te, naznani, kaj je z gledališčem. Informiraj me natančno, ako kaj več novega, da se vem ravnati. Tako si želim ozdraveti, da bi mogel zopet delati. Prosim piši mi kaj,

¹²⁹ Umrl je 27. marca 1914. Izbral si je psevdonim Janko Senca; prim. Slovenec 1914, št. 70 in 73; Dan 1914, št. 821 (po SBL). - Verovšek je še iz Berlina (26. jun. 1911) prosil Izidorja Cankarja, naj bi sprejeli sina, ki je takrat končal tretji razred gimnazije, v ljubljansko Marijanišče.

dolgčas je, posebno zdaj, ko sem čisto sam."¹³⁰

Tisti zadnji meseci, med majem in decembrom, so domala zastrti; poslednji spomin na srečanje s svojim prvim učiteljem pod Tivolskim gradom nam je ohranil Hinko Nučič, ko se je v poznih juljskih dneh vračal skozi Ljubljano v Zagreb:

"Njegova zunanost me je pretresla. Nekdaj ponosno dvignjena glava na orjaških plečih je bila sedaj potisnjena globoko med ramena. Izraz njegovih uvelih lic je bil strahovit. Prav taka je bila vsa drža hirajočega telesa. Zadnjikrat sem ga videl pred dobrim letom rdečih in polnih lic, ko se je vrnil na oko ves zdrav, svež in pomlajen z otoka Hvara. A sedaj? Komaj sem ga še prepoznal. Srečala sva se s pogledi. Nekam v strahu sem ga pozdravil - učenec učitelja. Tudi on mi je nekako v zadregi odzdravil, toda s slabotnim, komaj slišnim glasom, on, Verovšek, čigar voluminozni glas je nekdanj donel po avditoriju gledališča, da se je vse treslo. Sicer so mi tovariši že na Dobravo sporočili, da se mu je zdravje zopet porušilo, vendar nisem mislil, da ga bom srečal v tako obupnem stanju. Prisedel sem. Pogovarjala sva se o marsičem: o gledališču, o današnji mobilizaciji, o vojski, ki je na pomolu, o bolezni, ki sem jo pravkar prebolel, le o njegovi bolezni si nisem upal začeti pogovarjati. Verovšek je opazil mojo obzirnost, pa je sam začel počasi in šepetaje pripovedovati o nji. 'Se še spominjate: ko sva se lani o počitnicah srečala pred pošto, takrat sem trdno upal, da mi je Hvar povrnil zdravje, toda zašel sem spet v to našo meglo, v to prekleto mizerijo, v te naše gnile razmere.'"¹³¹

Pol leta zatem se je poslovil, dvajsetega decembra; tretji dan so ga pospremili od njegovega stanovanja v Gosposki ulici 10, blizu nekdanjega starega Deželnega gledališča, kjer je malo pred požarom še igral v Revizorju, do novega doma na Ljubljanskem polju. Sorodniki so ohranili listič z neznano pisavo in s podatki, da je "stric Tone" prišel domov 14. junija 1914, 21. novembra je zadnjikrat hodil in umrl ob 9. uri dopoldne.

Nekrologi.¹³² Zadnja priznanja. Tudi zgrešene ocene. Spomini na smeh v avditoriju, včasih celo takrat, ko je nastopil v resni vlogi. Razmišljanja o dilemi: je bil rojen komik ali "globokomislec umetnik", kadar mu je bilo to omogočeno? Tako ali tako, zdaj je bilo sklenjeno njegovo "bridkosti in prevar polno življenje".

Najlepšo osmrtnico mu je napisal Ivan Cankar,¹³³ četudi je bila za koga premalo določna. Pisatelj je spremljal igralčevo delo od krstne predstave Jakoba Rude od Lepe Vide, ki ji je bil tudi režiser; vsaj vlogo šentflorjanskega župana je pisal prav zanj. Nobene od teh vlog ni omenjal; tudi drugih ne. Ne tistih, v katerih je - ob maloštevilnih priložnostih - zaživel

¹³⁰ Verovškova pisma Izidorju Cankarju hrani Inštitut za novejšo zgodovino; objavil jih je F. Koblar v Dokumentih SGM VIII (20), 1972, 139.

¹³¹ H. Nučič, *Igralčeva kronika* III, Lj. 1964, 11. - Nučič se je s tem zahvalil učitelju "za njegovo prvo dobro besedo na svoji gledališki poti".

¹³² Bilo jih je več kot meni Ivan Cankar; revialni so izšli večidel za njegovim, deloma anonimno: Slov. narod 21. in 23. dec. 1914 ter 5. jan. 1915 (Cankar); Tedenske slike 30. dec. 1914; Ilustrirani glasnik 31. dec. 1914; Lj. zvon 1915, 46 (Kobal); Slovan 1915, 92 in 95 (Skrbinšek); Mentor 1915, 177 (Meško).

¹³³ I. Cankar, *Verovšek*. Slov. narod 5. jan. 1915; ZD XXIV, 237. - Cankar se je še nekajkrat spominjal igralca. V glosi *Pozabljene rokavice* (Dom in svet 1916) beremo npr. njegovo misel, da "tudi na miniaturno podobo slovenske kulture sodi Verovškov obraz".

umetnik, ne tistih, v katerih je mogel biti, po tuji volji, zgolj glumač; tudi tistih ne, ki so šle po krivici mimo njega. Cankar ni nikogar obtoževal; nobenega namiga na Krpanovo kobilo. Spregovoril je o Verovškovem smehu; ne o tistem, ki ga je izvajal avditoriju:

"Verovšek je bil eden najimenitnejših sinov tistega slovenskega naroda, ki se je smejal. V smehu tistega naroda je bilo vse, kar premore bogato človeško srce: ljubezen, poštenost, modrost, grenko-veselo spoznanje življenja - tega svojega življenja, tako polnega bridkosti, ki jih je treba vsako uro posebej premagati. Mnogotero bridkost je premagal Verovšek, svojega naroda sin, in se smejal; najlepši in najbolj ljubezni vreden je junak, ki se v boju smeje; in ki s svojim smehom pokaže mlajšim prav tisto junaško pot."

Cankar je sklenil z mislijo na "široki smehljaj Verovškov, na široko njegovo gesto, kadar si je pogladil visoko nad čelom ostanke las", in z besedami, ki smo jih porabili za moto teh strani: prišel bo čas, ko bomo z mirnim in jasnim očesom pogledali nazaj - takrat bodo tudi njegovemu spominu "potrkalavi zvonovi".¹³⁴

Cankar je cenil Verovška tako kakor kritik in dramaturg Župančič; tako kakor v vse lepo zazrti lirik Meško in kakor mladi Milan Skrbinšek, ki je že najavljal drugačno gledališče, pri tem pa se mu ni zdelo potrebno rušiti starega.

Ko danes znova prebiramo vse to pisanje, se prav ob Meškovem spominskem esej¹³⁵ začudeni sprašujemo: kaj je bilo na teh straneh, skorajda skritih v dijaškem mesečniku, tako izzivalnega, da je (ob knjižnem ponatisu) silovito vznemelovilo Govekarja? Nič več in nič manj kakor Meškovo prizadeto vprašanje, ali "je Bog ustvaril Verovška in njegovo umetniško silo" samo za Krjavlje, Krpane in Blaže Mozole?" Tako pa seveda ni spraševal samo Meško; najbolj odločno in določno je obračunal s tem Verovšek sam v Obiskih Izidorja Cankarja, kjer je brez ovinkarjenja povedal, komu da so bili tisti njegovi nastopi v korist in komu ne.¹³⁶ Takrat je Govekar molčal, tako kot ob prvem natisu Meškovega članka. Gotovo pa je bilo vsaj takrat (1911) konec njegovega prijateljstva z igralcem, s katerim se je zdaj hvalil Mešku (če ga je sploh kdaj kaj bilo). Po vrnitvi iz Trsta ga je sicer res pokroviteljsko "vzel nazaj" (spet bolj v svojo kakor v igralčevo korist), prave priložnosti pa mu je le malokdaj naklanjal.

In Skrbinšek? Ta je ob smrti, pa tudi že prej in pozneje, največ razmišljal o najpopularnejšem slovenskem igralcu, ki da je bil "pri vsej svoji slavi nesrečen"; bil je "največji talent prve generacije slovenskega igralstva, a srečen ni bil v svoji umetniški duši!". Skrbinšek je tudi najbolj določno zarisal pot, po kateri bi moral Verovšek: pri "vsej mizeriji našega gledališkega vprašanja" so šle celo prek slovenskega odra postave, ki bi jih rad in lahko upodabljal - Ibsenov "bankerotni" Borkman in konzul Bernik, Tolstojev Fedja

¹³⁴ Na širše zasnovano pisanje o Verovšku je mislilo že več avtorjev, vendar so ostali načrti neuresničeni. Bodoči režiser Ciril Debevec je že v seminarju profesorja Prijatelja snoval diplomsko nalogo o njem in o Borštniku (o tem pričajo drobni zapiski v zapuščini in korespondenca, zlasti s Srečkom Kosovelom). Pozneje je imel gledališki raziskovalec Janko Traven v načrtu monografijo, ki naj bi izšla v Knjižnici Mestnega gledališča ljubljanskega; ko je nastajala monografija o Borštniku (Lj. 1985), smo nagovarjali prof. Mirka Mahnič, naj bi ji napisal vzporednico o Verovšku - Travna je prehitela smrt, Mahnič se je odločil za drugo delo.

¹³⁵ Prim. op. 2 in 3.

¹³⁶ Prim. op. 8.

ali Maeterlinckov slepi starček in še katera od vlog, ki so jih oblikovali drugi. Skrbinšek, ki se je ure in ure v razgretih pomenkih sprehajal z Verovškom ob Ljublanici, pa je segel še dalje in više: "Tvoja duša je zasanjala daleč tja v oni svet poezije, kjer toži sredi viharne pustinje nesrečni kralj Lear" ...¹³⁷

Ko se je svetovna vojna končavala in končala in so v Ljubljani obnavljali gledališče, je izšlo še nekaj zapoznelih spominskih člankov, v dnevnih listih in v revijah.¹³⁸ Borštnik in Verovšek sta postajala vse bolj pojem slovenskega gledališča prve zrele dobe - utemeljila sta naš "poklicni" in umetniški teater in mu kazala smer razvoja.

Četrty dan julija 1921. leta so jima odkrili pred ljubljansko Opero, nekdanjim Deželnim gledališčem, doprsna kipa, delo Franceta Kralja.¹³⁹ Prvotni načrt je bil veliko bolj širokopotezen; zgradili naj bi "Borštnik-Verovškov dom", ki naj bi bil trajen spomin na velika utemeljitelja slovenske dramske umetnosti in hkrati sleherni dan uporaben za vse, ki nadaljujejo njuno delo. Žal se je prav kmalu pokazalo, da bo denarja komaj za dve preprosti "hermi" pred gledališkim poslopjem in pri tem je ostalo. Skoraj deset let pozneje so jima uredili grob na ljubljanskih Žalah in po drugi svetovni vojni poskrbeli še za kipa v dramskem foyerju - Verovškov je delo kiparja Putriha.¹⁴⁰

Pozneje se je še našla kakšna priložnost, ob jubilejih ali v priložnostnih publikacijah, v memoarskih zapisih ali v zbornikih.¹⁴¹ Širšega monografsko zasnovanega dela žal ni napisal nihče od tistih, ki so še spremljali Verovška (ali Borštnika) na odru. Ostal je dolg in dolžnost, da poskušamo njuno podobo vsaj rekonstruirati, kolikor je to še mogoče - žal ob skromnem, pomanjkljivem in ne vselej zanesljivem gradivu.

Toliko - osem desetletij po Verovškovem slovesu - v pojasnilo in opravičilo, da je ta drobna knjiga taka, kakršna je.

¹³⁷ Slovan 1915, 92 in še večkrat pozneje; Skrbinšek je ohranil poleg Izidorja Cankarja edino pomembnejše Verovškovo pisemsko sporočilo. Tudi v knjigi *Gledališki mozaik* (I, Lj. 1963, 43) govori o njem in njegovih resnih vlogah in sklene: "A kaj se če. Bil je edini pristni slovenski komik na svojem polju in ljubljansko občinstvo mu je pokvarilo veselje do ljubljanskega gledališča, misleč, da se mora Verovšku vedno smeati. In najsi igra Krjavlja ali Hamleta".

¹³⁸ Najprej v reviji *Dom in svet*, v *Gledaliških listih*, v novi *Maski* in v mariborskem *Zrnju*; najzvestejši je ostajal Verovškovega spomina Milan Skrbinšek. Ob njegovih so posebej značilne besede Ferda Kozaka v razgovoru z Jankom Travnom ob novi uprizoritvi Profesorja Klepca. Tudi Kozak je poudaril, da je bil Verovšek "samonikel igralec, zato ga je tem bolj morilo, da svojih igralskih sposobnosti ni mogel dovolj razviti v vlogah, ki jih je željno pričakoval" (*Gled. list Drame SNG* v Lj. 1950-51, 255).

¹³⁹ To je bilo ob ljubljanskem kongresu Združenja gledaliških igralcev Jugoslavije. Slavnosti govornik je bil Danilo, kip pa je sprejel v varstvo upravnik Juvančič.

¹⁴⁰ Prim. D. Moravec, *Borštnik*. Lj. 1985, 219.

¹⁴¹ V našem času tudi v *Linhartovem izročilu*, v spominih Hinka Nučiča, Milana Skrbinška, Pavla Rasbergerja, v razgovorih, zgodovinskih pregledih itd.; prim. seznam literature na koncu te knjige.

SKLEP

Več kakor polovico let svojega nedolgega življenja je dal Anton Verovšek (1866-1914) domačemu gledališču, temeljem poklicnega igraltva na prehodu od ljubiteljskih tradicij čitalniške dobe in Dramatičnega društva k umetniški ustanovi z višjimi umetnostnimi stremljenji. Tako kot domala vsi v tistem času je bil brez možnosti za pridobitev višje strokovne izobrazbe, imel pa je toliko bolj izrazit naraven dar. Z izjemnim estetskim čutom, ki ga je spremljal vse življenje, se je poprijel lepe in občutljive obrti, ki je bila v rodu: vrtnarstva. Spočetka je oboje povezoval, vrt in oder, ko so se pokazale možnosti za to, se je odločil za slednje. Prve izkušnje so mu posredovali usmerjevalci našega gledališkega odra od Gedlja do Borštnika; takrat je bilo to še zelo preprosto - v enaki "dramatični šoli", iz kakršne je prišel, je čez nekaj let sam vzgajal nov rod bodočih igralcev. Nekateri od teh so se naglo vzpeli, vendar se je Hinko Nučič še po Verovškovem zgodnjem slovesu zahvaljeval svojemu "prvem učitelju". Kar je bilo zamujenega, naj bi pridejali pozneje priložnostni obiski na Dunaju, v Pragi, v Berlinu.

Nastopal je še v starem "stanovskem" teatru, nekaj tednov pred požarom; potem znova na tesnem odru častitljive čitalnice; od prvega dne v novem Deželnem gledališču (današnji Operi), za tisti čas in takratno malo Ljubljano ponosni in prostorni hiši; dve leti v Trstu, ko so rodoljubi ustanavljali drugo poklicno gledališče na Slovenskem in so mu zaupali umetniško vodstvo; potem spet doma, v svoji Ljubljani, ki si brez Verovška gledališča skorajda misliti ni mogla; vse dokler mu niso pošle moči. Blizu petsto vlog v takratnem razsežnem, raznorodnem in ne vselej visoko zastavljenem sporedu; in nekajkrat toliko gledaliških večerov, čeprav nekatera zahtevnejša dela niti ene same ponovitve niso dočakala. Mnogi od teh njegovih nastopov niso vredni spomina, tako kot tudi ne večji del repertoarja tistega časa. Vendar so bili tudi mejniki, ki stoje: v zapoznelih in ne preštevilnih uprizoritvah Shakespeara je vendarle preigral lepo vrsto vlog od Othella do Falstaffa; pomembne naloge je imel prav v vseh dramah Ivana Cankarja, ki so imele krstne predstave v času pisateljevega življenja; srečeval se je s sodobnejšo evropsko dramo, čeprav ne tako pogosto, kakor bi si bilo želeli - bil pa je vendarle Ibsenov Engstrand, Hauptmannov voznik Henschel, plemič Kuzofkin I. S. Turgenjeva; tudi Calderonov sodnik zalamejski, čeprav je bil ta napisan skoraj tri sto let prej. Bil je tudi režiser, čeprav ta "poklic" takrat še ni imel današnje teže in veljave. Vodil je priprave za uprizoritev premnogih enodnevnic, pa tudi nekaterih temeljnih del, celo Romea in Julije, Device Orleanske, Veselih Windsork, Kralja na Betajnovi, Lepe Vide... In seveda - tudi domala vseh Govekarjevih "narodnih iger", v Ljubljani in v Trstu.

M. Gaspari, Risba iz leta 1912 (neznana vloga iz serije Galerija naših mož)

Govekar je bil, lahko bi zapisali, njegova usoda; v dobrem in v slabem. V dobrem: res mu je s svojimi "junaki" pomagal do popularnosti, kakršne še ni užival noben slovenski umetnik, ne samo odrski. Toda za kakšno ceno? Odtlej so se mu ljudje krohotali, brž ko je stopil na oder; celo pri resnih igrah, preden so vedeli, kaj bo igral. Othello je bil pozabljen, pot do vzponov v moderni in klasični drami zastavljena, vse do nesojenega kralja Leara, ki ga je tako domiselno vpletel Skrbinšek v svoje postumne zapise. Verovšek je bil velikemu delu ljubljanskega občinstva sinonim za Blaža Mozola, Boštjana Ježa, Krjavlja.

Drugače so presojali njegovo vlogo ugledni kulturni delavci tistega časa, ki pa žal niso imeli odločilnega vpliva pri usmerjanju Govekarjevega gledališkega "podjetja". Ne samo Ivan Cankar, ki se je najbolj odločno uprl zlorabi nadarjenega igralca, ga pospremil pozneje z najlepšo osmrtnico in je imel v sleherni drami prihranjeno vlogo zanj, tudi po več; za nekatere vemo, da jih je pisal z mislijo nanj. (Res, tudi Govekar jih je pisal, zavedajoč se, da bi bili brez Verovška njegovi načrti neuresničljivi.) Tudi Etbin Kristan, Finžgar in še kdo. Prijateljeval je z Izidorjem Cankarjem; zlasti esej v Obiskih zgovorno potrjuje estetovo visoko sodbo o njem, zbližala pa sta se tudi osebno; ohranila so se pisma in pričevanja o skupnih obiskih, na primer pri Finžgarju. Oton Župancič mu je določil v svojih (sicer maloštevilnih) kritičnih poročilih mesto, ki mu je šlo, stal mu je ob strani kot dramaturg in tudi še v postumnih zapisih je izpričal svoje spoštovanje Verovškovi umetnosti in prijateljstvo, ki ga je vezalo s tem izjemnim človekom. Tudi v gledališki

F. Kralj, Kip pred Opero,
1921 (kamen)

družini, vse tako kaže, ni imel hujših nasprotnikov. Z Danilom sta se velikokrat sprla, zvesta vsak svoji naravi, vendar sta bila prijatelja do kraja; prav tako z gospo Avgusto, ki jo je privabil v Trst in je za njim nekaj časa vodila to drugo slovensko gledališče. In z Nučičem, uglednim članom zagrebške Drame, kateremu je dal na začetku gledališke poti "prvo dobro besedo".

Izjemen primer sožitja dveh generacij in dveh umetnostnih smeri je prijateljevanje z dvajset let mlajšim Skrbinskiom. Novi, izobraženi umetnik je vedel, da mora gledališče po novih poteh, vendar je sprejemal in visoko ocenjeval Verovškovo izročilo; ko bi ne zapisal o njem ničesar drugega kakor misel na kralja Leara, bi bila ocena pionirskega dela enega od utemeljiteljev slovenskega igraltva jasna in nedvoumna.

Vabljava naloga bi bila, raziskati vzporednice in nasprotja z Boršnikom, vendar ostajamo pri tem žal docela praznih rok. Nobenega dvoma ni, da sta si bila zelo različna, četudi sta igrala nekatere iste vloge. Pri skupnem delu sta preživela - spet učitelj in učenec - le nekaj let, pred Boršnikovim odhodom v Miletičev zagrebški ansambel. Sta si bila blizu? Osem let starejši Boršnik je bil ob Verovškovem prihodu že zrel umetnik z dunajskimi izkušnjami; Verovšek še ni bil Verovšek. Ob jubileju je izrekel dvoumno misel, da je Inemann "dvignil slovensko gledališče iz diletantizma do umetnosti." Pozneje sta se srečevala, tudi pri skupnem delu, le še priložnostno; vendar prav do kraja - v Verovškovi (poslednji) režiji je gostoval jubiliant Boršnik v Kralju na Betajnovi in upodabljal Kantorja ob njegovem župniku. Različna sta bila že po zunanji podobi in po osebnem temperamentu: Boršnik prej čokat kakor visok, Verovšek prava orjaška postava; prvi

N. Pirnat, Risba iz
poznejših let

samotarski molčečnej, drugi dobrodošel v vsaki družbi, človek, ki se je znal smejati in izvajljati smeh; Borštnik v svojem času vzor modernega igralca, Verovšek zrasel iz žlahtnih prvin ljudskega teatra; Borštnik bolj izobražen, umel je sukati celo pero, Verovšek nemara bolj prvinski, vendar je bil komaj sposoben napisati pismo prijatelju.

Ko smo pred leti razmišljali o Borštniku in mu poskušali najti vzporednico v našem času, da bi ga bolj približali današnjemu spremljevalcu gledališča, smo se ustavili ob Stanetu Severju. Ko bi hoteli poiskati tako sodobno inačico Verovšku, bi se pomudili ob Janezu Cesarju. Ne zato, ker sta oba upodabljala Falstaffa ali Krjavlja; tudi ne zaradi tega, ker sta se oba znala smejati na odru in v družbi. Ker sta bila oba radoživa kranjska komedijanta? Ne, čeprav sta bila tudi to. Poglavitna vez med Cesarjem in Verovškom je bila njuna skupna bolečina, da ju je velik del publike sprejemal zgolj kot komedijanta, čeprav sta ob maloštevilnih priložnostih razkrila tudi drugo plat svoje igralske narave: dar za zrele, poglobljene in celo pretresljive umetniške stvaritve. Verovšek je to poslednjič in najbolj določno izpričal v svoji zadnji predsmrtni sezoni kot Pedro Crespo, ko mu je Oton Župančič ponudil Calderonovega Sodnika zalamejskega. Cesar, ko so igrali v ljubljanski Drami štiri desetletja pozneje Millerjevo Smrt trgovskega potnika.

S tem pa smo pravzaprav že razrešili dilemo, ki nam je bila poglavitna spodbuda pri pisanju te knjige:

Komedijant ali umetnik?

K. Putrih, Poprsje v
foyerju Drame, 1949
(bron)

Bil je oboje. Spričo razmer, v kakršnih mu je bilo živeti in nastopati, je bil (moral biti) celo predvsem komedijant. Ko bi mu bilo mogoče ustvarjati v drugačnem okolju, bi bil predvsem umetnik.

In kje je meja? Ne gre za dramske ali komedijske vloge. V kategorijo "umetniškega" sodita tudi Shakespearov Falstaff in Cankarjev šentflorjanski župan ali nesojeni Gornik; celo Martin Krpan, kolikor je še ostalo na njem prvotnega, Levstikovega izročila.

Tudi v komediji, žlahtni in prvinski, je bil umetnik; tako kot je resnična, poglobljena komedija enakovredna tragediji in žlahtnejša od poprečne drame.

SUMMARY

This is meant (by the author himself) to be a supplement to the larger monography entitled "Borštnik. Portrait of a Drama Performer" - Lj., 1985. Apart from Borštnik, who spent most of his mature period in Zagreb, Anton Verovšek (1866-1914) - actor and director - remained loyal to the Slovene Theatre of Ljubljana and, partly, that of Triest (1907-1909) from his very first (1886) to the last appearance on stage (1913). Due to incomplete documents preserved, the monography in this case is much shorter; it is, however, equally divided into six Chapters covering the artist's career, above all his creative work. The monography ends in an Epilogue and additionally contains some photographs and documentary material, a few surveys and this Summary.

Chapter One discusses the actor's performances as a youth, taking place at the old Rural Theatre which burnt down shortly afterwards (in 1887); the plays given on the improvised Reading House stage, notably Lefont's Spines and Laurel, his first evidently successful appearance; as well as his later roles, performed at the provincial Theatre (now known as the Opera House), to mention some: Count Herman of Celje in Jurčič's Veronika Deseniška, Schiller's President (next to Borštnik as Wurm) and much, much more from the rich repertoire of that era, so closely associated - amongst others - with Ignacij Borštnik and his work (who, however, had - by 1894 - already left Ljubljana).

Chapter Two throws light on the period when the Ljubljana Theatre was managed by the Czech director Rudolph Inemann (1894-1900). As adequately commented by Verovšek himself, such an "overrule" of Inemann the director and numerous Czech actors who joined him in Ljubljana - however unusual it may have seemed, it was, given the circumstances, only logical. As for Verovšek, he was then busy performing Shakespeare's Othello, Schiller's Mortimer (Mary Stuart), Gogol's Governor (Revisor), Ibsen's Engstrand (Fears). At the end of the period referred to, Fran Govekar first became Secretary, then head of the Theatre - who selected Verovšek as the preferable interpreter of his (i.e. Govekar's) "national shows".

The following period (1900-1906), discussed in Chapter Three, saw Adolf Dobrovolný - another Czech director - replace Inemann. Verovšek himself, by then, had been promoted director and was engaged in preparing 14 plays, Grillparzer's drama Sappho coming first. Nevertheless, he kept on acting - notably in Shakespeare reprises and Cankar's premieres, but he gave an equally, if not a more successful performance in the role of the bankrupt aristocrat Khuzoffkin in Turgenyeff's Foreign Bread. As mentioned earlier, he was the interpreter "on duty" of all Govekar's dramatizations (such as, for instance, those of

Krjavelj, Martin Krpan etc.). He became very popular indeed with many audiences, although in a way that kept him away from his other favourite roles. Having celebrated his twentieth anniversary of work in Ljubljana, he - soon afterwards - left for Trieste.

Chapter Four deals with Verovšek already settled in Trieste (his stay there from 1907 to 1909). The Trieste of that era had developed half a century of tradition in Slovene acting, when - in 1902 - the Dramatic Society was founded, and - in 1907 - the "true", i.e. professional Slovene Theatre. Verovšek himself was invited to take over the theatre as its actor no. 1 and (also artistic) director. It was the happy time when Verovšek's old dream finally became true: to direct and star in Cankar's *Kralj na Betajnovi*, King of Betajnova; all he could be in Ljubljana, under Czech direction, was the priest. But on one occasion - during his Trieste period - he was invited to Ljubljana (on master Cankar's own request) to appear in the first staging of *Pohujšanje v dolini Šentflorjanski*, Scandal in the Valley of StFlorian. In Trieste Verovšek was free to act as he chose and, for a time, felt at great ease. Then he experienced some disillusionments and, after two years, returned to Ljubljana or, as the manager of the Ljubljana Theatre F. Govekar boasted, he "took him back".

Chapter Five gives us the Verovšek of 1909-1912 in Ljubljana, anew. We see him faced with quite a few unpleasing assignments - to begin with, in Govekar's plays, although in these very plays he gained a reputation as a successful comedian. Whenever he could, Verovšek did also prove himself as an excellent interpreter of characters, notably as Hauptmann's coachman Henschel. That was already the time of his silver jubilee, when dr. Izidor Cankar the essayist first made it possible for Verovšek to publicly reveal his views on theatrical issues and his personal dramas in particular, in the magazine *Dom in svet*. That was also the time when some of the most notable critics "judged" him more adequately than ever before, so for instance A. Robida, O. Župančič and E. Kristan. Towards the end of the period discussed, Verovšek performed Shakespeare's *Falstaff* (for the first time in Slovenia), and - additionally - directed another premiere, i.e. Cankar's *Lepa Vida*. In 1912 he visited Vienna, Prague and Berlin (where he had earlier been gaining theatrical experience).

Chapter Six throws light on Verovšek's last appearances and his premature farewell. When, in 1912, Govekar had - for a second time then, the first time was following his polemic with Cankar in 1906 - to leave, a "triumvirate" took over the theatre. One of its members, the poet Oton Župančič, was a friend of Verovšek, who - naturally - could provide to him some of the most desired roles, Calderon's Judge of Z. to mention one. The latter is considered to be (possibly the last) one of the greatest Verovšek's acting triumphs. Another performance worth mentioning, also coinciding with Borštnik's jubilee, was a new staging of Cankar's *Kralj na Betajnovi*, where - again - Verovšek himself interpreted the priest. Unfortunately, he fell ill during the season 1912-13. For therapeutic reasons, he was advised to spend long periods by the seaside, without any visible result. He then began to live in seclusion, nevertheless keeping some friendly ties with the writer Izidor Cankar and, notably, with the young and promising actor Milan Skrbinšek (correspondence as evidence). Unfortunately, Verovšek himself never reappeared on stage, although he hoped to. On December 20th, 1914 he silently took his leave, aged only 48. Several necrologies were then published, the most outstanding one by Ivan Cankar. No coincidence, for Verovšek acted in all of Cankar's dramas.

An additional Chapter (called Epilogue) tries to find a proper position in the Slovene theatre for Verovšek, as he deserves it. The author focuses on the actor's career, his ups and downs. He further tries to analyze the "fatal", as it seemed, relationship Verovšek-Govekar; as well as Verovšek's relations with some other contemporaries, a few of whom showed respect for his work (so for instance the two Cankars, Izidor and Ivan, Oton Župančič, Hinko Nučič, Milan Skrbinšek etc.). One thing which remains insufficiently defined, is the relationship between Verovšek and Borštnik, who was his first teacher and co-actor. More than anything, this concluding Chapter tries to offer an answer to whether Verovšek was a comedian or an artist. He was both, the author tells us. A comedian because - given the repertoire - he had to be one (there were good pieces acted too, to be sure); and no less an artist, with all his heart, but there were obviously not plenty of opportunities to demonstrate it.

Next to this Summary, the book additionally contains photos and facsimiles; a Survey of plays (roles) acted and directed; a Bibliography; an Index and a detailed Table of contents.

Prevedel: Igor Žužek

LITERATURA

Ob prvem jubileju:

Slov. narod 18. marca 1905.

Slovenec 22. marca 1905.

Lj. zvon 1905, 316 (F. Zbašnik).

Dom in svet 1905, 316 (A. Robida).

Ob drugem jubileju:

Slov. narod 3., 4. in 6. marca 1911.

Slovenec 4. in 6. marca 1911.

Rdeči prapor 8. marca 1911 (E. Kristan).

Slov. ilustrovani tednik 10. marca 1911.

Iz. Cankar. Obiski. Iz življenja in delovanja naših umetnikov. Dom in svet 1911, 155-158; Obiski, Lj. 1920, 151-163.

Nekrologi ob slovesu:

Smrt slovenskega igralca. Slov. narod 21. dec. 1914.

Anton Verovšek umrl. Slovenec 21. in 23. dec. 1914.

Iv. Cankar, Verovšek. Slov. narod 5. jan. 1915; Cankarjevo ZD XXIV, 237-239.

Anton Verovšek. Tedenske slike 30. dec. 1914.

Anton Verovšek. Ilustrirani glasnik 31. dec. 1914.

F. Kobal, Anton Verovšek. Lj. zvon 1915, 46-48.

M. Skrbinšek, Antonu Verovšku v spomin. Slovan 1915, 92-93.

Pogreb. Slovan 1915, 95-96.

K. Meško, Anton Verovšek. Mentor 1915, 177-182; Listki, Lj. 1924.

Zapozneli nekrologi:

B. Ž., Verovšku v spomin. Theater 1916, 29-30.

M. Skrbinšek, Anton Verovšek. Dom in svet 1918, 49-50.

M. Skrbinšek, Anton Verovšek. Maska 1920-21, 4-5.

Verovšku in Borštniku v spomin! Zrnje (Maribor) 1920-21, 44-45.

Odmevi od vojne do vojne:

F. Wollman, Slovinské drama. Bratislava 1925, 126.

Danilo, Spomini. Lj. 1930, zlasti 107-109, 171-173, 195.

F. Lipah, Gledališke zgodbe. Lj. 1938, 104-111.

P. Rasberger, Spomini na igralca Verovška. Jutro 24. dec. 1940.

P. Rasberger, Gledališki spomini. Anton Verovšek. Jutro 7. jun. 1943.

Pogledi na umetnika v našem času:

J. Traven, Razgovor s Ferdodom Kozakom. Gled. list Drame SNG v Lj. 1950-51, 255.

P. Rasberger, Anton Verovšek. (Ob 35-letnici njegove smrti.) Vestnik (Maribor) 17. jan. 1950.

J. Traven, Anton Verovšek - prvi slovenski Falstaff. Gled. list Drame SNG v Lj. 1956-57, 122-133; Pota slovenskega gledališča, Lj. 1965, 104-113.

F. Kalan, Evropeizacija slovenske gledališke kulture. Linhartovo izročilo, Lj. 1957, 49-50.

M. Skrbinšek, Gledališki mozaik I. Lj. 1963, zlasti 43, 47.

H. Nučič, Igralčeva kronika II. Lj. 1961, 78-79.

H. Nučič, Igralčeva kronika III. Lj. 1964, 11-12.

Prepis Verovškove pogodbe iz leta 1895. Gled. list Drame SNG Lj. 1964-65, 253-255.

P. Rasberger, Moji spomini. Lj. 1965, 31-34.

D. Moravec, Borštnik in Cankar. Dokumenti SGM V (13), 1969, 46.

D. Moravec, Govekarjeva "čista, sveta resnica" o Verovšku. Dokumenti SGM VI (15), 1970, 42-54.

M. Clemenz, Pregled dela Antona Verovška v Ljubljani in v Trstu.

(Seznam vlog in režij.) Dokumenti SGM VI (15), 1970, 65-85.

F. Koblar, Pisma Antona Verovška Izidorju Cankarju. Dokumenti SGM VIII (20), 1972, 139-144.

D. Moravec, Slovensko gledališče Cankarjeve dobe. Lj. 1974, zlasti 47-48, 95-97, 118-121, 189-190, 238, 248-249, 272.

F. Koblar, Anton Verovšek. SBL IV (13), Lj. 1982, 414-415.

Pisma Frana Govekarja III. Lj. 1983, 25-27, 269-271.

O. Župančič, ZD XII, Lj. 1992 (Imensko kazalo).

Gledaliških kritik v časnikih in revijah ne upoštevamo; pomembnejše so navedene sproti v opombah. Mnogi članki, zlasti v dnevnem tisku, so anonimni.

IMENSKO KAZALO

- Ajlec Rafael 67
- Anzengruber Ludwig 28, 30
- Aškerc Anton 23, 24
- Bahr Hermann 67, 69
- Batušić Nikola 28
- Baumeister Bernhard 65
- Begović Milan 31
- Benelli Sem 74
- Benišek Hilarij 65
- Betetto Julij 33, 74, 75
- Birch -Pfeiffer Charlotte 14
- Bisson A. C. 61
- Björnson Björnstjerne 56, 71
- Bleiweis-Trsteniški Karel 18
- Blumenthal Oskar 45, 59, 68
- Boleška Oton 33
- Borštnik Ignacij 7-16, 17, 18, 20, 23, 24, 25, 26, 28, 30, 38, 43, 60, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 83, 84, 87, 88, 89, 91, 92
- Bratina Valo 50
- Calderon de la Barca Pedro 32, 34, 69, 70, 71, 72, 73, 81, 84, 88
- Cankar Andrej 67, 77
- Cankar Ivan 5, 9, 15, 16, 17, 18, 23, 24, 25, 27, 28, 32, 33, 36, 40, 41, 42, 49, 50, 51, 52, 53, 59, 64, 65, 69, 71, 73, 74, 78, 79, 81, 82, 83, 85, 88, 89, 91, 92
- Cankar Izidor 8, 9, 18, 34, 36, 40, 43, 58, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 88, 89, 91, 92
- Cankar Karel 77
- Cesar Janez 84
- Clemenž Majda 92
- Costa Karl 47
- Courteline Georges 71
- Daneš (Gradiš) Josip 32
- Danilo (Cerar Anton) 11, 14, 23, 25, 27, 29, 30, 33, 45, 47, 55, 64, 66, 67, 73, 74, 80, 83, 91
- Danilova Avgusta 11, 23, 27, 29, 33, 46, 47, 48, 50, 52, 53, 55, 59, 67, 83
- Danilova Vera 51
- Danton Georges 21

- Daudet Alphonse 41
- Debevec Ciril 79
- Debevec Jože 8, 9
- Detela Fran 32
- Deyl Rudolf 21, 27
- Dimitrijević Mila 30
- Dobrovolný Adolf 25, 27, 30, 87
- Domicelj S. 28
- Dragutinović Lev 31, 32, 33, 42, 49, 51, 54, 55
- Drenovec Lojze 26
- Echegaray y Eizaguirre José 53, 56, 65, 69
- Faganel Jože 8
- Fijan Andrija 30
- Finžgar F. S. 28, 32, 33, 36, 57, 63, 64, 82
- Freudenreich Josip 52
- Funtek Anton 14
- Gangl Engelbert 11, 23, 24
- Gaspari Maksim 70, 82
- Gavella Branko 28
- Gecelj (Kocelj) Josip 10, 12, 25, 60, 81
- Gerbič Fran 50
- Gerbič H. G. 50
- Goethe J. W. 11, 22, 66, 67
- Gogolj N. V. 10, 23, 78, 87
- Golar Cvetko 62
- Gorki Maksim 30
- Govekar Fran 7, 8, 15, 18, 21, 23, 24, 25, 27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 52, 53, 54, 55-68, 69, 70, 71, 75, 76, 81, 82, 87, 88, 89, 92
- Gradnik Alojzij 74
- Grillparzer Franz 27, 67, 87
- Grom Edvard 53
- Hauptmann Gerhart 28, 45, 56, 58, 59, 60, 61, 71, 74, 81, 88
- Hawel Rudolf 58
- Hebbel Friedrich 11
- Hlača Rajner 44
- Hribar Ivan 38, 70
- Hubad Matej 69, 70
- Ibsen Henrik 11, 23, 30, 40, 58, 60, 62, 65, 69, 71, 79, 81, 87
- Inemann Rudolf 17-26, 27, 28, 68, 83, 87
- Jan Angela 50
- Jurčič Josip 14, 33, 36, 87
- Juvančič Friderik 32, 33, 38, 40, 41, 43, 55, 75, 80
- Kadelburg Gustav 45, 53, 59, 68
- Kalan (Kumbatovič) Filip 92
- Karlweis E. 68
- Kersnik Janko 24, 52
- Kobal Fran 29, 38, 40, 42, 45, 55, 69, 70, 74, 78, 91
- Koblar Francè 8, 26, 66, 67, 78, 92
- Kosovel Srečko 79
- Kozak Ferdo 80, 92
- Kraigher Lojz 52, 59

- Kralj Francè 80, 83
 Kreft Bratko 32
 Kristan Etbin 32, 50, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 69, 70, 82, 88, 91
 Kristan Fran 31
 Kveder Zofka 41, 46
 Lefont (dramatik) 9, 11, 12, 87
 Lengyel Menyhért 57
 Léon Victor 49
 Lessing G. E. 23
 Levstik Fran 9, 25, 85
 Lier František 27, 28, 33, 39
 Lierová Hana 33
 Linhart A. T. 23, 24
 Lipah Fran 92
 Lovšin Fran 11
 Maeterlinck Maurice 30, 56, 80
 Mahnič Joža 73
 Mahnič Mirko 79
 Malovrh Miroslav 28
 Medved Anton 23, 57, 62
 Mekindova Ivanka 50
 Merhar Ivan 48
 Meško F. K. 7, 37, 38, 39, 52, 78, 79, 91
 Michelangelo Buonarroti 12, 13
 Milčinski Fran 25
 Miletic Stjepan 17, 28, 83
 Miller Arthur 84
 Moissi Alexander 67
 Molière 41, 49, 71
 Molnár Ferenc 69
 Moravec Dušan 17, 38, 44, 69, 80, 92
 Morré Karl 11, 30, 39, 45, 46, 74
 Mosenthal S. H. 11, 46, 48
 Murnik Rado 23, 68
 Neidhart August 45
 Nestroy J. N. 55
 Nicolai O. C. 65
 Nigrinova Gizela 39
 Nigrinova Vela (Avgusta) 39
 Nolli Josip 11, 12, 65
 Nosková-Nasková Ružena 33, 70
 Novak Ursula 7
 Nučič Hinko 8, 18, 26, 27, 30, 32, 33, 41, 49, 55, 56, 57, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 70, 75, 78, 80, 81, 83, 89, 92
 Oblak J. C. 36
 Odi (Ody) Dragojila 25
 Ogrinec Josip 23
 Ohorn Anton 30, 49
 Perdan Fran 11
 Pirnat Nikolaj 84
 Ponikvar Karla 53
 Povhe Josip 75
 Prešeren Francè 8, 9, 25, 72
 Prijatelj Ivan 31, 79
 Pugelj Milan 62, 71
 Putrih Karel 80, 85

- Raimund Ferdinand 25
- Rasberger A. 67
- Rasberger Pavel 65, 75, 80, 92
- Raupach Ernst 9, 11, 30, 50, 55
- Regent Ivan 30, 52
- Reinhardt Max 66
- Remschkar Jakob 7
- Robida Adolf 36, 40, 57, 59, 62, 65, 67, 68, 70, 88, 91
- Robida Ivan 67
- Salmič Rafael 11, 75
- Schiller Friedrich 11, 14, 15, 22, 24, 27, 30, 35, 40, 61, 81, 87
- Schönthan Franz 53
- Schwentner Lavoslav 25, 52
- Sever Stane 84
- Shakespeare William 14, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 29, 30, 34, 35, 40, 41, 61, 65, 66, 69, 81, 82, 83, 85, 87, 88
- Skrbinšek Milan 8, 25, 26, 29, 37, 38, 55, 57, 59, 64, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 88, 89, 91, 92
- Smetana Bedrich 12
- Sofokles 69
- Stare Josip 8
- Stojković Mihajlo 76
- Stritar Josip 23, 24
- Stroupežnický Ladislav 49
- Sudermann Hermann 71
- Šest Osip 8, 76
- Šimáček Vladimír 59
- Šlebinger Janko 56
- Špicar Jakob 56, 63
- Štebi Lojzka 62
- Štefe Ivan 38, 66
- Štolba Josef 41
- Šubert F. A. 18, 50, 53, 56
- Šušteršič Ivan 38, 69
- Taborská Mara 33, 42
- Taborský Vilém 33, 42, 43
- Tavčar Ivan 10, 11, 41, 67
- Tekavčič Fran 18
- Terseglav Fran 53
- Teršová Zdenka 20, 21
- Tolstoj L. N. 30, 51, 53, 69, 79
- Traven Janko 50, 65, 79, 80, 92
- Trdina Janez 34
- Trstenjak Anton 25
- Trstenjak F. 64
- Turgenjev I. S. 31, 34, 46, 47, 48, 71, 81, 87
- Tyl J. K. 46
- Veble Marko 50
- Verovšek Anton 1-92
- Verovšek Georg (Jurij, oče) 7, 8
- Verovšek Ivan (brat) 7
- Verovšek Jože (sin, Janko Senca) 77
- Verovšek Jurij (brat) 7, 8, 76
- Verovšek Matija (ded) 7
- Verovšek Mihael (brat) 7
- Verovšek-Vomberger Helena (babica) 7

Vojnović Ivo 53, 57

Wollman Frank 62, 91

Vošnjak Josip 16

Vrchlický Jaroslav 21

Zacconi Ermete 47

Waldstein Luis 36, 76

Zbašnik Fran 11, 23, 37, 40, 41, 53, 56, 91

Wester Josip 56, 57

Zvonarjeva (Borštnik) Zofija 12, 14, 25

Wilbrandt Adolf 46, 47, 48

Župančič Oton 27, 30, 38, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 69-80, 82, 84, 88, 89, 92

Wilde Oscar 30

Winterfeld Adolf 18

Žužek Igor 89

PREGLED DELA ANTONA VEROVŠKA V LJUBLJANI IN V TRSTU

Št.	Avtor	Delo	Vloga	Datum
VLOGE V LJUBLJANI				
1.	Borštnik I.	Ponesrečena glavna skušnja	neznana vloga	8.12.1886
2.	Gogolj N. V.	Revizor	Artemij Zemljanika	9.1.1887
3.	Raupach E.	Mlinar in njegova hči	Luka	1.11.1887
4.	Moser G. & L'Arronge A.	Oče so rekli, da le!	Debelec	20.11.1887
5.	Morré K.	Revček Andrejček	Zmikovt Matija	4.12.1887
6.	Bačucki M.	Teške ribe	Pagatovič	26.12.1887
7.	Birch-Pfeiffer C.	Lowoodska sirota	Patrih	8.1.1888
8.	Desforges	Muteč	Doktor Skaza	26.1.1888
9.	Borštnik I.	Otok in Struga	Vitez Trd	19.2.1888
10.	Moser G.	Gospa, ki je bila v Parizu	Ivan	10.3.1888
11.	Kaiser F.	Prvikrat v gledališči	Kralj	18.3.1888
12.	Girardin É.	Prestop žene	Sluga	19.3.1888
13.	Bačucki M.	Gosi in goske	Tepiševski	15.4.1888
14.	Birch-Pfeiffer C.	Cvrček	Oče Nadej	12.5.1888
15.	Mosenthal S. H.	Deborah	Zdravnik	13.5.1888
16.	Wilbrandt A.	Svetinova hči	Zapisnikar	23.9.1888
17.	Dumanoir P. - F. - P. & Keraniou A. - B. - M.	Ena se joče, druga se smeje!	Viktor	14.10.1888
18.	Šamberk F. F.	Jednajsta zapóved	Jičinski	4.11.1888
*19.	Titl A. E.	Pot po nevesto	Armand Auberivé	11.11.1888
20.	Knauf M.	Kdor se poslednji smeje!	Natakar	11.11.1888
21.	Birch-Pfeiffer C.	Mesto in vas	Rodovanov	18.11.1888
22.	Dennerly A. & Mallian	Marijana	Bolniški strežaj	16.12.1888
23.	Borštnik I.	Otok in Struga	Igla	6.1.1889
				obn. 1.1.1894
				obn. 12.3.1898
				obn. 22.3.1901
24.	Gömer K. A.	Srečen oče	Mavec	12.1.1889

25.	Nissel F.	Čarovnica pri jezeru	Janez	7.1.1889
26.	Decourcelle A. & Thiboust L.	Na kosilu bom pri svoji materi	Prvi sluga	24.2.1889
27.	Vošnjak J.	Pene	Koler	10.3.1889
28.	Kotzebue A.	Vrban Debeluhar	Koštrin	17.3.1889
29.	Štolba J.	Vodno društvo	Cvetko Ljubovaški	6.10.1889
30.	Decourcelle A. & Jaime fils	Išče se odgojnik	Josip	13.10.1889
31.	Vošnjak J.	Ministrovo pismo	Telegrafski sluga	20.10.1889
32.	Kohl L. K. D.	Milord Cartouche	Humann	3.11.1889
33.	Henle E.	Strijc bogatin	Westermayer	17.11.1889
34.	Jeřábek F. V.	Služabnik svojega gospoda	Sirec	24.11.1889
35.	Morré K.	Revček Andrejček	Jože Jeklen	15.12.1889
				obn. 6.1.1896
36.	L'Arronge A.	Doktor Blažič	Trdič	22.12.1889
37.	Mosenthal S. H.	Na Osojah	Cerkovnik	5.1.1890
				obn. 27.11.1894
38.	Trifković K.	Šolski nadzornik	Kragulj	19.1.1890
39.	Putlitz G. H.	Ogenj ni igrača	Prosenec	26.1.1890
40.	Nestroy J. N.	Danes bomo tiči	Vozač	2.2.1890
41.	Labič E. & Delacour	Pojdimo na Dunaj!	Cvenkovič	9.2.1890
42.	Wehl T.	Zlobna šala	Tratnik	1.3.1890
43.	Stroupežnický L.	Gospod Grobski	Logar	16.3.1890
44.	Belly G.	Štempihar mlajši	Kričaj	25.3.1890
45.	Raupach E.	Mlinar in njegova hči	Duhoven	1.11.1890
46.	Albini A.	Umetnost in narava	Moric Bezgovec	9.11.1890
47.	Borštnik I.	Stari Ilija	Jernej Bogaté	16.11.1890
48.	Hebbel F.	Marija Magdalena	Karol	23.11.1890
49.	Štěpánek J. N.	Slovenec in Nemec	Tomaž	30.11.1890
				obn. 9.2.1897
				obn. 7.3.1905
50.	Schönthan F.	Zlati pajek	Dr. Davorin Markič	7.12.1890
51.	Stroupežnický L.	Gospod Grobski	Tit Grobski	26.12.1890
52.	Palm A. I.	Naš prijatelj Njeklužev	Harlampij Stavicki	4.1.1891
53.	Winterfeld A.	Zakotni pisar	Podvinski	11.1.1891
54.	Hahn R.	Čevljar baron	Dr. Kralj	18.1.1891
				obn. 1.1.1895
55.	Lefont	Trnje in lovor	Michel Angelo	25.1.1891
56.	Mosenthal S.	Debora	Župnik	15.2.1891
* 57.	Weidt H.	Zaroka v kleti	Miha	1.3.1891
58.	Birch-Pfeiffer C.	Nasledki skrivnostne prisege	Ruprecht	19.3.1891
59.	Lemoine G.	Materin blagoslov	Loustalot	22.3.1891
				obn. 30.9.1894
				obn. 26.1.1896
60.	Holtei K.	Bisemica	Radovščak	12.4.1891

61.	Raimund F.	Zapravljivec	Tajnik svetnik Modrin	19.4.1891
62.	Sardou V.	Zadnji list	Bussonier	4.10.1891
63.	Ogrinec J.	V Ljubljano jo dajmo!	Gašpar Srebrin	11.10.1891
				obn. 1.1.1901
64.	Hennequin A. - N.	Trije klobuki	Eugen Sylvestre	25.10.1891
65.	Birch-Pfeiffer C.	Lowoodska sirota	Dr. Blackhorst	8.11.1891
66.	Feuillet O.	Dalila	Knez Kališ	29.11.1891
67.	Vavra J.	Konkurzi gospoda notarja	Zelenec	6.12.1891
68.	Feuillet O.	Ubožan plemič	Gospod Laroque	20.12.1891
69.	Benedix R. J.	Strijček	Gim	17.1.1892
70.	Arago E. & Vermond P.	Vragovi zapiski	Chevalier de la	
			Rapiniere	24.1.1892
71.	Birch-Pfeiffer C.	Cvrček	Oče Bujan	2.2.1892
				obn. 21.12.1897
72.	Štolba J.	All right!	Matej Ginybulk	7.2.1892
73.	Ohnet G.	Fužinar	Bachelin	13.3.1892
				obn. 14.3.1899
74.	Rosen J.	Diletantje	Dr. Marko pl. Jurić	20.3.1892
75.	Blum E. & Toch R.	Nervozne ženske	Chamoisel	10.4.1892
76.	Nestroy J. N.	Lumpacij Vagabund ali		
		Zanikma trojica	Stelarij	18.4.1892
				obn. 5.3.1895
				obn. 16.2.1901
				obn. 26.3.1911
77.	Jurčič J.	Veronika Deseniška	Herman	29.9.1892
78.	Bisson A.-C.-A.	Pokojni Toupinel	Letellier	29.10.1892
79.	Stroupežnický L.	Naša kri	Lipe Dobovec	20.11.1892
*80.	Offenbach J.	Svatba pri svetilnicah	Župan	23.11.1892
81.	Decourcelle A. & Jaime fils	Išče se odgojnik	Duresnel	23.11.1892
82.	Vošnjak J.	Svoji k svojim	Matevž Pilkovič	26.11.1892
				obn. 21.1.1904
83.	Raimund F.	Zapravljivec	Vrtnar	4.12.1892
*84.	Ipavec B.	Teharski plemič	Glasnik grofa Celjskega	10.12.1892
85.	Weilen J.	Edda	Marten Kieholt	18.12.1892
86.	Blumenthal O.	Drugo lice	Dr. Filip Rak	5.1.1893
87.	Schiller F.	Kovarstvo in ljubezen	Predsednik pl. Walter	11.1.1893
				obn. 27.1.1898
88.	Trifković K.	Svoje glavnice	Gabrovec	25.1.1893
89.	Ganghofer L. & Brociner M.	Valenska svatba	Demeter Fortunat	28.1.1893
90.	Nestroy J. N.	Danes bomo tiči!	Plavec	2.2.1893
91.	Berla A.	Čevljarska učenca	Uzmaj	5.2.1893
92.	Sardou V.	Fedora	Rouvel	22.2.1893
93.	Anzengruber L.	Krivoprisežnik	Andrej Borovšek	5.3.1893
				obn. 10.1.1897
				obn. 17.2.1903

94.	Viková-Kunětická B.	Starinamica	Dr. Ivan Dolnik	19.3.1893 obn.30.1.1896
95.	Vošnjak J.	Lepa Vida	Martin Sodja	22.3.1893
96.	Štolba J.	Dolenjska železnica	Peter Zagorec	1.10.1893
97.	Dumas A. fils	Dama s kamelijami	Junj Duval	7.10.1893
98.	Schlesinger S.	Ravna pot, najboljša pot	Dragan	12.10.1893
99.	Nissel F.	Čarovnica pri jezeru	Gornik	29.10.1893 obn. 9.12.1894 obn. 23.1.1898
100.	Blum E. & Toché R.	Madame Mongodin	Prefekt departementa	18.11.1893
*101.	Ipavec B.	Teharski plemiči	Valentin	23.11.1893
102.	Kotzebue A.	Zmešnjava na zmešnjavo	Major Borovski	26.11.1893
103.	Laufs K.	Veharjevo letovišče	Zaletel	29.11.1893
104.	Wilbrandt A.	Svetinova hči	Stojan	2.12.1893
105.	Gömer K. A.	Sneguljčica	Minister	10.12.1893 obn. 8.3.1903
106.	Ohnet G.	Fužinar	Moulinet	17.12.1893 obn. 16.2.1897
107.	Anzengruber L.	Krivoprisežnik	Marko	26.12.1893
*108.	Weber K.	Čarostelec	Samiel	28.12.1893
109.	Vošnjak J.	Premogar	Marko Sivec	13.1.1894
110.	Schönthan F. & Schönthan P.	Ugrabljene Sabinke	Dr. Novak	10.2.1894
111.	Dumas A. père	Kean	Režiser	25.2.1894
112.	Bozdech E.	Iz dobe kotiljonov	Vojvoda Choiseul	10.3.1894
113.	Delavigne C.-J.-F.	Ludvik XI.	Commines	27.9.1894 obn. 29.11.1895
114.	Moser G.	Knjižničar	Marsland	6.10.1894
115.	Freudenreich J.	Graničarji	Obrstar	9.10.1894
116.	Rosen J.	O ti može!	Dr. Prelog	23.10.1894
*117.	Vrhlický J.	V Diogenovem sodu	Aleksander Veliki	6.11.1894
118.	Winterfeld A.	Zakotni pisar	Hišni gospodar	1.12.1894
119.	Palm A. I.	Naš prijatelj Njeklužev	Laptjev	21.12.1894
120.	Bayard J. & Vanderbruch	Pariški potepuh	Bizot	22.12.1894
121.	Germonik L.	Pogumne Gorenjke	neznana vloga	6.1.1895
122.	Belot A.	Fromont mlađi in Risler starejši	Risler	10.1.1895
123.	Šubert F. A.	Jan Výrava	Kiralj	5.2.1895
124.	Dumas A. fils	Dama s kamelijami	neznana vloga	1.3.1895
125.	Ganghofer L. & Brociner M.	Valenska svatba	neznana vloga	2.3.1895
126.	Svoboda F. X.	Pota življenja	Černy	1.10.1895
127.	Dennery A. & Cormon E.	Siroti	Grof de Linières	6.10.1895
128.	Hervé	Mam'zelle Nitouche	Ravnatelj gledališča	12.10.1895 obn. 22.1.1901
129.	Schiller F.	Razbojniki	Švajcar	7.11.1895 obn. 24.3.1901 obn. 2.2.1905 obn. 23.1.1910
130.	Bisson A.-C.- A. & Carré A.	Maškarada	Berjonnat	23.11.1895

131.	Schönthan F. & Schönthan P.	Ugrabljene Sabinke	Martin Golvič	17.12.1895
132.	Costa K.	Brat Martin	Debeljak	21.12.1895
133.	L'Arronge A.	Moj Pepček	Valentin Kopitar	18.1.1896
134.	Smetana B.	Prodana nevesta	Prvi atlet	12.1.1896
135.	Shakespeare W.	Othello	Othello	14.3.1896
136.	Goethe J.	Egmont	Viljem Oranski	31.3.1896
137.	Schiller F.	Razbojniki	Karl	11.4.1896
138.	Funtek A.	Iz osvete	Tovarnar Andrej	1.10.1896
139.	L'Arronge A.	Hčere gospoda Zajčka	Anton Zajček	8.10.1896
				obn. 18.11.1902
140.	Jurčič J. & Kersnik J.	Berite Novice!	neznana vloga	10.10.1896
141.	Schiller F.	Marija Stuart	Mortimer	22.10.1896
142.	Moser G. & Schönthan F.	Vojska v miru	Pl. Sonnenfels	5.11.1896
143.	Suderman H.	Dom	Dr. pl. Keller	13.11.1896
144.	Fournier N. & Meyer	Igra piké	Mercier	24.11.1896
145.	Jirásek A.	Selanka	Tone Goran	11.12.1896
146.	Costa K.	Ali je to dekle!	Božidar pl. Kopriva	2.1.1897
147.	Ogrinec J.	Kje je meja?	Matija Križ	19.1.1897
148.	Bergen A.	Čitalnica pri branjevki	Gospa Korfula	7.3.1897
149.	Raimund F.	Zapravljivec	Vovk	4.4.1897
150.	Shakespeare W.	Trgovca beneški	Antonio	1.10.1897
151.	Juin C.- Reinhard P. J.	Stari korporal	Ivan Palmotić	3.10.1897
152.	Mumik R.	Napoleonov samovar	Ivan Drenovec	12.10.1897
153.	L'Arronge A.	Doktor Blažič	Milivoj Zlatko	21.10.1897
154.	Krylov V. A.	Tretja hči	Ivan Zakrutin	2.12.1897
155.	Brachvogel A. E	Narcis	Baron Holbach	4.1.1898
156.	Mosenthal S. H.	Debora	Lovec	6.1.1898
157.	Wilbrandt A.	Anja in Mesalina	Gaj Silij	4.2.1898
158.	Bisson A. - C.-A. & Carré A.	Maškarada	Dr. Blanchon	20.2.1898
159.	Benedix R. J.	V ječi	Martin	3.3.1898
160.	Raeder H.	Robert in Bertram	Mokar	6.3.1898
				obn. 5.2.1910
				obn. 2.3.1913
161.	Shakespeare W.	Kako se krote ženske	Baptista	18.3.1898
162.		Tambor v Puebli	Medved	2.4.1898
163.	Léon V.	Omikanci	Dr. Jožef Müller	21.9.1898
164.	Bisson A. - C.-A. & Carré A.	Gospod ravnatelj	Bouquet	23.9.1898
165.	Tyl J. K.	Jurčkove sanje	Vaclav Riga	25.9.1898
166.	Blumenthal O. & Kadelburg G.	Martin Smola	Tobija Poteron	7.10.1898
				obn. 11.12.1900
167.	Sardou V.	Fedora	Gretsch	21.10.1898
*168.	Roger V.	Klarica na vojaških vajah	Poireau	8.11.1898
169.	Lessing G. E	Emilija Calotti	Odoardo	22.11.1898
170.		Naš cesar	Popotnik	2.12.1898
171.	Medved A.	Cesar Friderik III.	Junij Hertenfels	4.12.1898
172.	Costa K.	Ali je to dekle!	Istvan Juhasz	8.12.1898

173.	Linhart A. T.	Veseli dan ali Matiček se ženi	Žužek	18.12.1898
174.	Gangl E.	Sin	Anton Slemenc	20.12.1898
175.	Westerlein F. E.	Jožef v Egiptu	Ruben	3.1.1899
176.	Westerlein F. E.	Jožef v Egiptu	Kedar	3.1.1899
177.	Tucič S.	Trhli dom	Peter Ligurow	13.1.1899
178.	Govekar F.	Rokovnjači	Blaž Mozol	7.2.1899
				obn. 22.11.1900
				obn. 12.12.1909
179.	Govekar F.	Rokovnjači	Kofendež	7.2.1899
180.	Görlitz K.	Trije pari čevljev	Pl. Varshazi	10.2.1899
181.	Schiller F.	Marija Stuart	Melvil	24.2.1899
				obn. 20.11.1900
182.	Werther J.	Vojni načrt	Knez Kurakin	2.3.1899
183.	Stritar J.	Prešernov god v Eliziju	Vodnik	20.3.1899
184.	Aškerc A.	Prešeren v gostilni 'Tri zlatem grozdu	Janez Strah	20.3.1899
185.	Gangl E.	Krst pri Savici	Duhovnik	20.3.1899
186.	Medved A.	Za pravdo in srce	Lokvanec	26.3.1899
187.	Ganghofer L. & Neuert I.	Vaški podobar	Anton Premec	21.9.1899
188.	Labiche E. & Martin E.	Potovanje gosp. Fajdige	Fajdiga	23.9.1899
189.	Langmann P.	Jemaj Turazer	Kopač	5.10.1899
190.	Stritar J.	Logarjevi	Andrej Logar	10.10.1899
191.	Raimund F.	Kmet milijonar	Ajakseljček	19.10.1899
192.	Raupach E.	Mlinar in njegova hči	Pivek	1.11.1899
193.	Ibsen H.	Strahovi	Mizar Engstrand	7.11.1899
194.	Gogolj N. V.	Revizor	Anton Dmuhanovskij	16.11.1899
195.	Stankovský J. J.	Od stopinje do stopinje	Birtič	2.12.1899
				obn. 29.11.1901
196.	Shakespeare W.	Hanlet	Klavdij	28.12.1899
*197.	Straus J. jun.	Netopir	Žaba	9.1.1900
198.	Aškerc A.	Izmajlov	Knez Zagorski	19.1.1900
199.	Raimund F.	Zapravljivec	Gugel	3.2.1900
200.	Linhart A. T.	Županova Micka	Jaka	13.2.1900
				obn. 12.12.1905
201.	Kotzebue A.	Vrban Debeluhar	Krempelj	26.2.1900
202.	Cankar I.	Jakob Ruda	Dobnik	16.3.1900
203.	Anzengruber L.	Dolski župnik	Jože Koreninčar	27.9.1900
204.	Pohl E.	Sedem gavranov	Sod	9.10.1900
205.	Štamberg F. F.	Valvazorjev trg št. 6	Teodor Bunka	21.10.1900
206.	Anzengruber L.	Četrta božja zapoved	Dolinšek	23.10.1900
*207.	Maillart L.	Puščavnikov zvonček	Propovednik	4.11.1900
208.	Held H.	Šivilja	Ilija pl. Popovič	6.11.1900
				obn. 20.11.1904
209.	Prešeren F.	Povodni mož	Recitator	4.12.1900
210.	Blumenthal O. & Kadelburg G.	Pri belem konjičku	Oroslav Bucek	6.12.1900
				obn. 20.11.1904
211.	Gömer K. A.	Palček	Divji mož	26.12.1900

212.	Shakespeare W.	Romeo in Julija	Mercutio	3.1.1901
213.	Thomas B.	Charleyeva tetka	Stephen Spittique	17.1.1901
214.	Kotzebue A.	Vrban Debeluhar	Vrban Debeluhar	10.2.1901
215.	Govekar F.	Deseti brat	Knjavej	27.2.1901
				obn. 5.12.1909
216.	Hauptmann G.	Hanice pot v nebesa	Matern	8.3.1901
				obn. 2.10.1910
217.	Tyl J. K.	Zaloški godec	Kralj Alenoros	22.9.1901
218.	Valabrègue A. & Hennequin C.-M.	Coralie & Comp.	Etienne	25.9.1901
219.	Ernest O.	Vzgojitelj Lanovec	Tomaž Luštrek	8.10.1901
220.	Mrštik A. & Mrštik V.	Mina	Završan	15.10.1901
221.	Balucki M.	Klub samcev	Sebenovski	7.11.1901
222.	Alešovec J.	Nemški ne znajo	Koren	12.11.1901
223.	Bisson A.-C.-A.	Kontrolor spalnih vagonov	Montpepin	3.12.1901
224.	Rosegger P.	Na sodnji dan	Meden	15.12.1901
225.	Rosegger P.	Na sodnji dan	Piskernik	15.12.1901
226.	Davis G.	Katakombe	Blimm	2.1.1902
227.	Schiller F.	Devica Orleanska	Talbot	18.1.1902
				obn. 19.3.1905
228.	Schiller F.	Devica Orleanska	Prikazen čmega viteza	18.1.1902
229.	Sudermann H.	Čast	Stari Heinecke	1.2.1902
230.	Morré K.	Revček Andrejček	Revček Andrejček	9.2.1902
231.	Costa K.	Njen korporal	Matevž Copat	18.2.1902
232.	Detela F.	Učenjak	Jakob	27.2.1902
233.	Finžgar F. S.	Divji lovec	Tonček	11.3.1902
				obn. 18.2.1912
234.	Brieux E.	Rdeči talar	Bunerat	23.3.1902
235.	Morré K.	Gospod Jakob	Mokar	27.9.1902
236.	Sardou V. & Moreau E.	Madame Sans-Cène	Savary	30.9.1902
237.	Görner K. A.	Pepelka	Kakadu	11.10.1902
				obn. 26.12.1906
238.	Björnson B.	Bankerot	Jakobsen	25.10.1902
239.	Berton P. & Simon C.	Zaza	Halardot	25.11.1902
240.	Thoma L.	Medalja	Jakob Lampe	4.12.1902
241.	Bisson A.-C.-A. & Mars A.	Klofuta za 100.000 frankov	Bourganeuf	14.12.1902
242.	Krenn L. & Lindau K.	Brez denarja	Karol Čekin	18.12.1902
243.	Kovarovic K.	Psoglavci	Vojtech Šara	20.12.1902
244.	Barret W.	Quo vadis?	Ursus	23.12.1902
245.	Hennequin C.M. & Duval G.	Anatolov dvojniki	Polkovnik Lehnchois	9.1.1903
246.	Štolba J.	Morska deklica	Smrekar	27.1.1903
247.	Dreyer M.	Poskusni kandidat	Brockelmann	31.1.1903
248.	Shakespeare W.	Sen kresne noči	Kozobrin	28.2.1903
*249.	Franchetti A.	Azrael	Glavar ciganov	10.3.1903
*250.	Parma V.	Amaconke	Kancelar	24.3.1903
251.	Krenn L. & Lindau K.	Vroč kri	Kazimir Panagel	27.3.1903/903

252.	Kneisel R.	Satanova Hči	Šiška	3.4.1903
253.	Sardou V.	Dobri prijatelji	Marecat	1.10.1903
254.	Kisielewski J. A.	Zoisa	Borkowski	3.10.1903
255.	Faster O.	Lepa Lida	Krišpin Krišpinovič	11.10.1903
*256.	Parma V.	Amakonke	Osip Mihajlov	20.10.1903
257.	Želenský K.	Pravljica o Krišpinčku	Debeleč	27.10.1903
258.	Pauli H. M.	Novi klovn	Billi	29.10.1903
259.	Raupach E.	Mlinar in njegova hči	Krištof Čmot	1.11.1903
				obn. 28.10.1906
				obn. 31.10.1909
260.	Govekar F.	Legionarji	Boštjan Jež	10.11.1903
				obn. 29.11.1904
261.	Bilhaud P. & Hennequin C.-M.	Njegova hišna	Legris	24.11.1903
262.	Dennerly A. & Verne J.	Pot okoli zemlje v 80 dneh	Brahminski	12.12.1903
263.	Cankar I.	Kralj na Betajnovi	Župnik	9.1.1904
				obn. 25.3.1913
264.	Costa K.	Brat Martin	Martin	19.1.1904
265.	Anzengruber L.	Podkriževalci	Anže	14.2.1904
266.	Bataille H.	Vstajenje	Bakljašov	23.2.1904
				obn. 17.12.1910
267.	Bataille H.	Vstajenje	Častnik	23.2.1904
268.	Šimáček M. A.	V tujem zraku	Franc Elis	8.3.1904
269.	Collins W. W.	Sever proti jugu	H. B. Stamburg	25.3.1904
270.	Sardou V.	Domovina	Jonas	29.9.1904
271.	Chivot H.-C. & Duru H. A.	Rezervistova svatba	Gašpar Rožnik	1.10.1904
272.	Preissová G.	Žena sužnja	Rubač	13.10.1904
273.	Gorki M.	Na dnu	Medvedjev	25.10.1904
274.	Barret W.	V znamenju križa	Glabrio	15.11.1904
275.	Bilhaud P. & Hennequin C.-M.	Japonska vaza	Adolphe Montureaux	18.11.1904
*276.	Millöcker K.	Dijak prosjak	Enterich	26.11.1904
277.	Kvapil J.	Princeza Pampeliška	Primator	16.12.1904
278.	Dennerly A. & Verne J.	Pot okoli zemlje v 80 dneh	Fix	30.12.1904
279.	Govekar F.	Martin Krpan	Martin Krpan	6.1.1905
				obn. 28.3.1910
280.	Shakespeare W.	Hamlet	Polonij	10.1.1905
281.	Donnay M.	Na gugalnici ljubezni	Brucarole	31.1.1905
282.	Fort K. & Hrášek Č.	Rusom na pomoč	Nace Jama	12.2.1905
283.	Sardou V.	Tosca	Eusebius	21.2.1905
284.	Offenbach J.	Lepa Helena	Kalhas	24.2.1905
285.	Thomas B.	Charleyeva teta	Brasset	2.3.1905
286.	Milčinski F.	Brat Sokol	Anton Koruza	4.3.1905
287.	Tolstoj L. N.	Moč teme	Mitrič	14.3.1905
288.	Morré K.	Loterija!	Korel	21.3.1905
289.	Rozman I.	Testament	Janez Brnot	26.3.1905
290.	Anzengruber L.	Samski dvor	Matija	1.10.1905
291.	Bisson A.-C.-A.	Dobri sodnik	Bobin	10.10.1905

292.	Ohom A.	Bratje sv. Bernarda	Zakotnik	21.10.1905
293.	Gettke E. & Leon V.	Detektiv iz zavarovalnice		
		zakonske zvestobe "Lucifer"	Kacafura	27.10.1905
294.	Nušić B.	Knez Sembrijski	I. kmet	2.11.1905
295.	Wilde O.	Salome	Nazarenec	2.11.1905
296.	Beyerlein F. A.	Mirozov	Mihalek	12.11.1905
297.	Schönthan F.	Mala Dorrit	Burnish	21.11.1905
298.	Langmann P.	Jernej Turazer	Dolfe	28.11.1905
299.	Bozdéché E.	Sveta vladar v škripih	Feliks Baciochi	2.11.1905
300.	Govekar F.	Predigra	Valentin Vodnik	12.12.1905
301.	Elcho R.	Carjev kurir	General Kisov	20.12.1905
302.	Elcho R.	Carjev kurir	Rusta Khan	20.12.1905
303.	Štolba J.	Potujem s hčerko	Bauer	23.1.1906
304.	Ibsen H.	Sovražnik ljudstva	Niels Worse	30.1.1906
305.	Milčinski F.	Gigani	Dr. Pacek	6.2.1906
306.	Burnett-Hodgson F. E.	Mali lord	Hobbs	10.2.1906
307.	Hugo V.	Lukrecija Borgia	Apostolo Gazella	18.2.1906
308.	Kristan E.	Ljubislava	Ljubičan	8.3.1906
309.	Turgenjev I. S.	Tuji kruh	Kuzotkin	16.3.1906
310.	Neidhart A.	Prvi	Platnar	9.10.1906
311.	Stobitzer H.	Na višavah	Habè	9.11.1906
312.	Shakespeare W.	Beneški trgovec	Stari Gobbo	29.11.1906
313.	Gallina G.	Marietta	Profesor	4.12.1906
314.	Cankar I.	Za narodov blagor	Dr. Pavel Gruden	13.12.1906
315.	Molière	Gizdavki	Gorgibus	1.1.1907
316.	Štolba J.	Na letovišču	Davorin Radej	12.1.1907
317.	Daudet A.	Arležanka	Balthazar	24.1.1907
318.	Rosenow E.	Maček Spaček	Seifert	9.2.1907
319.	Nučić H.	Antonio Gledjević	Giovanni de Atlety	9.3.1907
320.	Buchbinder B.	On in njegova sestra	Filip Ahačič	12.3.1907
321.	Schönthan F. & Kadelburg G.	Dva srečna dneva	Feliks	gost. 22.10.1907
322.	Cankar I.	Pohujšanje v dolini		
		šentflorjanski	Župan	gost. 21.12.1907
323.	Michaëelis S.	Revolucijska svatba	Maitre Jerome	2.10.1909
324.	Nestroy J. N.	Utopljenca	Zelnik	3.10.1909
325.	Echegaray y Eizaguirre J.	Galeotto	Don Juliano Caragarza	16.10.1909
326.	Novak I. Z.	Strup	Jurij Zalokar	24.10.1909
327.	Gavault P. & Charvey R.	Gdč. Josette, moja žena	Dupré	24.10.1909
328.	Šubert F. A.	Žetev	Peter Požar	6.11.1909
329.	Kraatz C. & Neal M.	Olimpijske igre	Jurij Smolè	9.11.1909
330.	Engel A. & Horst J.	Pereant može!	Svoboda	2.12.1909
331.	Jarno G.	Logarjeva Krista	Lang	14.12.1909
332.	Kristan E.	Kato Vranković	Ilija Vranković	21.12.1909
333.	Jelenc V. F.	Erazem Predjamski	Andrej Baumkircher	6.12.1909
334.	Maugham W. S.	Sebastijan, veliki knez		
		georgijski	Mr. Parker-Jennings	8.1.1910
335.	Björnson B.	Preko moči	Škof	29.1.1910

336.	Bataille H.	Gola ženska	Garzin	6.2.1910
337.	Kadelburg G. & Presber R.	Črni madež	Kristijan Brinkmeyer	22.2.1910
*338.	Lehar F.	Piskrovezec	Glöppler	24.2.1910
339.	Walther O. & Stein L.	Gospodje sinovi	Anton Pesjak	10.3.1910
340.	Špicar J.	Miklova Zala	Serajnik	28.3.1910
341.	Medved A.	Kacijanar	Kacijanar	1.10.1910
342.	Lengyel M.	Tajfun	Dr. Theodore Dupont	4.10.1910
343.	Bisson A.-C.-A.	Neznanka	Lucien Fleuriot	11.10.1910
344.	Thoma L.	Lokalna železnica	Fric Kozlevčar	18.10.1910
345.	Birinskij L. G.	Moloh	Harbinskij	25.10.1910
346.	Sudermann H.	Fric	Pl. Droeze	5.11.1910
347.	Hennequin C.-M. & Veber P.	Zakonske metode	Patapon	12.11.1910
348.	Vojnović I.	Ekvinokcij	Slepi Vlaho	22.11.1910
349.	Croisset F. & Leblanc M.	Tat vseh tatov	Goumay Martin	26.11.1910
350.	Ibsen H.	Stebri družbe	Aune	6.12.1910
*351.	Kálmán I.	Jesenski maneuver	Pl. Lohonay	15.12.1910
352.	Engel A. & Horst J.	Mišnica	Igo Škalamera	1.1.1911
353.	Hawel R.	Mati Skrb	Tone	14.1.1911
354.	Hauptmann G.	Voznik Heršel	Heršel	18.2.1911
355.	Megerle T.	Grof Monte Christo	Morel	12.3.1911
356.	Govekar F.	Šarivari	Blaž Mozol	19.3.1911
357.	Kristan E.	Samosvoj	Matej Komar	25.3.1911
358.	Schönherr K.	Zemlja	Stari Kremen	23.9.1911
359.	Nestroy J. N.	Talisman	Veha	1.10.1911
360.	Carro K.	Orjaška igrača	Aljoz Mamer	8.10.1911
361.	Špicar J.	Kralj Matjaž	Tevž	12.11.1911
362.	Thoma L.	Morala	Fric Beermann	14.11.1911
363.	Horst J.	Nebesa na zemlji	Balon	19.11.1911
				obn. 9.3.1913
364.	Pesek A.	Slepa ljubezen	Boštjan Lovrič	3.12.1911
365.	Sardou V.	Fedora	Desiré	8.12.1911
366.	Shakespeare W.	Vesele žene windsorske	Sir John Falstaff	26.12.1911
				obn. 26.12.1912
367.	Finžgar F. S.	Naša kri	Miklavž Borštnik	2.1.1912
368.	Cankar I.	Lepa Vida	Zdravnik	27.1.1912
369.	Bahr H.	Koncert	Pollinger	4.2.1912
370.	Ibsen H.	Zveza mladine	Andres Lundestad	10.2.1912
371.	Echegaray y Eizaguirre J.	Blaznik alj svetnik	Don Lorenzo de	27.2.1912
			Avedano	27.2.1912
372.	Hoffe E.	Mala harfenistka	Papa Bartholdy	10.3.1912
373.	Kristan E.	Tovarna	Beze	16.3.1912
374.	Tolstoj L. N.	Živi mrtvec	Ivan Makarovič	31.3.1912
375.	Calderón de la Barca P.	Sodnik zalamejski	Pedro Crespo	1.10.1912
376.	Magnussen J. & Sarauw P.	Veliki mrtvec	Veletržec	10.10.1912
377.	Courteline G.	Boubouroche	Boubouroche	12.10.1912
378.	Skovronneck R.	Štev. 17	Pruhnov	17.10.1912

379.	Sudermann H.	Tiha sreča	Wiedermann	19.10.1912
380.	Milčinski F.	Kjer ljubezen, tam tudi Bog	Stepanič	2.11.1912
381.	Drégely G.	Če frak dobro pristoja	Ekselenc Dub	14.11.1912
382.	Drinkler H.	Pogumni krojaček	Kapitan Goljat	1.12.1912
383.	Werther J.	Napoleonov vojni načrt	Knez Kurakin	8.12.1912
384.	Shakespeare W.	Komedija zmešnjav	Egeon	17.12.1912
385.	Busnach W.-B. & Gastineau O.	Ubijajč	Bazouge	29.12.1912
386.	Courteline G.	Neizprosni stražnik	Labourbourax	31.12.1912
387.	Thiede M.	Zimska pravljica	Sirovec	6.1.1913
388.	Abram J.	Rošlin in Verjanko	Rošlin	19.1.1913
389.	Cavault P.	Mala čokoladnica	Migassol	12.1913
390.	Birinski L. G.	Vrtoglavci	Ivan Habarovič	11.2.1913
391.	Schwayer A.	Red iz nravnosti	Gruber	16.2.1913
392.	Jacoby C.	Greh iz mladosti	Vladislav Moulis	25.2.1913
393.	Benelli S.	Ljubezen treh kraljev	Kovač	6.3.1913
394.	Walther O. & Stein L.	Pred poroko	Grčar	15.3.1913

REŽIJE V LJUBLJANI

1.	Grillparzer F.	Sappho	23.9.1900 obn. 24.10.1911
2.	Anzengruber L.	Dolski župnik	27.9.1900
3.	Schiller F.	Marija Stuart	20.11.1900
4.	Govekar F.	Rokovnjači	22.11.1900 obn. 12.12.1909
5.	Blumenthal O. & Kadelburg G.	Martin Smola ali Kinematograf	11.12.1900
6.	Ogrinec J.	V Ljubljano jo dajmo!	1.1.1901
7.	Shakespeare W.	Romeo in Julija	3.1.1901
* 8.	Hervé	Mam'zelle Nitouche	22.1.1901
9.	Birch-Pfeiffer C.	Lowoodska sirota	5.2.1901
10.	Kotzebue A.	Vrban Debeluhar	10.2.1901
11.	Nestroy J. N.	Hudobni duh Lumpacij Vagabund ali Zanikma trojica	16.2.1901 27.2.1901 obn. 2.10.1910
12.	Govekar F.	Deseti brat	27.2.1901 obn. 2.10.1910
13.	Hauptmann G.	Hanice pot v nebesa	8.3.1901
14.	Kadelburg G.	V civilu	8.3.1901
15.	Ernst O.	Vzgojitelj Lanovec	8.10.1901
16.	Mrštik A. & Mrštik V.	Mina	15.10.1901
17.	Alešovec J.	Nemški ne znajo	12.11.1901
18.	Stankovský J. J.	Od stopinje do stopinje	29.11.1901
19.	Bisson A.-C.-A.	Kontrolor spalnih vagonov	3.12.1901
20.	Rosegger P.	Na sodnji dan	15.12.1901
21.	Siraudin P. & Thiboust L.	Ženski jok	19.12.1901
22.	Vilhar F.	Smiljana	21.12.1901
23.	Schiller F.	Devica Orleanska	18.1.1902
24.	Kotzebue A.	Krojač Fips ali Nevami sosed	9.2.1902
25.	Moré K.	Revček Andrejček	9.2.1902
26.	Finžgar F. S.	Divji lovec	11.3.1902
* 27.	Zajc I.	Nikola Šubić Zrinjski	18.3.1902
28.	Moré K.	Gospod Jakob	27.9.1902
29.	L'Arronge A.	Hčere gospoda Zajčka	18.11.1902
30.	Anzengruber L.	Krivopriježnik	17.2.1903
31.	Görner K. A.	Sneguljčica	8.3.1903
32.	Krenn L. & Lindau K.	Vročia kri	27.3.1903
33.	Raupach E.	Mlinar in njegova hči	1.11.1903 obn. 28.10.1906 obn. 31.10.1909
34.	Anzengruber L.	Podkriževalci	14.2.1904
35.	Held L.	Švilja	20.11.1904
36.	Govekar F.	Legionarji	29.11.1904
37.	Schiller F.	Razbojniki	2.2.1905
38.	Offenbach J.	Lepa Helena	24.2.1905

39.	Milčinski F.	Brat Sokol	4.3.1905
40.	Morré K.	Loterija!	21.3.1905
41.	Anzengruber L.	Samski dvor	1.10.1905
42.	Ohom A.	Bratje sv. Bernarda	21.10.1905
43.	Neidhart A.	Prvi	9.10.1906
44.	Kveder Z.	Egoizem	16.10.1906
45.	Gallina G.	Marietta	4.12.1906
46.	Görner K. A.	Pepelka	26.12.1906
47.	Rosenow E.	Maček Spaček	9.2.1907
48.	Buchbinder B.	On in njegova sestra	12.3.1907
49.	Šubert F. A.	Žetev	6.11.1909
50.	Kraatz C. & Neal M.	Olimpijske igre	9.11.1909
51.	Govekar F.	Deseti brat	5.12.1909
52.	Walther O. & Stein L.	Gospodje sinovi	10.3.1910
53.	Engel A.-Horst J.	Mišnica	1.1.1911
54.	Hawel R.	Mati Skrb	14.1.1911
55.	Hauptmann G.	Voznik Henšel	18.2.1911
56.	Blumenthal O. & Kadelburg G.	Pri belem konjičku	28.2.1911
57.	Schönherr K.	Zemlja	23.9.1911
58.	Carro K.	Orjaška igrača	9.10.1911
59.	Burnett-Hodgson F. E.	Mali lord	22.10.1911
60.	Thoma L.	Morala	14.11.1911
61.	Finžgar F. S.	Naša kri	2.1.1912
62.	Cankar I.	Lepa Vida	27.1.1912
63.	Finžgar F. S.	Divji lovec	18.2.1912
64.	Echegaray y Eizaguirre J.	Blaznik ali svetnik	27.2.1912
65.	Calderón de la Barca P.	Sodnik zalamejski	1.10.1912
66.	Magnussen J. & Sarauw P.	Veliki mrtvec	10.10.1912
67.	Courteline G.	Boubouroche	12.10.1912
68.	Skovronneck R.	Štev. 17	17.10.1912
69.	Drégely G.	Če frak dobro pristojā	14.11.1912
70.	Oswald R. & Philipp J.	Baskervilski pes	24.11.1912
71.	Shakespeare W.	Vesele žene windsorske	26.12.1912
72.	Busnach W.-B. & Gastineau O.	Ubijač	29.11.1912
73.	Abram J.	Rošlin in Verjanko	19.1.1913
74.	Cankar I.	Kralj na Betajnovi	25.3.1913

VLOGE V TRSTU

1.	Govekar F.	Rokovnjači	Blaž Mozol	gost. 17.1.1905
2.	Govekar F.	Legionarji	Boštjan Jež	gost. 18.1.1906
3.	Blumenthal O. & Kadelburg G.	Pri belem korjičku	Oroslav Bucek	gost. 21.4.1907
4.	Morré K.	Revček Andrejček	Revček Andrejček	gost. 28.4.1907
5.	Hauptmann G.	Elga	Timoča	gost. 4.5.1907
6.	Neidhart A.	Prvi	Anton Platnar	6.10.1907
7.	Morré K.	Gospod Jakob	Gospod Jakob	13.10.1907
8.	Prejac G.	Kdo je mrtev	Jernej	27.10.1907
9.	Rosegger P.	Na sodnji dan	Tone Cestnik	1.11.1907
10.	Morré K.	Revček Andrejček	Revček Andrejček	10.11.1907
11.	Kveder Z.	Egoizem	Vit Belin	24.11.1907
12.	Turgenjev I. S.	Tuji kruh	Vasilij Kuzofkin	24.11.1907
13.	Birch - Pfeiffer C.	Cvrček	Oče Bujan	15.12.1907
14.	Buchbinder B.	On in njegova sestra	Filip Ahačič	26.1.1908
15.	Costa K.	Brat Martin	Brat Martin	9.2.1908
16.	Govekar F.	Deseti brat	Krjavelj	8.3.1908
17.	Mosenthal S.H.	Debora	Lovre	15.3.1908
18.	Blumenthal O. & Kadelburg G.	Pri belem korjičku	Oroslav Bucek	29.3.1908
19.	Šamberk F. F.	Enajsta zapoved	Janez	5.4.1908
20.	Willbrandt A.	Svetinova hči	Svetina	12.4.1908
21.	Benedix R. J.	V ječi	Dr. Rojnik	26.4.1908
22.	Tyl J. K.	Požigalčeva hči	Vrabec	3.5.1908
23.	Stroupežnický L.	Gospod Grobski	Jože Vrbovec	3.10.1908
24.	Léon V.	Omikanci	Adolf Müller	4.10.1908
25.	Ohorn A.	Bratje sv. Bernarda	Zakotnik	11.10.1908
26.	Cankar I.	Kralj na Betajnovi	Jožef Kantor	18.10.1908
27.	Raupach E.	Mlinar in njegova hči	Krištof Čmot	1.11.1908
28.	Davis G.	Katakomba	Blimm	8.11.1908
29.	Guimerà A.	V nižavi	Manelik	15.11.1908
30.	Kersnik J.	Testament	Miklavž Topolščak	29.11.1908
31.	Fredro J.	Bogata jedinka	Šumbalijski	6.12.1908
32.	Laufs K.	Vražja misel	Adalbert Ljubin	13.12.1908
33.	Govekar F.	Legionarji	Boštjan Jež	26.12.1908
34.	Govekar F.	Rokovnjači	Blaž Mozol	27.12.1908
35.	Hahn R.	Čevljar baron	Podplat	6.1.1909
36.	Ernst O.	Vzgojitelj Lanovec	Dr. Alfonz Sršen	10.1.1909
37.	Štoka J.	Moč uniforme	Pavel Cviren	17.1.1909
38.	Šubert F. A.	Drama štirih revnih sten	Vojteh Kralenec	2.2.1909
39.	Nestroy J. N.	Lumpacij Vagabund	Stelarij	14.2.1909
40.	Meško F. K.	Mati	Župnik	28.2.1909
41.	Tolstoj L. N.	Moč teme	Nikita Akimič	7.3.1909
42.	Kraatz C. & Neal M.	Veleturist	Gorazd Dolinar	14.3.1909
43.	Bilhaud O. & Hennequin C.-M.	Njegova hišna	Legris	4.4.1909
44.	Štech V.	Treťje zvonjenje	Peharec	12.4.1909/909

45.	Freudenreich J.	Graničarji	Andrija Miljević	25.4.1909
46.	Gömer K. A.	Pepelka	Kralj Kakadu	gost. 17.10.1909
47.	Echegaray y Eizaguirre J.	Galeotto	Don Juliano	
			Garagarza	gost. 7.11.1909
48.	Šubert F. A.	Žetev	Peter Požar	gost. 21.11.1909
49.	Kraatz C. & Laufs K.	Prostozidarji	Farkašič	gost. 2.2.1910
50.	Vojnović I.	Ekvinokcij	Vlaho	gost. 6.3.1910
51.	Govekar F.	Deseti brat	Krjavelj	gost. 3.4.1910
52.	Govekar F.	Martin Krpan	Martin Krpan	gost. 24.4.1910

REŽIJE V TRSTU

1.	Morré K.	Revček Andrejček	gost. 28.4.1907
2.	Neidhart A.	Prvi	6.10.1907
3.	Morré K.	Gospod Jakob	13.10.1907
4.	Prejac G.	Kdo je mrtev	27.10.1907
5.	Rosegger P.	Na sodnji dan	1.11.1907
6.	Morré K.	Revček Andrejček	10.11.1907
7.	Kveder Z.	Egoizem	24.11.1907
8.	Turgenjev I. S.	Tuji kruh	24.11.1907
9.	Birch-Pfeiffer C.	Cvrček	15.12.1907
10.	Gömer K. A.	Sneguljčica	1.1.1908
11.	Buchbinder B.	On in njegova sestra	26.1.1908
12.	Costa K.	Brat Martin	9.2.1908
13.	Čehov A. P.	Medved	16.2.1908
14.	Govekar F.	Deseti brat	8.3.1908
15.	Mosenthal S. H.	Debora	15.3.1908
16.	Blumenthal O. & Kadelburg G.	Pri belem konjičku	29.3.1908
17.	Šamberk F. F.	Enajsta zapoved	5.4.1908
18.	Wilbrandt A.	Svetinova hči	12.4.1908
19.	Benedix R. J.	V ječi	26.4.1908
20.	Tyl J. K.	Požigalčeva hči	3.5.1908
21.	Stroupežnický L.	Gospod Grobski	3.10.1908
22.	Léon V.	Omikanci	4.10.1908
23.	Ohorn A.	Bratje sv. Bernarda	11.10.1908
24.	Cankar I.	Kralj na Betajnovi	18.10.1908
25.	Raupach E.	Mlinar in njegova hči	1.11.1908
26.	Davis G.	Katakombe	8.11.1908
27.	Guimerà A.	V nižavi	15.11.1908
28.	Kersnik J.	Testament	29.11.1908
29.	Fredro J.	Bogata jedinka	6.12.1908
30.	Laufs K.	Vražja misel	13.12.1908
31.	Govekar F.	Legionarji	26.12.1908
32.	Hahn R.	Čevljar baron	6.1.1909
33.	Ernst O.	Vzgojitelj Lanovec	10.1.1909
34.	Šubert F. A.	Drama štirih revnih sten	2.2.1909
35.	Nestroy J. N.	Lumpacij Vagabund ali Zaničma trojica	14.2.1909
36.	Meško F. K.	Mati	28.2.1909
37.	Tolstoj L. N.	Moč teme	7.3.1909
38.	Kraatz C. & Neal M.	Veleturist	14.3.1909
39.	Bilhaud P. & Hennequin C. M.	Njegova hišna	4.4.1909
40.	Freudenreich J.	Graničarji	25.4.1909

Sestavila: Majda Clemenž

Številke označene z zvezdico označujejo vlogo ali režijo v opereti oz. operi.

PREGLED VSEBINE

Prvo poglavje:

MLADOST Z BORŠTNIKOM (1886-1894)

Od vrtnarja do igralca (7) - Prvi koraki v starem Deželnem gledališču; nastop v Revizorju (10) - Čitalnica po požaru; Trnje in lovor - prvi aplavz in prva ocena (11) - Razmislek o gledališki kritiki (13) - Herman Celjski ob svečani otvoritvi 1892; Schillerjev prezident ob Borštnikovem Wurmu (14) - Borštnikov odhod v Zagreb (17)

Drugo poglavje:

PRVA ZRELOST OB REŽISERJU INEMANNU (1894-1900)

Inemannova preusmeritev repertoarja in organizacijske spremembe (17) - Verovšek o čeških umetnikih (17) - Prva ohranjena pogodba 1895 (18) - Prvi slovenski Shakespeare: Verovškov Othello; Schillerjev Mortimer v Mariji Stuart; glavar v Gogoljevem Revizorju; Ibsenov Engstrand ob Danilošem Osvaldu (20) - Govekarjev prihod in njegove "narodne igre"; popularnost, usodna za Verovškov razvoj (24) - Prvi Cankar - Verovškov Dobnik v Jakobu Rudi (24) - Razmislek o "dramatični šoli" (25)

Tretje poglavje:

IGRALEC IN REŽISER (1900-1906)

Novi češki režiser Dobrovolný (27) - Verovšek tudi režiser; štirinajst del v eni sezoni, začenši z Grillparzerjem (28) - Razmislek o režiji (28) - Nova srečanja s Shakespearom (29) - Vzpon ob drami Turgenjeva Tuji kruh: Kuzofkin (31) - Cankarjev predlog za Gornika;

nastop v "češkem" Kralju na Betajnovi (33) - Verovšek in Govekar; uspehi in zavore; Govekarjeva "resnica" (37) - Prvi jubilej; dvajsetletnica dela (38) - Odločitev za Trst (43)

Četrto poglavje:

TRŽAŠKO MEDDOBJE (1907-1909)

Igralec, režiser in umetniški usmerjevalec drugega stalnega slovenskega gledališča (43) - Tradicija tržaškega igraltva v slovenskem jeziku (43) - Še enkrat Kuzofkin (46) - Izpolnjena davna želja: Cankarjev Kantor v lastni režiji (50) - Posebnosti tržaškega sporeda (51) - Verovškova sreča ob prihodu in razočaranje v zadnjih mesecih (52) - Gostovanje v Ljubljani - župan pri krstu Pohujšanja na Cankarjevo željo (52) - Gostovanja v Trstu po vrnitvi v Ljubljano (53)

Peto poglavje:

V SENCINOVEGA RAVNATELJA GOVEKARJA (1909-1912)

Na starih poteh (55) - Potuha gledališke kritike (56) - Postumna uprizoritev Medvedovega Kacijanarja z Verovškom v naslovni vlogi (57) - Ena redkih velikih priložnosti: Hauptmannov voznik Henschel (58) - Srebrni jubilej: neprimerna izbira nemške burke Pri belem konjičku (59) - Ugovori Etbina Kristana (60) - Razgovor za Obiske Izidorja Cankarja; zблиžanje s pisateljem (61) - Še en razmislek o gledališki kritiki: A. Robida, O. Župančič, E. Kristan (62) - Slovenske vloge v Finžgarjevih, Kristanovih in Cankarjevih dramah; režija krstne predstave Lepe Vide (64) - Prvi slovenski Falstaff (65) - Zadnji obisk Dunaja, Prage in Berlina; Danilova pripoved; snemanje gramofonskih plošč (67) - Sodelovanje pri novem Ljudskem odru; spet upanje in razočaranje (67)

Šesto poglavje:

SODELOVANJE IN PRIJATELJEVANJE Z OTONOM ŽUPANČIČEM; SLOVO (1912-1914)

Spremembe v ljubljanskem gledališču (69) - Govekarjev drugi odhod: triumvirat Kobal-Hubad-Župančič (69) - Repertoarni premiki (69) - Calderonov Sodnik Zalamejski; zadnji in najvišji Verovškov vzpon (70) - Režija Kralja na Betajnovi ob Boršnikovem jubileju; Verovšek spet župnik (71) - Prijateljevanje z Župančičem (72) - Bolezen; benefične predstave ob koncu sezone 1912-13 brez Verovška (75) - Iskanje zdravja od Kraljevice do Boke Kotorske (75) - Pismo Milanu Skrbinšku, ena redkih ohranjenih izpovedi (76) - Nučičevo predsmrtno srečanje s težko bolnim prvim učiteljem (77) - Slovo v

oseminštiridesetem letu življenja, 20. decembra 1914 (78) - Nekrologi; spominski esej Ivana Cankarja; prvi odmevi po vojni (78)

SKLEP

Verovškovo mesto v razvoju slovenskega gledališča (81) - Postaje; tlaka in vzponi (82) - Sodelovanje v Govekarjevih in Cankarjevih igrah (83) - Prijateljevanje z Ivanom in Izidorjem Cankarjem, z Otonom Župančičem in z generacijami soigralcev (83) - Zastrti odnosi z Boršnikom (84) - Primerjava z igralcem našega časa: Janez Cesar (84) - Komedijant ali umetnik? Oboje: komedijant po sili razmer, umetnik v srcu in ob sleherni priložnosti (85)

SUMMARY (87) - LITERATURA (91) - IMENSKO KAZALO (93) - PREGLED DELA (99) - PREGLED VSEBINE (115)

Dokumenti Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja, št. 60-61, 1993

Izdaja Slovenski gledališki in filmski muzej v Ljubljani

Uredništvo:

Silvan Furlan, Bojan Kavčič, Lilijana Nedič, Frančiška Slivnik, Štefan Vevar

Urednik: Bojan Kavčič

Uredniški svet:

akad. Dušan Moravec, Stanko Šimenc, Zdenko Vrdlovec,

Miha Zadnikar, dr. Mirko Zupančič

Oblikovanje, tehnična ureditev:

Katja Fabjan

Realizacija:

A'DVA, Kočevje, 1993

KAZALO

7

MLADOST Z BORŠTNIKOM

(1886-1894)

17

PRVA ZRELOST OB REŽISERJU INEMANNU

(1894-1900)

27

IGRALEC IN REŽISER

(1900-1906)

43

TRŽAŠKO MEDDOBJE

(1907-1909)

55

V SENCI NOVEGA RAVNATELJA GOVEKARJA

(1909-1912)

69

SODELOVANJE IN PRIJATELJEVANJE Z
ŽUPANČIČEM: SLOVO (1912-1914)

81

SKLEP

87

SUMMARY

91

LITERATURA

93

IMENSKO KAZALO

99

PREGLED DELA ANTONA VEROVŠKA V LJUBLJANI
IN V TRSTU

115

PREGLED VSEBINE

119

KAZALO
